

प्रारंभिक शिक्षणमां डिप्लोमा (डी.ओ.एड.)

अभ्यास- ५०३ प्रारंभिक कक्षाओमां भाषा शीखवी

विभाग- ३
वर्गभंडमां भाषानुं ज्ञान

राष्ट्रीय मुक्त विद्यालयी शिक्षा संस्थान
ओ- २४-२५, इंस्टिट्यूशनल ओरीया, सेक्टर- ६२, नोईडा
गौतमबुद्ध नगर, युपी- २०१ ३०६.
वेबसाईट: www.nios.ac.in

વિભાગ- ૩
વર્ગખંડમાં ભાષાનું જ્ઞાન

એકમ-૭ : સાહિત્ય અને ભાષા

એકમ-૮ : વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ

એકમ-૯ : શૈક્ષણિક સામગ્રી : કેટલાક નવા પરિણામ

એકમ-૧૦ : મુલ્યાંકન અને આકારણી

વિભાગ પરિચય

એકમ-૭ અને એકમ-૮ માં આપણે ભાષાની સાહિત્ય સાથે મુલવણી કરીશું અને એ પણ જોઈશું કે બાળકોની કલ્પના શક્તિ વિકસાવવામાં આ ભાષાક્રિય પદાર્થો કઈ રીતે ઉપયોગી બને છે. અને આ એકમમાં જ તે કઈ રીતે ઉત્પન્ન કરી શકાય તેના વિશે પણ સમજણ મેળવીશું. સાથે સાથે આપણે એ પણ ચકાસણી કરીશું કે ભાષાક્રિય શિક્ષણમાં કવિતાઓનું, વાર્તાઓનું અને નાટકો ઈત્યાદીનું મહત્વ.

એકમ-૯ એ શિક્ષણ સહાયક સાથે સંબંધિત છે. આ સહાયકોનો ઉપયોગ આપણે ભાષા શિક્ષણનાં વર્ગોમાં કરીશું અને તેનો ઉપયોગ ભાષાના શિક્ષણને કેમ વધુ પ્રભાવશાળી બનાવી શકીએ તે માટે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન પણ કરીશું. જો ભાષા શિક્ષણ રસિક, કલ્પનાશક્તિને ઉત્તેજન આપવનારું અને વિચારશીલ ન હોય તો બાળકો વર્ગમાં રસપૂર્વક ભાષા શિક્ષણ મેળવી શકશે નહિં.

એકમ -૧૦ એ લગભગ ચકાસણી અને મૂલ્યાંકનનું છે.

આ એકમમાં આપણે પરંપરાગત અને રૂઢીગત શૈક્ષણિક મૂલ્યાંકન પદ્ધતિથી તપાસ કરીશું અને એ પણ જાણીશું કે આ મૂલ્યાંકન પદ્ધતિને કઈ રીતે આધુનિક બનાવી શકીએ તેમજ તેમના વડે શૈક્ષણિક તપાસનું માપન અને મૂલ્યાંકન ક્રમિક રીતે કરીશું.

વિષયવસ્તુ

ક્રમ	પાઠનું નામ	પૃષ્ઠ સંખ્યા
એકમ-૭	: સાહિત્ય અને ભાષા	૦૧
એકમ-૮	: વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ	૨૩
એકમ-૯	: શૈક્ષણિક સામગ્રી : કેટલાક નવા પરિણામ	૫૨
એકમ-૧૦	: મુલ્યાંકન અને આકારણી	૭૧

નોંધ

એકમ-૭ ભાષા અને સાહિત્ય

સંરચના

- ૭.૦ પરીચય
- ૭.૧ શિખવવાના ઉદ્દેશ્ય
- ૭.૨ સાહિત્યના અલંકારો
- ૭.૩ ભાષાના અધ્યયનમાં સાહિત્યની ભૂમિકા
 - ૭.૩.૧ સાહિત્ય એ શું છે ?
 - ૭.૩.૨ સાહિત્યના પ્રકારો
 - ૭.૩.૩ ભાષાના શિક્ષણમાં સાહિત્યની ઉપયોગીતા: ઐતિહાસિક સ્વરૂપે
- ૭.૪ સાહિત્ય શિક્ષણના ઉદ્દેશ્ય
 - ૭.૪.૧ વર્ગખંડના પ્રકારો
 - ૭.૪.૨ વર્ગખંડમાં પ્રાથમિક અને દ્વિતીયક (વિદેશી) ભાષાની સમજૂતિ
 - ૭.૪.૩ સાહિત્ય દ્વારા વિવિધ કૌશલ્યને વિકસાવવું.
- ૭.૫ સાહિત્યના વિવિધ પ્રકારો
 - ૭.૫.૧ પ્રાથમિક અને ઉચ્ચ પ્રાથમિકના વર્ગોમાં સમાવિષ્ટ પ્રકારોનો મુખ્ય આધાર
 - ૭.૫.૨ વર્ગખંડમાં સાહિત્યના પ્રકારોનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો.
 - ૭.૫.૩ વર્ગખંડમાં ઉદ્ભવતી મુશ્કેલીઓ.
- ૭.૬ સારાંશ
- ૭.૭ સંદર્ભ ગ્રંથ / કેટલાક ઉપયોગી પુસ્તકો
- ૭.૮ અંત્ય એકમ અભ્યાસ

૭.૦ પરીચય

ભાષાના શિક્ષણમાં સાહિત્યનું મહત્વ તેના વિશે આ પ્રકરણમાં અભ્યાસ કરીશું. ઘણી બધી શાળાના પ્રાથમિક વર્ગોમાં સાહિત્યને મુખ્ય વિષય તરીકે ન ગણતાં તેને ગૌણ વિષય તરીકે ભણાવવામાં આવે છે. તેને ભાષા (હિન્દી, સંસ્કૃત, અંગ્રેજી વગેરે)ના પાઠ્યક્રમ સાથે વણી લેવામાં આવે છે. તેમ છતાં પણ સાહિત્યની કવિતા, નિબંધ અને વાર્તાઓ તે લગભગ બધા જ પ્રકારના ભાષાના પાઠ્ય

નોંધ

ભાષા અને સાહિત્ય

પુસ્તકોમાં મળી આવે છે. આ વિશે થોડીક ચર્ચા કરીએ તો, શા માટે ભાષામાં સાહિત્યની જરૂરીયાત છે અને તે કેવી રીતે ભાષાનું મહત્વ વધારવા મહત્વની ભૂમિકા ભજવી શકે તે જોઈશું. આ પ્રકરણમાં તે વિશેના થોડાક પ્રશ્નો પણ આપેલ છે. સાહિત્ય શું છે? બાળ સાહિત્ય એટલે શું? તે વર્ગખંડમાં કઈ રીતે ઉપયોગી છે અને તે બીજી જરૂરીયાતો પુરી કરવામાં કઈ રીતે ઉપયોગી બની શકશે?

૭.૧ શીખવાના ઉદ્દેશ્ય

આ પ્રકરણ વાંચ્યા પછી...

- તમે સાહિત્યના વિવિધ મુદ્દાઓ અને તેના વિવિધ પ્રકારો વિશે માહિતગાર થશો.
- તમે ભાષામાં સાહિત્યની ઉપયોગીતા વિશે પૃથ્થકરણ કરી શકશો.
- તમે પ્રાથમિક અને ઉચ્ચ પ્રાથમિક કક્ષાએ સાહિત્યની પસંદગી વિશે તમારા મંતવ્યો અને શરતો આપી શકશો.
- તમે સાહિત્ય અધ્યયનમાં આવતી મુશ્કેલીઓને શોધી તેનો યોગ્ય ઉકેલ મેળવી શકશો.
- તમે સાહિત્યના અધ્યયનમાં શિક્ષકની ભૂમિકા વિશે પણ સ્પષ્ટતા કરી શકશો.

૭.૨ સાહિત્યના અલંકારો

સાહિત્યની ભાષાએ સામાન્ય રીતે બોલાતી ભાષાઓ કરતાં થોડીક જુદી પડે છે. કારણ કે તેમાં વિવિધ પ્રકારના સાહિત્યના અને કલાના અલંકારો જોડાયેલા હોય છે. જેવા કે, ઉપમા અલંકાર રૂપક અલંકાર, સમાનતા અલંકાર, અનુપ્રાસ અલંકાર, શ્રુતિ સામ્ય અલંકાર, સ્વર સામ્ય અલંકાર લય, કવિતા અને સમાનાર્થી શબ્દો વગેરે.

આપણે તેમાંથી થોડાક સાહિત્ય અલંકારોની ચર્ચા અહીં કરીશું....

(૧) ઉપમા : એટલે કે બે વસ્તુની એકબીજા સાથેની સરખામણી. ઉપમાના ચાર પ્રકારો છે.

(૧) અહિ x અને y ને એકબીજા સાથે સરખાવામાં આવે છે.

(૨) એવો ગુણ કે જેની સાથે સરખાવવામાં આવે અને તે ગુણ z બને છે. અને અંતે તો બધી સરખામણીથી પદાર્થો x, y અને z બને છે. અને તે બધા વચ્ચેનો યોગ્ય સંબંધ પ્રસ્થાપિત કરી શકીશું.

દા.ત. તેનો ચહેરો ચંદ્ર જેટલો સુંદર છે.

અહિ, $x =$ તેણીનો ચહેરો,

$y =$ ચંદ્ર

$z =$ સુંદર અને બધાને જોડતું તત્વ 'જેટલો' છે.

(૨) રૂપક અલંકાર : આ અલંકારનું અગત્યનું પાસું એ છે કે તે બે ભિન્ન ગુણને એકબીજા સાથે દર્શાવે છે. આ પ્રક્રિયામાં તેઓ વચ્ચે કઈક વિશિષ્ટ સમાનતા હોય છે.

ઉદા. a : ઊંટ રણમાં જોવા મળે છે.

b : ઊંટ એ રણનું વાહન છે.

નોંધ

તમને પહેલા વાક્યમાં 'a' માં કોઈ રૂપક અલંકાર જોવા નહિ મળે પણ 'B' માં જોવા મળશે જ્યારે તમે ઊંટને જૂઓ છો ત્યારે કે તેના વિશે વિચારો ત્યારે સામાન્ય રીતે ઊંટને વાહન સાથે સરખાવવાનો કોઈ વિચાર તમને ઉદભવશે નહિં. પણ અહિં ઊંટને જ વાહન તરીકે દર્શાવવામાં આવે છે તે થોડુંક વિચિત્ર છે પણ તે તમારા વિચારને બદલશે અને ઊંટની રણમાં વાહન તરીકેની ખાસિયત સારી રીતે દર્શાવશે.

કેટલાક રૂપકો સમય સાથે મૃત:પ્રાય અવસ્થામાં મળી આવે છે તે રૂપકો આપણી રોજીંદી જીવનશૈલીની ભાષા સાથે સંકળાયેલ છે તેથી તે રૂપક કે સામ્યતાની અસર ગુમાવી બેસે છે.

દા.ત. પગલાં લો અને પક્કડ મજબૂત બનાવો.

બિલાડીઓ અને કુતરાઓનો વરસાદ વગેરે.

અહિં, મિશ્ર રૂપકો પણ ચિત્રને વિચલીત કરી શકે છે. જેમકે, મને ઉંદરની ગંધ આવી.

(૩) વર્ણાનુપ્રાસ : કવિતા અથવા ગદ્ય સમીક્ષામાં બે શબ્દનો એક જ પંક્તિમાં અનુપ્રાસ (સ્વર) સરખો મળતો આવતો હોય છે તે વર્ણાનુપ્રાસ અલંકાર કહે છે.

દા.ત. રામ રાખે તેને કોણ ચાખે.

જો સરખા સ્વર ધરાવતો શબ્દ વારંવાર આવે તો તેને એક રાગ અલંકાર અથવા શ્રૂતિસામ્ય અલંકાર કહે છે.

દા.ત. જોગી જંગલમાં જતાં-જતાં જગતમાંથી જતો રહ્યો.

સ્વરાનુપ્રાસ : તેમાં બે શબ્દનો પ્રાસ બંધ બેસતો હોય અને તે પંક્તિમાં બે વાર આવતો હોય છે.

દા.ત. તેણીનું ઘરનું ઘર ગામડામાં હોવા છતાં..

કાગળો તો કાળો પણ તેનો કંઠ પણ કાળો.

(૪) વ્યાજસ્તુતિ : જ્યારે કોઈ વાક્ય કે પંક્તિમાં વખાણ દ્વારા નિંદા કરવામાં આવ્યા હોય કે નિંદા દ્વારા વખાણ કરવામાં આવી હોય ત્યારે તે વ્યાજ સ્તુતિ અલંકાર બને છે.

દા.ત. (૧) શું તમારી બહાદુરી કે ઉંદર જોઈને ભાગ્યા.

(૨) કૃષ્ણ તો ચોર છે તે અમારા ચિત્ત ચોરી ગયો.

નિર્દેશન : ક્યારેક બોલવામાં અથવા લખવામાં કોઈક વ્યક્તિ કે વસ્તુના ખાસ ગુણ સાથે સરખાવવામાં અથવા નિર્દેશિત કરવામાં આવે છે.

દા.ત. અમિત એ સરદાર પટેલ જેટલો જ મજબૂત છે. અહિં, એ વાતનું નિર્દેશન થાય છે કે સરદાર પટેલ એક મજબૂત વ્યક્તિ હતા.

(૫) વ્યતિરેક અલંકાર : જ્યારે કોઈ વાક્ય કે પંક્તિમાં ઉપમેયને ઉપમાન કરતાં ચડિયાતું દર્શાવવામાં આવે તો વ્યતિરેક અલંકાર બને છે.

દા.ત. હલકાં તો પારેવાની પાંખ પણ મહાદેવથી પણ મોટાજી.

નોંધ

ભાષા અને સાહિત્ય

કવિતા : જ્યારે સરખો અથવા ચોક્કસ અવાજ જુદી-જુદી પંક્તિમાં વારંવાર આવે ત્યારે તેને કવિતા કહે છે. નીચેની પંક્તિઓ એક કવિતા છે,

દા.ત. હું ઝાડ છું,
તોડશો તો પણ ફૂટવાનું,
હું પાણી છું,
અટકાવશો તો પણ વહેવાનું,
હું જીવન છું,
મરશો તો પણ જીવવાનું જ.

- જયોત્સના મહેતાનું કથન

(દ) સજ્જારોપણ અલંકાર : જ્યારે કોઈ વાક્ય કે પંક્તિમાં નિર્જીવ બાબતોને સજીવ બતાવવામાં આવી હોય અને તેને માનવ ક્રિયાઓ સાથે સરખાવવામાં આવી હોય ત્યારે તે સજ્જારોપણ અલંકાર બને છે.

દા.ત. રાડક દોડતી હતી.
ઉડતા પવને મને પ્રશ્ન પૂછ્યા.
વનરાજીઓ પડખું ફરીને સુઈ ગઈ.

(ઝ) સંજ્ઞાઓ : જ્યારે આપણો એકના બદલે બીજાની સરખામણી કરીએ ત્યારે સંજ્ઞાનો ઉપયોગ થાય છે.

દા.ત. (૧) 'x' એ 'y'ની જગ્યાએ છે.
(૨) કબુતર શાંતિનું પ્રતિક છે.
(૩) સફરજનને આદમ સાથે અને દષ્ટ વસ્તુને ઈવ સાથે સરખાવવામાં આવે છે.

અમે આશા રાખીએ કે હવે તમે કવિતાઓ, લેખો કે વાર્તાઓ વાંચશો ત્યારે તમે સાહિત્યના આ અલંકારોને ઓળખશો અને તેની વાચક પર થતી અસર વિશે જાણી શકશો.

પાઠના પ્રશ્નો

૧. સંજ્ઞા, રૂપક અને ઉપમા અલંકાર વચ્ચેનો ભેદ શું છે ?

.....
.....
.....

૨. નીચે આપેલા વિધાનોમાંથી કયા વિધાનો ઉપમા, રૂપક અને નિર્દેશન અલંકાર છે. તે જણાવો.

નોંધ

- મારો પ્રેમ એ લાલ ગુલાબ જેવો લાલ છે.
- તેણીનું સ્મીત મોનાલીસા જેટલું સુંદર છે.
- જીવન એક સંઘર્ષ છે.
- તે પ્રથમ બે રમત જીત્યો પણ ત્રીજી રમતમાં તેણે તેની જાતને સાબિત કરી બતાવી.
- તેઓની મુખ્ય આધાર સ્તંભ તેઓની માતા છે.
- તેણી સ્તંભની માફક અડીખમ છે.
- તેણી ગણિતમાં તો હોશિયાર છે જ પણ ભાષાઓમાં પણ ખૂબ જ નિપુણ છે.
૩. તમે વાંચેલી કવિતાઓમાંથી સજીવરોપણ અલંકાર વિશેના ઉદાહરણ શોધો.
-
-
-
૪. તમે વાંચેલી ગુજરાતી / અંગ્રેજી કવિતાની રૂપરેખા દર્શાવો અથવા તેનો અધ્યયન કરી અર્થ સ્પષ્ટ કરો.
-
-
-
૫. નિર્દેશન અથવા શ્રુતિ સામ્ય અલંકારના ત્રણ ઉદાહરણ જણાવો.
-
-
-
૬. સ્વર અને સામ્ય અલંકારની જોડીના ઉદા. આપો.
-
-
-
૭. શું તમને વાદળી ગમે છે ? આ ઉદા. માટે યોગ્ય અલંકાર શોધી બતાવો.
-
-
-

નોંધ

૭.૩ ભાષાના અધ્યયનમાં સાહિત્યની ભૂમિકા

૭.૩.૧ સાહિત્ય શું છે ?

સામાન્ય રીતે સાહિત્યનો અર્થ એ શબ્દોના ઉપયોગ વડે તેનો અર્થ સમજાવાય છે પણ વિજ્ઞાન, ઇતિહાસ અને ભૂગોળ વગેરે જેવા પાઠ્યક્રમમાં શબ્દોના સંયોગને પણ ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે. આનો અર્થ એ થાય કે દરેક વિષયને પોતાનું આગવું સાહિત્ય હોય છે. અને તે સાહિત્ય તે વિષય વિશે ઉંડાણપૂર્વક રજૂ કરે છે.

ઉ.દા. રસોઈને પોતાનું એક અલગ જ સાહિત્ય છે. વિશિષ્ટ રસોઈ અને થાળ વિશે આ સાહિત્યનું ઉંડાણપૂર્વક અને પ્રાથમિક વિશિષ્ટ માહિતી આપે છે. બીજા શબ્દોમાં વિશિષ્ટ વિષયો પર સંપૂર્ણ સાચી અને ઉંડાણપૂર્વકની માહિતી આપે છે. બીજા વિષયોની સરખામણીએ ભાષાનું સાહિત્યએ ભિન્ન અને વિશિષ્ટ પ્રકારનું છે. તો આ વાસ્તવિકતાનું આપણે ધ્યાન રાખવું જોઈએ. તેમજ આ પ્રકારમાં તેના શબ્દોનો અને તેના અર્થ વચ્ચેનો સંબંધ ક્યારેય સરળ અને સીધો હોતો નથી તે કલામય અથવા તો રસીક હોય છે.

કોઈપણ ભાષાનું સાહિત્ય (અલંકાર) એ તે સમયના જે તે સમાજનો અરીસો છે. તે સમાજના બંને વાસ્તવિક અને સાંકેતિક એમ બંને દૃશ્યના દર્શન કરાવે છે. તે સાંકેતિક ભાષામાં ચોક્કસ સમય અને જગ્યાના માણસોની લાગણી અને કડૂણાના સૌંદર્યની સંજ્ઞા દર્શાવે છે. તે વારંવાર સાર્વત્રિક માનવ મૂલ્યોનું નિર્દેશન પણ કરે છે. તેથી જ સાહિત્યનો કોઈ એક ભાગ, કવિતાનો, નાટકનો અને નવલકથાનો વગેરે સાર્વત્રિક ગુણધર્મ છે. તે ની સામાજિકતાને કદર કરનારું હોય છે. તેમનું સામાજિક પાસું એ તેમની સામાજિકતા, ધાર્મિકતા અને ઉત્સવો વગેરેને સૂક્ષ્મ રીતે જકડી રાખે છે જે તેના સામાન્ય અને વ્યવહાર જીવનમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે.

વાચકોમાં તેને કદર કરનાર ભાવો અને લાગણીઓ કે જેને તે શબ્દો, તેના બંધારણ અને સ્વરોના યોગ્ય ઉપયોગ તેની રચના કરતા સમયે ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે છે. તેનો સાર્વત્રિક દૃષ્ટિકોણ એ તેના સત્ય અને સુંદરતામાં પ્રતિપ્રાદિત થાય છે. જેને તે માનવ જીવન સાથે હંમેશા જોડી રાખે છે.

તેથી જ સાહિત્યના ત્રણ પ્રકારો અને તેના વિવિધ પાસાઓને ધ્યાનમાં રાખીને પાઠવામાં આવ્યા છે.

- (i) માહિતીપ્રદ સાહિત્ય : આ વર્ગમાં સંદર્ભ પુસ્તકો જેવાં કે, જ્ઞાન કોષ, શબ્દકોષ, માહિતીનો ભંડાર, ઉચ્ચારવાચક શબ્દકોષ, અન્ય સંદર્ભ લેખો વગેરે તે આપણને એવી માહિતી પુરી પાડે છે કે જે આપણે જાણતા નથી પણ તે ખૂબ જ ઉપયોગી હોય છે. પણ તે સાચા સાહિત્યની આપણને સાચા શબ્દોમાં ખબર હોતી નથી તેથી સુંદર અને સાર્વત્રિક પાસાઓ આ બધા પાઠ્યક્રમમાંથી અદૃશ્ય થયેલ હોય છે.
- (ii) ગુણદોષ બતાવનાર સાહિત્ય : આ વર્ગ માં ચોક્કસ વિષયને સામાન્ય બૌદ્ધિક રીતે ચોક્કસ સ્વરૂપે સમજાવવામાં આવેલ હોય છે. અને તે કુદરતી વસ્તુના કારણ અને અસર વસ્તુ માટે વારંવાર ઉપયોગી છે. આ સંયોજકો વાચકને વધુ જાણવા ઉત્તેજિત કરે છે. ઉ.દા. મનોવિજ્ઞાન, વિજ્ઞાન અને ગણિત વગેરે.

નોંધ

આ બંને પ્રકારના સાહિત્યો કુરૂપ સાહિત્ય છે. આ સાહિત્યોમાં વધુ પ્રાધાન્ય માહિતીનું એકત્રીકરણ ઘટનાનું પુનરાવર્તન અને કોયડાના ઉકેલ શોધવો એ કક્ષા છે કે જેને સાચું સાહિત્ય કહે છે.

(iii) સર્જનાત્મક તથા કલાત્મક સાહિત્ય : આ પ્રકારમાં એક એવી વસ્તુ સામેલ છે કે જેમાં, કવિતા, નાટક, નવલકથા અને મહાકાવ્ય વગેરે આવે છે. તે એ કાર્ય કરે છે કે તેને ઉત્કંઠાપૂર્વક વાંચવામાં આવે તો તે આનંદ સાથે આપણને રસપૂર્વક જકડી રાખે છે. તે તેમાં રહેલ પાત્રનો વાચકોને વાસ્તવિક અનુભવ કરાવે છે. તે વાચકોમાં માનવતાનો વિકાસ અને કલ્પનાશક્તિને પ્રોત્સાહન આપે છે.

આ પ્રકારમાં આપણે ભાષાના અધ્યયનમાં સાહિત્યનું પ્રદાન અને તેના ઉપયોગ વિશે ચર્ચા કરીશું. ભાષા શિક્ષક તરીકે જ્યારે તમે પ્રાથમિક અને ઉચ્ચ પ્રાથમિકમાં ભણાવતા હોય ત્યારે પાઠ્ય પુસ્તક જ સાહિત્યનો મહત્વનો સ્ત્રોત છે.

સમય અને વ્યવસ્થાના અભાવે શાળાઓમાં થોડી માત્રામાં પુસ્તકોમાં પ્રદર્શિત અથવા શિખવવામાં આવેલું હોય છે. તેથી જ શિક્ષક તેના વિદ્યાર્થીઓ માટે પાઠ્ય પુસ્તકમાંથી તેનું પાયાનું વિશિષ્ટ જરૂરી સાહિત્ય જ શિખવવાનું રહે છે.

- થોડીક માર્ગદર્શક સૂચનાઓ સાહિત્ય વિષય પસંદ કરવા અથવા સમજવા માટે.

સાહિત્યની લેખન સામગ્રી યોગ્ય રીતે સુંદર અને ટૂંકમાં સમજાવેલ હોય અને ભાષાનો યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરેલો હોય તેમાં ભાષાના શબ્દોનો અલંકારોનો રૂઢીપ્રયોગનો ખૂબ જ ભાવપૂર્વક ઉપયોગ થયેલ હોય.

- લેખન સાહિત્ય નીચે આપેલામાંથી કોઈ એક સ્વરૂપે સ્વીકારેલ હોય,

કાવ્ય, નાટક, નવલકથા, ગદ્ય... વગેરે.

- તે વિદ્યાર્થીઓને આનંદ અને યોગ્ય કદર કરાવનારું બને અને માહિતીનું યોગ્ય પ્રદાન કરતું હોવું જોઈએ.

આપેલ શરતોનું દૃઢતાપૂર્વક પાલન કરવું જોઈએ. જે પણ સાહિત્ય લેખ પસંદ કરેલ હોય તે માત્ર શિક્ષકને યોગ્ય રૂપે મદદરૂપ થવો જોઈએ. આમ, છતાં પણ આપણે જાણીએ છીએ તેમ બધું જ સાહિત્ય સારું અને સુંદર હોય છે તો પણ તેમાંથી યોગ્ય અને જરૂરીયાત મુજબનું જ વિદ્યાર્થીને વર્ગખંડમાં શિખવવું જોઈએ. તેમજ સાહિત્ય પર મહત્તમ વિચાર કરવા જેવી બાબત એ છે કે જે બાળકની ઉંમરને ધ્યાનમાં લઈને આપેલ હોય. બાળ સાહિત્ય માટે આપણે કોઈ લેખ પસંદ કરીએ તો તે બાળકોને સમજવા અને વિચાર કરવા જેટલો સક્ષમ હોય. બાળ સાહિત્યના ઘણા ઉદા. છે.

(૧) મુખ્ય પાત્ર (અભિનેતા) કોઈ બાળક હોય. (૨) પટ્ટી કથાઓ (૩) નાટકને નવલકથા કે જેમાં બાળકો કથાના મુખ્ય પાત્રો (નાયક) હોય. જેમાં નાના બાળકો જ મુખ્ય પાત્ર હોય છે, તો આપણે સાદી અને સરળ વાર્તાઓ પસંદ કરવી જોઈએ નહિં.

કથાનો મુખ્ય નાયક બાળક હોવા છતાં પણ જો વાર્તા અટપટી અને અઘરી હોય તો તે વાર્તા બાળકની સમજની બહાર હોય છે. જેમકે, ઈદગાહ, છોટા જાદુગર, ખેલ... વગેરે બાળકોને સમજવામાં મુશ્કેલ છે. બાળકો માટે વાર્તા તેની ભાષામાં અને તેના વિચારોમાં કક્ષાના અને સરળ હોવા જોઈએ.

નોંધ

ભાષા અને સાહિત્ય

આ પાઠમાં આપણે ભાષા અધ્યયનમાં સાહિત્યની ભૂમિકા વિશે ચર્ચા કરીશું. આમ, પણ અન્ય ચિત્ર સાહિત્ય જેવાં કે જાહેરાત, રેખાચિત્ર અને રમકડાં વગેરે ઉપયોગી તો છે પણ તે સાહિત્ય નથી.

પાઠના પ્રશ્નો

૧) સુંદર સાહિત્ય અને કુરૂપ સાહિત્ય વચ્ચેનો ભેદ કયો છે ?

.....
.....
.....

૨) અત્યાર સુધીની ચર્ચા વિચારણા મુજબ બાળ સાહિત્યને કઈ રીતે સમજાવશો, શું તમે જણાવી શકશો કે ૬-૧૪ વર્ષના બાળકો માટે કોઈ લેખિત બાળ સાહિત્ય ઉપલબ્ધ છે.

.....
.....
.....

૩) શું બધા જ બાળકોની વાર્તા એ બાળ સાહિત્ય છે, તમારા જવાબ માટે તેને આધારે આપનો યોગ્ય ઉદા. આપો. વિચારોને જણાવો કે નીચે આપેલ ઉદા. એ સાહિત્ય છે.

a. અખબારની જાહેરાત

b. શબ્દકોષ

c. કેક બનાવવાની રીત

d. કાવ્ય

૪) નીચેનામાંથી કયું રૂપકનું ઉદાહરણ છે ?

a. કાશ્મીર સ્વર્ગ જેવું છે.

b. કાશ્મીર સ્વર્ગ સમાન છે.

c. કાશ્મીર સ્વર્ગ છે.

૭.૩.૨ સાહિત્યના પ્રકારો

વર્ગખંડોમાં જુદા-જુદા પ્રકારોમાં સાહિત્ય વહેંચાયેલું છે. જેમકે, કાવ્ય, નાટક, વાર્તા, આત્મકથા, જીવન ચરીત્ર, નવલકથા, નિબંધ વગેરેકે જે બાળકોને પાઠ્ય પુસ્તકોમાં આપેલું હોય છે. અને તે બાળકોને સામાજિક, વ્યાવહારિક અને સાંસ્કૃતિક જ્ઞાન અને જીવન જીવવાની કળા શીખવે છે. તેમાં કોઈ શંકા નથી કે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનું સાહિત્ય એ પણ બાળકોની બુદ્ધિ ક્ષમતા અને કૌશલ્યને વધારનારું જ હોય છે.

નોંધ

અભિનય : અભિનય એ જુદી-જુદી ઘટનાઓ માટે મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. પણ ઘણી વખત તે મહાન માણસ સાથે જોડાયેલ હોય છે. નાટ્યકાર તરીકેની ભૂમિકા ખરેખર તો પડકાર જનક છે. તેને / તેણીને તે પાત્રની અંદર જઈને તે પાત્રને જીવંત રૂપે દર્શાવવાનું હોય છે. તેથી જ વાચકો અથવા પ્રેક્ષકો તેને જુદા-જુદા પાત્રોથી ઓળખી શકે. દરેક અભિનયમાં શરૂઆત, મધ્યભાગ અને અંતભાગ હોય છે. તે ક્યારેક કરુણરસ અને હાસ્યરસ એમ બંને રસ હોય છે. અથવા તેને કાવ્ય સ્વરૂપે કે નાટક સ્વરૂપે અથવા તો બંને સ્વરૂપે લખવામાં આવે છે. મહાનત્તમ નાટ્યકાર સેક્સપિયરનું હેમલેટ અને કિંગ લીઅર છે કે જે મહત્તમ કવિતા સ્વરૂપે રહેલ છે.

અભિનયની સાચી સફળતા તે રંગમંચ ઉપર તેની સારી ભજવણી જ છે કે જે કોઈ કથાનકમાં, ટૂંકી વાર્તા કે કવિતામાં આપેલ ન હોય. એક કલાકાર કે જેની રંગમંચ ઉપર પાત્રની ભજવણી કે જે અભિનયના વિવિધ પાત્રો સાથે કામ કરી શકે તેને અભિનયકાર કહેવાય છે. આ અભિનયકાર એ જુદા-જુદા પાત્રો સાથે સંભાષણ દ્વારા આખી કથાનક વિષય વસ્તુ બદલાવ્યા વગર ભજવી શકે છે પણ ઘણી વખત તે પાત્ર તેની જાત સાથે સ્વગત ભાષણ પણ કરે છે અને તે પાત્રને ભજવે છે.

એક પાત્ર અભિનય : આ કાર્યક્રમમાં આખો અભિનય એક જ જગ્યાએ અને એક જ સમયે એક જ પાત્ર દ્વારા ભજવવામાં આવે છે. તે ટૂંકો અને તીવ્ર પરાકાષ્ટાવાળો હોય છે. તે ખરેખર શિક્ષક માટે ખૂબ જ ઉપયોગી છે કે જે આ પ્રક્રિયા ખૂબ જ સરળતાથી કરી શકે છે. તે ખૂબ જ લાંબી કક્ષાના અભિનય કરતાં ખૂબ જ ટૂંકા હોય છે અને તેને ભજવવા કોઈ વધુ સાધન સામગ્રીની જરૂરીયાત પણ રહેતી નથી. બાળકો તેમની સાથે લખાણ દ્વારા અને સ્વાધ્યાય દ્વારા જોડાયેલા રહે છે.

નવલકથા : નવલકથા સામાન્ય રીતે ખૂબ જ લાંબી ઘટના હોય છે, જેમાં જુદા-જુદા અનેક પાત્રો આવતાં હોય છે તે નવલકથા જે સમયે લખવામાં આવી હોય ત્યારે તે સ્થળ અને સમયનું વાસ્તવિક દર્શન કરાવે છે. ગુજરાતીના નવલકથાકાર જેવા કે, યુનીલાલ મીડીયા, રમણભાઈ નિલકંઠ, વર્ષા અડાલજા, ઉમાંશંકર જોષી, કાજલ ઓઝા વૈદ્ય છે તેમજ અંગ્રેજીના પ્રખ્યાત નવલકથાકારો જેવા કે, હાર્ડી, ફિલ્ડીંગ્સ ડિકેન્સ, મેટીડીથ છે. આ નવલકથાકારો વાચકોને નવલકથામાં રસપૂર્વક જકડી રાખે છે અને તે ચિત્રની માનવ જીવન સાથે સાંકળીને ઉત્કૃષ્ટ રીતે રજૂ કરે છે તે કથા લાંબી હોવા છતાં પણ વાચકોને તે કથા રસમાંથી વિચલીત થવા દેતા નથી.

વાર્તાઓ : નાની વાર્તાઓ એ કદાચ સાહિત્યમાં સૌથી પ્રચલિત અને શાળાના પાઠ્ય પુસ્તકોમાં વારંવાર ઉપયોગમાં લેવામાં આવે તો એક પ્રકાર છે. તે કોઈ એક જ લેખક દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ હોય છે. તે વાચકોને એક જ સમયમાં કોઈ એક જ હેતુ અથવા ઘટના માટે કહેવામાં આવે છે. વાર્તામાં બધી જ વસ્તુઓ કોઈ એક ઘટના અથવા પાત્ર સાથે સીધી રીતે જોડાયેલી હોતી નથી. આપણે ટૂંક સમયમાં નોંધીશું કે ટૂંકી વાર્તા અને રચનાત્મક અધ્યયનશાસ્ત્રની શ્રેષ્ઠતમ માહિતી છે. ટૂંકી વાર્તાના મહાન લેખકો આ મુજબ છે. સમરસેટ માંધમ, એન્ટોન ચેકવો, સકી, આર.કે.નારાયણ, કે.બી. વૈદ્ય વગેરે યુવાનોમાં રસ્કીન બોન્ડની ટૂંકી વાર્તાઓ ખૂબ જ પ્રચલીત છે. “ધ લાસ્ટ લીફ” અને “ધ ગીફ્ટ ઓફ મેગી” કે જે ઓ. હેન્ડ્રીની ટૂંકી વાર્તાઓ છે જે પણ ખૂબ જ પ્રચલિત છે.

નિબંધ : નિબંધ એ એક ગદ્યનો પ્રકાર છે. જેમાં વિચારોને યોગ્ય બૌદ્ધિક તર્ક અંગત અને સમજી શકાય તે રીતે ક્રમબદ્ધ પ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે. નિબંધ લખવા માટે તે વિષયનું વાચન અને તેનું ઊંડાણપૂર્વક જ્ઞાન હોવું ખૂબ જ જરૂરી છે. નિબંધને સંક્ષેપ, સુઘડ, સ્વચ્છ અને યોગ્ય ઉદાહરણો

નોંધ

ભાષા અને સાહિત્ય

વડે લખવામાં આવેલ હોય છે. તમે રસ્કીન બોન્ડના, ગાંધીજીના આર.કે. નારાયણના ચાર્લ્સ લખના, એડીસનના નિબંધો વાંચેલા હોય છે. તમે હજી પણ તે નિબંધોને જુદા-જુદા પુસ્તકોથી વાંચશો તો તમને આનંદ થશે અને તેમાંથી બીજા ઘણા સારા વિચારો ઉત્પન્ન થશે.

આત્મકથા : જ્યારે કોઈ એક વ્યક્તિ તેના જીવન વિશે અથવા જીવનની કોઈ ઘટના વિશે લખે ત્યારે તેને આત્મકથા કહે છે. આત્મકથાનું હાર્દ એ છે કે તે તેના દ્વારા જ લખવામાં આવેલ હોય. તે તેના જીવનના સારા અથવા ખરાબ પ્રસંગો ભૂતકાળના અમૂક સારા અથવા ખરાબ પ્રસંગો, ભૂતકાળની અમૂક મુશ્કેલ પરિસ્થિતિઓ અને દુઃખદ સમયને તેના દ્વારા જ રસપૂર્વક કહેવામાં અથવા લખવામાં આવેલ હોય.

સૌથી વધુ પ્રખ્યાત જીવન ચરીત્ર ગાંધીજીની આત્મકથા એ “સત્યના પ્રયોગ” છે.

જીવન ચરીત્ર : લેખક બીજા વ્યક્તિઓના જીવન કે ઘટના વિશે લખે તો તેને જીવન ચરીત્ર કહે છે. આ સાહિત્યનું મહત્વનું પ્રથમ સંશોધન એ “બોઝવેલ”નું જીવન ચરીત્ર છે જે સૌ પ્રથમ શબ્દકોષ કાટ ડો. જોહન્સને અતિ મહત્વનું જાહેર કરેલ છે.

પ્રવાસન કથા : પ્રવાસ દરમિયાન લેખકે જોયેલ કે અનુભવેલ ઘટનાનું સચિત્ર વર્ણનને પ્રવાસન સાહિત્ય કે પ્રવાસ કથન કહે છે તે સ્થળો, ઘટના, જગ્યાઓ અને જાત અનુભવ વગેરેનું પ્રવાસ સાહિત્યમાં સચિત્ર વર્ણન કે જે લેખકે પ્રવાસ દરમિયાન કરેલ હોય.

વિખ્યાત પ્રવાસન પુસ્તક કે જે પ્રખ્યાત હિન્દી લેખક અગ્યા દ્વારા લખવામાં આવેલ છે અને તે મનુષ્ય અને પ્રકૃતિનું રસપૂર્વક વર્ણન કરવામાં નિપુણ હતા.

રેખાચિત્ર / રૂપરેખા : જ્યારે લેખક કોઈ વ્યક્તિ, વસ્તુ, સ્થળ અને ઘટના વગેરેનું વાચકોને રસપૂર્વક સમજાય તે રીતે સચિત્ર કે ટુંકું વર્ણન કરે તેને રૂપરેખા અથવા રેખાચિત્ર કહે છે. અમૂક રેખાચિત્રો વાસ્તવિક હોય છે.

જીવનના અનુભવો / આત્મ ચરીત્ર : જ્યારે લેખક કોઈ ઘટના કે પરિસ્થિતિનું વર્ણન તેના જાત અનુભવનું હોય કે બીજા વ્યક્તિના જીવનમાં બનેલ હોય તેવા અનુભવના વર્ણનને આત્મ ચરીત્ર કહે છે. તે યાદ શક્તિના આધાર ઉપર વિવિધ જીવન ચરીત્ર લખવામાં આવે છે. જે ઘટનાનું વર્ણન કરવામાં આવેલ હોય તો તે લેખક તે વ્યક્તિ સાથે જોડાયેલ હોય તે જીવન ચરીત્ર લખવા માટે ખૂબ જ આવશ્યક છે. જીવનના અનુભવના લેખો હંમેશા ભૂતકાળમાં જ હોય છે, તે વર્તમાનકાળ કે ભવિષ્યકાળમાં હોતા નથી. લેખક આ પ્રકારના લેખોમાં તેના વિચારો કે કલ્પનાશક્તિનો ઉમેરો કરી શકતો નથી.

કાવ્ય અથવા કવિતા : કાવ્ય એ ઘણી બધી રીતે બધા જ સાહિત્યનો અર્ક છે. કવિતાએ કદાચ સાહિત્યનું સૌથી જૂનું સ્વરૂપ છે. સમાજના લગભગ બધા જ પ્રખ્યાત મહાકાવ્યો એ કવિતા સ્વરૂપે રચાયેલા છે. ગ્રીક સાહિત્યમાં ઓડીસી અને ઈલીયાડ તેમજ ભારતના પૌરાણીક મહાકાવ્યો મહાભારત અને રામાયણ કે જેમાં બધી જ વાર્તાઓ કાવ્યરૂપે નિરૂપાયેલ છે. તમે ઘણા બધા જાણીતા કવિતાનું સર્જનકારને ઓળખતા હશો, જેવા કે, કાલીદાસ, ભટ્ટ, શેક્સપીયર, ડુને, શીલે, કેપ્સ, બેપરોન, ઈલીયન, વુડવર્થ વગેરે.

નોંધ

કવિતાઓ હંમેશા સૂક્ષ્મ સ્વરૂપે યોગ્ય શબ્દ રચનાવાળી હોય છે જેમાં પ્રસન્નતા, અલંકાર, જાત અનુભવ અને બીજા ઘણા બધાનું વર્ણન કરવામાં આવેલ હોય છે. કવિતામાં ખૂબ જ સુંદર રીતે વિચારો અને લાગણીને થોડા શબ્દોમાં વર્ણવી શકાય છે. જેને ગદ્ય, વાર્તા, નિબંધ વગેરેમાં વર્ણવી શકાતું નથી. તેનું અર્થઘટન કરવામાં અને ચર્ચા કરવામાં ઘણી વિવિધતા રહેલી છે. જે ઘણી બધી વસ્તુઓ છોડી જાય છે. કવિતાઓ ખૂબ જ સારી રીતે સ્થાપયેલ અને છંદબદ્ધ તેમજ મુક્ત મને લખવામાં આવેલ હોય છે. બધા જ સાહિત્યમાં કવિતાનું ભાષાંતર કરવું ખૂબ જ કઠીન છે.

આ બધાનું અધ્યયન વિદ્યાર્થીઓને કરવા માટે તે સાહિત્યની પસંદગી સારી અને વિદ્યાર્થીને વર્ગખંડમાં ભાષા સાહિત્ય શિખવવામાં ઉપયોગી બને તેવી હોવી જોઈએ.

પાઠના પ્રશ્નો

૧. નીચેનામાંથી શું ગદ્યમાં નથી.
 - a. અભિનય
 - b. કવિતા
 - c. નવલકથા
 - d. વાર્તા
૨. આત્મકથા અને જીવન ચરિત્ર વચ્ચેનો ભેદ સ્પષ્ટ કરો.

.....

.....

.....
૩. “કવિતા” રચનાના ગુણો જણાવો.

.....

.....

.....
૪. “ટૂંકીવાર્તા”ના પ્રખ્યાત લેખકોના નામ જણાવો.

.....

.....

.....
૫. તમને મનપસંદ કવિતાની ૧ થી ૩ પંક્તિ લખો. તેના લેખકનું નામ કહો અને તે પંક્તિનો અર્થ સમજાવો.

.....

.....

.....

નોંધ

ભાષા અને સાહિત્ય

૬. “ટૂંકી વાર્તા” ના પ્રખ્યાત લેખકનું નામ આપો. તમને એવી કોઈ ફિલ્મ ગમે છે કે તે લેખકે લખી હોય ?

.....

.....

.....

૭.૩.૩ ભાષા શિક્ષણમાં સાહિત્યની ઉપયોગીતા : ઐતિહાસિક સ્વરૂપે

૨૦મી સદીના ચોથા દાયકા સુધી સાહિત્ય એ ભાષાના અધ્યયનમાં મુખ્ય પહેલુ ગણાતા અને એવું માનવામાં આવતુ કે વિદેશી ભાષાની સમજ માટે તેના સાહિત્યની ઉંડાણપૂર્વક અધ્યયન જરૂરી છે. પરંતુ ૧૯૪૦ થી ૧૯૬૦ માં વિદેશી ભાષાના સાહિત્યના ઉપયોગને એટલું કે જે યોગ્ય પ્રવૃત્તિના નમૂના ઉપર બનેલ હતું, તેના દ્વારા બદલાવામાં આવ્યું. આ સમયગાળા દરમ્યાન સાહિત્ય પર ભાર આપવામાં આવતો અને તેનો રસ એ નીચી જાતિઓ જોડે સંકળાયેલો હોવાથી સાહિત્યનો નમૂનો એ ભાષા અધ્યયનમાં ઓછો ઉપયોગી બન્યો. પરંપરાગત, ભાષા અધ્યયનનું મૂળ એ વ્યાકરણ અધ્યયન ગણાતું; સમયાંતરે ભાષાંતરનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો. પરંતુ અધ્યયન સામગ્રીમાં હંમેશા વ્યાકરણના નિયમનું પાલન કરાતું નથી જેથી શબ્દોની પસંદગી કરવી અઘરી બની શકે છે જે સંજ્ઞાત્મક સ્તરે અને ભાષાકીય સ્તરે પદ્ધતિએ રોટ લર્નિંગ ક્રિયા અને ક્રિયાપદના નમૂના તેમજ ફકરાનું ભાષાંતર પર આધારિત હતો કે જે ઉદ્દેશ્ય ભાષાને આવરી લેતો હોય અને તેનાથી વિપરીત તે સમયે ઘણા લાંબા સમય સુધી પ્રખ્યાત બને રહ્યું અને હજી સુધી પણ ઘણી રીતે વપરાય છે. ૧૯૭૦ થી ૧૯૮૦ ના દાયકાનો એ સમય હતો કે જેણે સંજ્ઞાત્મક ભાષાને જન્મ આપ્યો, કે જેમાં એવું માનવામાં આવ્યું કે જ્યાં બાળકો શાળામાં આવે કે જે માતૃભાષા અને સંજ્ઞાત્મક શક્તિ ઘટાડવા હોય અને શિક્ષકનું મુખ્ય કાર્ય તેઓને રસપ્રદ અને પડકારપૂર્ણ ફકરા ઉપર ધ્યાન આપીને ઉંડાણ પૂરૂ પાડવામાં મદદ કરે. આથી સાહિત્યના ઉપયોગને ફરીથી ભાષા અધ્યયનમાં સ્થળ મળ્યું.

વિડોવશના મત મુજબ ભાર વિનાનું જ્ઞાન એ બે સ્તરે આવેલ છે. તેના ઉપયોગના સ્તર અને તેના પ્રયોગ ઉપર આ પ્રમાણે “ઉપયોગ” કે જે ભાષાના નિયમને આવરે છે જ્યારે “પ્રયોગ” એ ભાવના નિયમને સંવાદ વખતે તેને માહિતીનો કેટલો ઉપયોગ થાય છે તેને આવરીલે છે આજની અધ્યયન સામગ્રીએ મોટા ભાગે ભાષાના ઉપયોગ ઉપર આધારિત છે. પોર્વસની ૧૯૭૨માં ૧૮ સ્તરને વધારે છે કારણ કે સાહિત્ય એ ભાષા-વિજ્ઞાન જોડે સંકળાયેલ છે. આ રીતે વીસમી સદીના અંત સુધી સાહિત્યએ ફરીથી ઉપયોગી સ્ત્રોત તરીકે સ્થાપિત થયું કે જે વિવિધ ભાષાના સ્તર સુધારવામાં કામ લાગે આની સાબિતી એ છે કે હાલમાં બાળકોને આડ્કાબેટનું શિક્ષણ રોટ લર્નિંગથી નહીં પરંતુ તેને લગતી સામગ્રી જેમકે વાર્તા અને કવિતા દ્વારા પૂરૂ કરવામાં આવે છે.

પાઠના પ્રશ્નો

૧) શિક્ષણ પરંપરાગત શૈલીથી આધારિત હતું.

a) અર્થપૂર્ણ અધ્યયન

નોંધ

- b) વાક્ય અધ્યયન
c) વ્યાકરણ અધ્યયન
d) અવાજ / ધ્વનિ અધ્યયન

૨) વીસમી સદીના અંતમાં ભાષાના સાહિત્યના પ્રયોગોના અધ્યયન ઉપર પ્રકાશ આપો ?

.....
.....
.....

૭.૪ સાહિત્ય શીખવાના ઉદ્દેશ્ય

સાહિત્ય વિભાગમાં ઘણા પ્રકારના ઉકેલો અપાતા આવ્યા. સાહિત્ય અધ્યયનો મુખ્ય હેતુ , પ્રાથમિક ભાષા અને દ્વિતીયક ભાષા અધ્યયન એ વર્ગના વર્તન ઉપર આધાર રાખે છે.

- (૧) **ભાષા બંધારણ / માળખું** : આ પ્રકારના નમૂનામાં સાહિત્ય એ ભાષાના વિકાસ માટે ઉપયોગી થાય છે કે જેમાં શબ્દ સંગ્રહ અને વાક્ય નિર્માણ ઉપર ભાર આપવામાં આવે છે. તેની મૂખ્ય ખામી એ છે કે તે અધ્યયનના રસ ગુમાવી દે છે. સામાન્ય રીતે વિદ્યાર્થીઓ આ ગાળા દરમ્યાન વ્યાકરણ કે પછી શબ્દ ભંડોળ શીખી શકતા નથી તેમજ ભાષાકીય અધ્યયનમાં પણ વિકાસ થઈ શકતો નથી.
- (૨) **સાહિત્યિક માળખું** : આ નમૂનાનો મુખ્ય ભાર એ વિષય અને સાર ઉપર છે. તેનો મુખ્ય હેતુ છે અમુક ચોક્કસ પ્રકારના સમાજ અને વૈશ્વિક (મનુષ્ય) માનવતા મૂલ્ય ઉપરથી તારવાનું તે સાહજિક છે. કે એવા વર્ગ સિવાય ભાષાકીય સંવર્ધન માટેના જો કે સાહજિક છે કે તેના વ્યાકરણ નમૂનાનો ઉપયોગ બાબત અને વાક્ય બંધારણ ઉપર ઓછું ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે. એલ એલના કિસ્સામાં આ બાબત બહુ માન્ય રાખતી નથી. પરંતુ એલ રના કિસ્સામાં ગંભીર રીતે હાનિકારક છે તેમ પૂરવાર થયેલ છે.
- (૩) **વ્યક્તિત્વ વિકાસ માળખું** : આમા, સૌ પ્રથમ ધ્યાન કે વ્યક્તિગત અને ચોક્કસ સંવેદનશીલતા તેમજ બાળકના મગજના વિકાસ ઉપર સાહિત્યનું અધ્યયન થાય છે. આ એ આશાથી પુરુ કરવામાં આવે છે કે જ્યાં બાળકો માટે સાહિત્ય અધ્યયન એ એક વ્યક્તિ તેમજ જીવનમાં આદર્શ પુરુષ બને તે માટે સમર્થ હોય.

૭.૪.૧ વર્ગખંડના પ્રકારો

આપણે સાહિત્ય અધ્યયન હેતુ અને નમુના જોયા પણ વર્ગખંડમા કઈ પદ્ધતિ લાગુ પાડવી જોઈએ. તમે ક્યારેક વિચાર્યું છે. સાહિત્ય અધ્યયન માટે વિવિધ પદ્ધતિઓ હોઈ શકે વર્ગખંડમાં કયા પ્રકારની ભાષા બાળકો ઉપયોગ કરી રહ્યા છે ઘરમાં શું કહી શકશો. આ બનવચ્ચેનો ભેદ આ ભાગ આ પ્રકારના પ્રશ્નનો જવાબ આપે છે. કાશન જે રીતે પહેલા આવી ગયું જે સંપાદન અને શીખવામાં

નોંધ

ભાષા અને સાહિત્ય

અંતર પાડે છે. સંપાદન એ ભાષા અધ્યયનને મૂળભૂત પ્રક્રિયા જોડે સાંકળે છે. જેમકે ઘર અને ગલિની ભાષા. શિખવું એ ભાષાને શાળામાં વધુ કઈ રીતે ઉંડાણપૂર્વક સમજાય તે બતાવે છે.

આ કુદરતી વાતાવરણની અંદર બાળકો જાતે જ ભાષાને સમવા માંડે છે. કારણ કે તેમા જરૂર પડતું ધ્યાન રહે છે અને તે બધી કાળજી પણ રાખી શકે છે અને તેના પરનો લગાવ ભાષા શીખવવામાં શક્ય બને છે. તેમ છતાં કોઈ અધ્યાપક વગર આટલું અઘરું અને સંકીર્ણ ભાષાનું બંધારણ શીખવું અશક્ય છે. આપણે જરૂર છે આવા પ્રકારના અધ્યાપકોની કે જે શાળાને ક્રિયાશીલ કરી શકે. આ સાહિત્ય જરૂરીયાત પૂરી પાડવા માટે ખૂબ જ શક્તિશાળી પૂરવાર થાય છે. આ મુજબ કુદરતી મેળ સાહિત્ય એ બાળકોને ફક્ત ભાષાના સ્વરૂપને જ નહીં પરંતુ તેના મતલબ ઉપર ધ્યાન આપી શકે છે. એકવાર, વ્યાકરણના ઔપચારિક પહેલું અને શબ્દકોષને ઓતિએ એક પ્રકારની ઓતિ ગણાતી. છતાં વ્યાકરણના નિયમને શીખવા અને તેનામા નવા શબ્દનો અભ્યાસ કરવો એ એલરવર્ગનો મહત્વનું અંગ છે.

એક અધ્યાપક તરીકે ખબર હશે કે પ્રારંભિક અને પ્રાથમિક વર્ગમાં વિદ્યાર્થીઓની પ્રથમ ભાષા ઉપરની પકડ એ દ્વિતીયક ભાષા કરતા મજબૂત હોય છે. દ્વિતીયક ભાષાના શિક્ષકોનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એ હોય છે કે તેમનું મુખ્ય ધ્યાન દ્વિતીયક ભાષાના પ્રયોગ ઉપર હોય નહીં કે તેના સમજાવવાના નિયમો ઉપર. વર્ગમા એવું વાતાવરણ જ હોવું જોઈએ કે જેમાં કુદરતી અભ્યાસ ઉપર વધુ મહત્વ હોય કે જેથી તે મુખ્ય અધ્યયન બને. બાળકો સક્ષમ થવા જોઈએ કે જેથી તે ભાષા દ્વારા દુનિયા જોડે જોડાઈ શકે.

એલ ૨ વર્ગ ચોક્કસાઈ પૂર્વક કઈ રીતે દેખાતો હોવો જોઈએ ? તે કુદરતી મેળના ઘર અને ગલિના સ્વરૂપથી તદ્દન અલગ છે. ઘણા બીજા વિદેશી ભાષાના અધ્યાપકોએ વ્યાકરણ ભાષાંતર પદ્ધતિમાં માને છે. આ અધ્યાપકો શબ્દની યાદી આપે છે અને તેમના ઉપરથી વ્યાકરણના નિયમો સમજાવે છે. આ નમૂનામાં શબ્દની યાદી આપવામાં આવતી કે જેમાં અંતે થોડાક પ્રશ્નો અભ્યાસ માટે મૂકવામાં આવે છે આ અધ્યયનો એક વર્ગ છે. કે જે કુદરતી મેળના વર્ગથી તદ્દન અલગ પડે છે કે જ્યાં આવી વસ્તુ ક્યારેય થતી નથી.

કુદરતી મેળમા બાળકોને વર્ગખંડમાં તજાવ રહીત અને યોગ્ય બુદ્ધિમતા પ્રાપ્ત કરે તેવું વાતાવરણ પૂરું પાડે છે. અહીંયા બાળકોની ભૂલ જોવામાં આવતી નથી. અહીંયા બાળકોને બહાર મટીરીયલ્સનો ઉપયોગ કરવા આક્રમક બનાવાય છે કે જેથી બહારની દુનિયામાં જેની જોડે ભાષા બોલવાની હોય તેની સાથે ભાષાને શીખવામાં સક્ષમ થઈ અને સંવાદ કરી શકવામાં સફળ બને.

પાઠના પ્રશ્નો

- (૧) બાળક સૌ પ્રથમ શાળામાં જવા પહેલા ભાષા કયાથી શીખે છે ?
 - (અ) શિક્ષક દ્વારા શીખવું
 - (બ) કુદરત દ્વારા શીખવું
 - (ક) વાલી દ્વારા શિક્ષણ
 - (ડ) ઉપરમાંથી એકેય નહીં.

નોંધ

(૨) દ્વિતીય ભાષાનાં અધ્યાપકનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય શું હોવો જોઈએ ?

.....

.....

.....

(૩) કુદરતી અને શૈક્ષણિકમાં ભાષા અધ્યયનનો શું ફરક છે ?

.....

.....

.....

(૪) વ્યાકરણ ભાષાંતર પદ્ધતિ શું છે ?

.....

.....

.....

૭.૪.૨ વર્ગખંડમાં પ્રાથમિક અને દ્વિતીયક (વિદેશી) ભાષાની સમજૂતી

તમારે વર્ગખંડમાં અને ઘરમા વપરાતી ભાષાના તફાવતની ખાસ જાણ કે સમજણ હોવી જોઈએ. આ તફાવત અનાવરણની મર્યાદા અને મેળવવાના સ્વરૂપમાં જોઈ શકાય છે. કયા પ્રકારની સામગ્રી આપવી જોઈએ કે જેથી બાળકોને વિદેશી/ દ્વિતીયક ભાષાઓ પણ માતૃ ભાષાની જેમ સમજવામાં પણ સમજણ વધારી શકે? સાહિત્યનો ઉપયોગ થઈ શકે છે, ભાષાને શીખવામાં ભાષા એ ગમે તે હોઈ શકે પ્રાથમિક અને દ્વિતીયક. ચોક્કસ પ્રકારનું સાહિત્ય હોવું જોઈએ કે જેમાં વાક્ય નિર્માણ અને શબ્દ નિર્માણ સરળ બની શકે. ચોક્કસ અધ્યયન સામગ્રી રસપ્રદ હોવી જોઈએ. વ્યાકરણ ચોક્કસ હદ સુધી શીખવાડવું જોઈએ કે જેની જેટલી જરૂરીયાત હોય. અભ્યાસકર્તાને સામગ્રીની ખૂબ જ જરૂર પડે છે. તેને સુધારવા માટે સાહિત્ય તેનો સારો એવો સ્ત્રોત છે. અધ્યાપકને સમજવાની જરૂર છે કે બાળકે ભાષાને શીખવા માટે તેની સક્ષમતા મુજબ સરેરાશ પ્રકારની સામગ્રી આપવી જોઈએ કે જેથી ભાષા શીખવાના પડકારને જીતી શકે. આથી અધ્યાપક માટે વિદ્યાર્થીઓનું સ્તર માપી લેવું જરૂરી બની જાય છે અને તેના મુજબ યોગ્ય સામગ્રી આપવી જોઈએ કે જે તેમનો રસ જગાડે અને થોડા પડકાર પૂરા પાડી શકે અને તેમની માનસિક અક્ષમતા માટે પૂરી હોય. જેટલું વધુ ભાષા સાથે સંઘર્ષ કરે તેટલું જ વધારે શીખી શકે.

સામાન્ય રીતે બધા જ રાજ્યોમાં અંગ્રેજી એક વર્ગમાં શીખવાડાય છે. અધ્યાપકે કાળજી રાખવી જોઈએ કે અધ્યાપન સામગ્રીની પસંદગી અને સંવાદ કરતી વખતે તે પ્રાથમિક ભાષાને બોલનાર વિદ્યાર્થી માટે આ ભાષા બોલવી અઘરી પડે છે. અધ્યયન સામગ્રીનું વિશ્લેષણ ઓછું હોવું જોઈએ. અને બાળકોને તેમાં ઉત્સાહ મળવો જોઈએ જેથી તેઓ વસ્તુઓને સ્વતંત્ર રીતે જોઈ શકે.

નોંધ

ભાષા અને સાહિત્ય

જ્યા તમે સાહિત્યનો ઉપયોગ કરો ત્યારે નીચેની વસ્તુઓ ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ.

- (૧) પૂર્ણ નહીં પણ અપૂર્ણ સામગ્રી જરૂરી બની રહે છે તે સમજવા માટે.
- (૨) પ્રતિક્રિયા : બાળકો અધ્યયન સામગ્રી ઉપર પ્રતિક્રિયા આપી શકતા હોવા જોઈએ તે ટિપ્પણી સ્વરૂપમાં હોવી જોઈએ. તે પુનરાવર્તન નહીં પણ વ્યક્તિગત ટીપ્પણી હોવી જોઈએ.
- (૩) તેમની ક્રિયાત્મકતા માટે શક્ય હોય તેટલી તકો આપવી જોઈએ
- (૪) વિશ્લેષણમાં પુનરાવર્તન ઉપર નહીં પરંતુ બાળકોને તેઓ શું વંચાવે છે તેના પર પ્રતિક્રિયા આપવા માટે પ્રેરિત કરવા જોઈએ. તેઓ એ સાહિત્યમાં દર્શાવેલી યુક્તિમાં અને લાગણીઓ જતાવવા તેમજ આયોજનને તાર્કિક રીતે જોડવા માટે પ્રેરિત કરે.

૭.૪.૩ સાહિત્ય દ્વારા વિવિધ કૌશલ્યને વિકસાવવું

આપણે એવી ઘણી ચર્ચા કરી કે વર્ગમાં સાહિત્યનો ઉપયોગ ક્યારે થાય છે. અધ્યાપનકર્તા ભાષાનો ઉપયોગ વાર્તા અને કાવ્યની ઓળખાણ સહેલાઈથી થઈ શકે છે. પરંતુ સાહિત્યના અનાવરણ માટેના મુલ્યો ઉપર નજર કરવી જોઈએ જેથી રસપ્રદ અને ઉત્તેજક વાર્તાઓ વાંચનકર્તાને ધ્યાન આપવાની કળા ઉપર સુધારો થાય. સાહિત્ય વાંચ્યા પછી વિદ્યાર્થી વ્યક્તિગત કે સ્વતંત્ર રીતે કલ્પના કરવામાં અક્ષમ બની શકે છે તે અજાણ્યા શબ્દોને પણ પૃથ્થકરણ કરવા માટે તે કળા વધારી શકે છે. તે પોતાની વિચારગતિને સાહિત્યના ઉપયોગથી અંકુશ કરી શકે અને સમાજમાં પોતાની ભાગીદારીની હકારાત્મક રીત વધારી શકે. સ્કોટના મંતવ્ય મુજબ સાહિત્યએ સુંદરતા, નૈતિકતા અને આધ્યાત્મિક મૂલ્યનો અરિસો છે અને સામાજિક માપદંડ અને પરંપરાના નિયમોની ઘોષણા સમાન છે. ભાષા અધ્યયનના સાહિત્યને શીખવામાં વ્યક્તિગત વિકાસ કરવાની તકો પૂરી પાડવામાં આવે છે. આથી વિદ્યાર્થીઓને સામાજિક જીવનનો પરિચય કરાવાનો અને તકોમાં હિસ્સો લેવા માટે તક આપવી જોઈએ.

વિડોસન મંતવ્ય મુજબ સાહિત્ય ફક્ત પરંપરાગત વિષય સમજવા, ભાષાને સમજવા માટે ફક્ત ઉપયોગ ના થવો જોઈએ. પરંતુ સંવાદ કૌશલ્ય માટે પણ ઉપયોગ થવો જોઈએ. સામગ્રીએ અધ્યયન કૌશલ્ય નહીં પરંતુ સાંભળવા, વાંચવા અને લખાણ કૌશલ્ય માપણ સુધારો કરવામાં મદદ કરે છે. હકીકતના સાહિત્યના ઉપયોગ અને વિશ્લેષણ એ બાહ્ય જગતમાં થતી ક્રિયા અને અનુભવને સમજવા માટે મદદરૂપ બની રહે. તે વ્યક્તિગત અને સામાજિક સમસ્યાઓને સમજવા માટે કામ લાગે છે. તેમની સક્ષમતા મુજબ વાચકને સામાજિક અને સાહજીક વિકાસ કરવામાં મદદ મળે છે.

પાઠના પ્રશ્નો

- (૧) રસપ્રદ વાર્તા મદદ કરે છે.
 - a) ધ્યાન
 - b) તર્ક કૌશલ્ય
 - c) કલ્પના
 - d) ઉપરના બધા

નોંધ

(૨) બાળકોને સાહિત્ય અનાવરણ પુરૂપાડવાના શું ફાયદા છે ?

.....

.....

.....

૭.૫ વિવિધ સાહિત્યનું શિક્ષણ

ભાષા અધ્યાપક હોવાના નાતે, તમારે વિવિધ ફેરફાર જેમકે વાર્તા, કાવ્ય, નિબંધ વગેરે જોડે ચાલવું પડે છે. તમને કયો હિસ્સો સૌથી રસપ્રદ લાગે છે ? લગભગ બાળકો વાર્તા વાંચવામાં વધુ રસ ધરાવે છે. તમે નિબંધોનો સાર કઈ રીતે સમજાવશો ? કેવી પદ્ધતિ અને અધ્યયન યુક્તિઓ તેમની પાઠ્યપુસ્તક પરસ્પરના ઉપયોગમાં વધારો કરાવવામાં મદદ કરે છે ? આમાંથી લગભગ બધા જ પાસાઓ અહીયા પરીચિત કરાવવામાં આવ્યા છે. પાઠની યોજનાની વધારે માહિતી અહિંયા આવરી લેવામાં આવેલ છે..

૭.૫.૧ પ્રાથમિક અને ઉચ્ચ પ્રાથમિકના વર્ગોમાં સમાવિષ્ટ પ્રકારોનો મુખ્ય આધાર

વાર્તા, સાંસ્કૃતિક વાર્તા, પૌરાણિક કથા અને મહાન લોકોને પ્રાસ પ્રાથમિક વર્ગના પાઠ્યપુસ્તક સાથેની જોડમાં આપેલા હોય છે ઉચ્ચતર પ્રાથમિક વર્ગમાં નવલકથા, નાટક, ચિત્રો, યાદો, આત્મકથા વગેરે વપરાય છે.

વિદ્યાર્થીઓ માટે ટુકી વાર્તાઓના ફાયદાઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે લઘુકથાઓમાં વિદ્યાર્થીઓ ઉપયોગ કરતા તે સરળ અને ફકરા નાના હોય છે વાંચવા માટે તેનો ઉદ્દેશ્ય છે બાળકો વાંચવા માટે પ્રેરિત કરવા તે પડકારજનક પણ છે કારણ કે સમગ્રસાર તેટલા ભાગમાં આવી જાય છે. આ હિસ્સો વાચકનો રસ ઝકડી રાખવા માટે મદદ કરે છે.

શરૂઆતના ગાળામાં બાળકને રસ પેદા કરાવવા માટે તેમને સરળ રીત આપવામાં આવે છે. ઉંચી કક્ષામાં તે આ રીતે ઉપયોગ થતા નથી કારણ કે તે શબ્દ અને લયની નાજુકતા સમજાવી શકતા નથી. કવિતામાં ઘણીવાર રૂપકો, અનુપ્રાસ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. ગદ્ય કરતા કુદરતી રીતે અને મુદ્દા કવિતા દ્વારા બાળકોને જલ્દીથી પહોંચાડી શકાય છે. તે ક્રિયાત્મક ભાષા ઉત્પન્ન કરવા ઉપયોગી થાય છે.

નાટકને ઉપયોગ વિદ્યાર્થીઓમાં વિદ્યાર્થીની સાંભળવાની કળા ખિલવે છે. રમવુંએ અઘરુ વ્યાકરણનું બંધારણ હોય અને તેઓ બાળકોમાં સાહિત્યનો સારાંશ સમજાવવામાં મદદ કરે છે. વાંચવામાં વિદ્યાર્થીને દ્રશ્યને કલ્પવામાં મદદ કરવી પડે છે. કે જેથી પાત્રની કડીઓ કઈ રીતેના બોલાય છે તે સમજીને તેમા ભાગ લેવાની તત્વાવના જાગે. આ તેમા કલ્પના શક્તિને વેગ આપી અને ઉચ્ચ સ્તરે લઈ જાય. Plays દ્વારા વિદ્યાર્થી શીખી શકે છેકે માણસ બનવું શું. તેમની કલ્પના અને આંતરિક દૃષ્ટિ વિકસે જે આત્મજ્ઞાન માટે કામ લાગે.

હાલના વર્ષોમાં, સામાજિકરણ જોડેના સાહિત્ય એ સંશોધનમાં મુદ્દો ચિંધ્યો છે કે વાંચન સાહિત્યનું એ વાંચન શક્તિ અને અક્ષમતા વધારે છે. આ હેટલા માટે કારણ કે વાચકને પ્રેરે છે વાંચવા માટે અને આપણે જાણીએ છીએ કે સારા વાચક ફક્ત વધુમાં વધુ વાંચન કરીને જ બની

નોંધ

ભાષા અને સાહિત્ય

શક્યા. બાળકોને એવું સાહિત્ય આપવું જોઈએ કે જેનો તેમને આનંદ આવે, જ તેમને કલ્પના કરવામાં પડકાર આપે અને જુદી સામાજિક પરંપરા માટે સંવેદનશીલ અને ગ્રાહ્ય બનાવે.

છતાં elementary વર્ગમાં, સાહિત્ય મુખ્યત્વે નવલકથા, વાર્તાઓ, કવિતાઓ, સાંસ્કૃતિક નાટકો પર સંદર્ભ આપી શકે કે જેમા ધ્યાન મુખ્યત્વે પુસ્તક પર હોવું જોઈએ જેથી બાળકો સમજી શકે. શિક્ષકોએ મદદ કરવી જોઈએ જે વિદ્યાર્થીઓને ક્રિયાત્મક વાંચન માટેની લાયકાત અને તેમના વિષયમાં વાંચન તેમજ શિસ્તના લાયકાત ધરાવતા કરે. પ્રવૃત્તિઓ Syllabus નું ઉદ્દેશ્ય બાળકોના સાહિત્યના વિવિધ સ્વરૂપને પરિચિત કરાવે છે. વિવિધ ઉદાહરણ પૂરા પાડે કે જે ભાગતા માટે તેમનો હકારાત્મક અભિગમ વધારે અને વાંચનમાં અભ્યાસમાં વધારો કરે.

સાહિત્ય એ મૂળભૂત ભાષામાં વાંચન લખાણ, સાંમળવામા અને બોલવામાં તેમજ ભણતા ક્ષેત્રોના વિકાસ માટે પ્રદાનનો કરે છે. text ના સ્તર વિદ્યાર્થીના લાયકાત પ્રમાણે સમજવા માટે આપણે હિંદી અને English ની NCERT ની પાઠ્યપુસ્તક પર નજર કરી શકીએ છીએ. વર્ગ-૧ના વિદ્યાર્થીઓની પાઠ્ય પુસ્તકમાં જોડકણથી શરૂ થાય છે અને અંતમાં વાર્તા ઉમેરાય છે કે જ્યાં સુધી લગભગ વિદ્યાર્થીઓએ વાર્તા ઉપર પકડ જમાવવા માટે જરૂરી ધ્યાન કેળવી લીધું હોય. જ્યારે બીજી બાજુએ વર્ગ-૫ વાળાં અને જરા અલગ હોઈ તેમને જુદા પ્રકારના કથાનકો વાર્તા, નિબંધ, ઈન્ટરવ્યુ, કવિતા અને નાટક વાર્તાઓ જેવી કે ઈડગાહ પ્રેમચંદ દ્વારા રચિત છે તે બાળકોને અંદર સંવેદનશીલતા ઉત્પન્ન કરે છે. પાઠ્યપુસ્તકનું વિશ્લેષણ એ મળે વર્ગ માટે સાહિત્યના પસંદગી માટે મદદ કરે છે.

ઉચ્ચતર પ્રાથમિક વર્ગખંડમાં બાળકો બાળપણ અને કિશોરાવસ્થા વચ્ચેના ઘેરમાં હોય છે. આ મુદ્દે બંને વાર્તા તેમજ કવિતાઓ બાળકોમાં બાળપણને પણ જગાવી રાખે છે. તેમજ તેમને ભવિષ્યલક્ષી શક્યતાઓ માટે પણ પ્રોત્સાહિત કરે. Plays એ તેમને વર્તવા માટે દોર આપે છે અને વિદ્યાર્થીઓને તે સમયે મુશ્કેલીઓ અને ભાવનાઓને સમજવા માટે સક્ષમ બનાવે છે જે જોડા સમય પહેલાના વર્ષોમાં સક્ષમ નહોતા. આપણે એવું સાહિત્ય પસંદગી કરવી જોઈએ કે જે ભાષા અધ્યયન દરમ્યાન બાળપણ અને કિશોરવસ્થા વચ્ચેનો ભેદ દર્શાવી શકે.

૭.૫.૨ વર્ગખંડમાં સાહિત્યના પ્રકારોનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો ?

આ મુદ્દાની અંદર આપણે સાહિત્યના વિવિધ સ્વરૂપ વિશે ચર્ચિષુ જેવા કે વાર્તાઓ, કવિતાઓ, નવલકથાઓ, એકાંકી કે જે પાઠ્ય પુસ્તકમાં આપેલા હોય અને ભાષા અધ્યયનના વર્ગખંડના Syllabus માં સમાવિષ્ટ કરવામાં આવેલ હોય છે.

જો ગદ્ય એ લાંબી વાર્તા નો સારાંશ જ આપેલો હોય, તો તેમને બાળકોને તેના પછી શું થયું હશે કે તેની પહેલા શું થયું હશે તે લખવા આપી શકો છો. તેમને વિદ્યાર્થીઓને કોઈપાત્રના વ્યક્તિત્વના નિરૂપણ કરવા માટે કહી શકો છો.

વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકના આપેલા નાટકમાં બે પાત્રો વચ્ચેના નાટક ભજવવા માટે પણ કહી શકાય.

વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષક વાર્તા કહી અને કોઈ ક્ષણે અટકી શકે છે તેમને વાર્તાને અનુલક્ષી પ્રશ્ન પૂવા માટે પ્રશ્નના સત્ર જુદા સ્તરે જુદા હોઈ શકે. વિદ્યાર્થીને એવા પ્રશ્નો પૂછી શકાય છે જેમકે તેઓ શું વિચારે છે શું થઈ રહ્યું છે ? શું તસ્વરી તેમના મન ઉપર ઉભરી રહી છે. તેમની જુદીપણો માટેની

નોંધ

ભાવનાઓ શું છે. તેમના મનમાં વાતોને અનુલક્ષીને શું પ્રશ્નો થઈ રહ્યા છે. પ્રાથમિક વિદ્યાર્થીઓ પ્રશ્નોના જવાબ મોટેથી બોલી શકે જ્યારે મોટા વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ પોતાનો પ્રતિભાવ Journals માં લખી શકે છે. લોકકથા જેવી કે અકબર બીરબલ, અલ્લાહ ઉદલ ગોળુઝ), તેનાલી રામ વગેરે પસંદગી પામી શકે છે પ્રવૃત્તિઓ માટે કારણ કે બાળકો તેમના વિષય સરળતાથી સમજી શકે છે.

કવિતાનો ઉપયોગ : તમે વિદ્યાર્થીઓને કવિતા સંભળાવી શકો છો કે પછી વિદ્યાર્થીને કહી શકો છો સ્પષ્ટ અવાજના ઉતાર અથવા અને ભાવ સાથે. તમે નીચેની વસ્તુઓ પણ કરી શકો છો.

વિદ્યાર્થીને કવિતામાં રહેલ છૂપો હાઈ પણ લખવા કહી શકાય. કોની માટે આ કવિતા છે? શું કામ આ કવિતા લખાઈ છે?

વિદ્યાર્થીઓને કવિતાના બંધારણ બદલ્યા વગર ફરીથી લખવામાં માટે કહી શકો છો કે જેમાં મતલબત બદલાતો હોય.

ઉચ્ચતર સ્તરના વિદ્યાર્થીને કવિતાના વિવિધ પહેલુ ઉપર વિવરણ આપવા માટે કહી શકાય કે જે સાંભળવામાં વધુ સુંદ લાગે. તેઓ પ્રાસ રચના પણ ચર્ચા કરી શકે છે.

નાટક નો ઉપયોગ : તમે નક્કી કરી શકો છો વર્ગમાં કયા પ્રકારનું નાટકનો ઉપયોગ થવો જોઈએ. કેટલાક લોકો સમકાલિન નાટક મહત્વ આપે છે જેવા કે આર્થરમિલર, સાકી વગેરે જેમકે પ્રસંગ અને ભાષા તેમા સરળતાથી સમજી શાય છે. બીજા classic નાટક જેવા કે શેક્સપેર અથવા ભારતેફની અંધેર નગરી રામ કુમાર વર્માની અશોકા શાસ્ત્ર ત્યાગ જે પ્રચલિત હિંદી નાટકો છે. જો કે બેશકદેને દિવસોમાં વિદ્યાર્થીઓના ભાવનાત્મક અને સંવેદનશીલતામાં વધારો થાય છે જે. વિદ્યાર્થી માટે ઉપયોગી છે.

વિદ્યાર્થીઓ સ્ટેજ ઉપર તેમના પોતાના નાટક કવરા માટે કહી શકાય, અને તેની માટે સામગ્રી પણ લાવવાની કહી શકાય. તેઓ તેની માટે અખબારના કટિંગ્સ, લખાણ, તસ્વીર અથવા બીજી પણી સામગ્રી લાવી શકે છે કે જે નાટક ભજવવા માટે ઉપયોગી રહે. આ અભ્યાસ તેમને ભજવવા માટે ઉપયોગી રહે. આ અભ્યાસ તેમને સંવાદ કરવામાં વધુ મદદ કરે અને પોતાના નજરીયાની આપલે કરવાની અક્ષમતામાં વિકાસ કરી શકે છે. એજ દુનિયામાં કે જેમાં તે જીવી રહ્યા છે.

૭.૫.૩ વર્ગખંડમાં ઉદ્ભવતી મુશ્કેલીઓનો સામનો

જો સાહિત્યિક સામગ્રી અરબી રીતે પસંદ કરવામાં આવે તો બાળકોના ભાષા અને સંજ્ઞાત્મક સ્તરના બેસે તો, ગંભીર મુશ્કેલી ઉભી થઈ શકે છે. જે બાળકો જે ગદ્ય વાચી રહ્યા છે તે શબ્દકોશ અને વ્યાકરણને લીધે સમજી શકે તો રસ જલ્દી ખોઈ શકે છે. અને આખો અભ્યાસ નિરસ બની શકે છે. જો વિદ્યાર્થીઓને એવી ભાષામાં ભણાવવામાં આવે કે જ્યાં તેમને સમજવામાં ઘણી મુશ્કેલી પડતી હોય તો તે અર્થહીન બની રહે છે કે તેમની પાસેથી ભાષાના તત્વ અને સ્વરૂપને ચર્ચા અંદરો અંદર કરી શકતા હોય.

જુદા ભાગના શિક્ષકોને જુદી મુશ્કેલી સામનો કરવો પડતો હોય છે. શિક્ષકને જુદી-જુદી જગ્યાથી અને શિક્ષણ સ્તરનું પૃષ્ઠ ધરાવતા વાતાવરણમાંથી આવતા વિદ્યાર્થીઓને સંભાળવાના હોય છે. તેમને એ પણ બબર હોઈ જોઈએ કે સાહિત્યનો ભણાવામાં ઉપયોગ એ L2 વર્ગના સાહિત્યના થતા ઉપયોગથી તદ્દન અલગ હોવું જોઈએ. ભાષાનું સ્તર જરૂરીપણે નીચું હોવું જોઈએ. ભાષાનું સ્તર જરૂરીપણે નીચું હોવું જવોએ ખાસ કરીને પ્રાથમિક વર્ગના બાળકોના, કે જેની

નોંધ

ભાષા અને સાહિત્ય

સરખામણીએ પહેલા વર્ગખંડના છોકરાઓ એ ઉપયોગ કરેલ હોય. શિક્ષકનું સ્તર દ્વિતીયક ભાષાના અને સાહિત્ય સાથેના ઓળખાણ કે જે મુખ્યત્વે ધ્યેય અનુલક્ષીને ભાષામાં પણ ઉપયોગી પહેલુ બની રહે. એ બેશક છે ભાષા અધ્યયનએ સફળ ઉદ્યમ છે, આપણને શિક્ષકોના તાલીમ કાર્યક્રમની જરૂર છે.

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) ક્યું કૌશલ્ય સાહિત્ય અધ્યયન દ્વારા વધે છે.

- વાચન
- લખાણ
- સંવાદ
- શ્રવણ

(૨) બાળકોને વર્ગમાં ભાષા શીખવાડતી વખતે નાટકોના ઉપયોગથી બાળકોમાં કયા ગુણોનો વિકાસ થાય છે ?

.....

.....

.....

(૩) પ્રાથમિક અને ઉચ્ચતર પ્રાથમિક પાઠ્યપુસ્તકમાં ઉપયોગ થતા સાહિત્યિક સ્વરૂપને વર્ગીકૃત કરો અને એની તેના કારણ સહિત એ બતાવો કે પ્રાથમિક શાળાઓના પાઠ્યપુસ્તકમાં કયા સ્વરૂપ સાહિત્યમાં નથી ?

.....

.....

.....

(૪) પ્રાથમિક વર્ગમાં સાહિત્યિક સ્વરૂપ પસંદગી પ્રકારનું મૂળ શું છે ?

.....

.....

.....

૭. દસારાંશ

- સાહિત્ય તમામ પ્રકારના લખાણ ધરાવે છે. પરંતુ જરૂરી હિસ્સો ક્રિયાત્મક અને કાલ્પનિક લખાણ હોવું જોઈએ. ક્રિયાત્મક અને કાલ્પનિક લખાણ હોવું જોઈએ. માહિતી દર્શક અને જાહેરાતગાર સાહિત્ય એ તેના ખરા સ્વરૂપ વધે.

નોંધ

- સાહિત્ય બે પ્રકારના છે ક્રિયાત્મક સાહિત્ય અને અક્રિયાત્મક સાહિત્ય. ક્રિયાત્મક સાહિત્યનો મૂળ હેતુ છે આનંદ, સહાનુભૂતિ જગાવવી અને સંવેદનશીલતા તેમા આપણે વાર્તા, કથા નિબંધ, તસવીર વગેરે ભણીએ છીએ. જ્યારે અક્રિયાત્મક ભણતરમાં મૂળ હેતુ માહિતી મેળવાતા, કિસ્સા યદા રાખવાના અને મુશ્કેલ હલ કરવાળો જેમકે અખબાર, ડિક્શનરી, વર્ડ ડિક્શનરી, વિજ્ઞાન લગતું સાહિત્ય વગેરે.
- ભાષા અધ્યયનમાં સાહિત્યની જગ્યાએ છાપેલ સામગ્રી જેવી કે, જાહેરાત, કાર્ટૂન વગેરે ઉપયોગ થાય છે.
- તેના સ્વરૂપ ઉપરથી સાહિત્ય ત્રણ વિભાગમાં વહેંચાય છે. ગંધ (વાર્તા, નવલકથા, આત્મકથા અને પ્રવાસી નિબંધ) કાવ્ય (કવિતા, દોહા અને ચોપાઈ) અને નાટક.
- ભાષાના વર્ગમાં મુખ્યત્વે ૩ પ્રકાર છે.

સાહિત્યના ભાષાનું માળખું, સાહિત્યિક માળખું અને વ્યક્તિગત વિકાસ માળખું.

- બે રસ્તા છે ભાષા અધ્યયનના ભાષા શીખવી અને ભાષા અર્જન ભાષા કોઈપણ પ્રકારના જરૂર વગર કુદરતી રીતે શીખવાડી શકાય છે. તે વર્ગમાં ભાષા, વ્યવહારુ રીતે શીખવાડાય છે. સાહિત્ય એ અર્જન પરિસ્થિતિ પ્રમાણે ભાષા અધ્યયનમાં મદદ કરે છે.
- સાહિત્યકે વર્ગમાં ભાવી અધ્યાપક માટે ઉપરાંત થાય છે તે બાળકો માટે રસપ્રદ હોવી જોઈએ.
- સાહિત્યનો ક્રિયાત્મક ઉપયોગ કરતા બાળકોની ક્રિયાત્મક ગંધની ઉપર ટીપ્પણી કરવા માટે, આત્માનુભૂતિ વિશ્લેષણ શક્તિ અને ધ્યાન આવાવમાં મદદ કરે છે. તેઓ કાલ્પનિક અને સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક રીતે સંવેદનશીલ બને છે.
- બાળકોનો સાહિત્યની બાળકો કલ્પના, ભણતર પ્રત્યે રસ અને આત્મ અભિવ્યક્તિમાં વિકાસ કરી શકે.
- મૂળ ભાષાના કૌશલ્ય (વાંચન, લખાણ, શ્રાવણ અને સંવાદ) એ સાહિત્યને લીધે મહત્વનું સહયોગ આપે? તેમજ ભાષાના બીજા ક્ષેત્રો જેમકે અભિવ્યક્તિ, ક્રિયાત્મક લખાણ, શબ્દાર્થ અને વ્યાકરણમાં પણ.

એસાઈમેન્ટ :

વર્ગમાં એક ખૂણાને લાયબ્રેરી બનાવો અને ભણવાના વપરાતી પસંદગી સામગ્રી જેવી કે પુસ્તકોની સંખ્યા, જ્ઞાન ચકાસણી વગેરે ઉપર વિવરણ આપો.

નોંધ

૭.૭ સંદર્ભ ગ્રંથ / કેટલાક ઉપયોગી પુસ્તકો

Agnihotri, R.K. (2007), Hindi, An Essential Grammer, Lonan Raoutledge.

Krashon, stephen D. 1981 : Principle and practise in second langar A quesiotion, English teaching series, Londan, Prentice - Hal International.

Widdowson H.G. 1990, As pectes langauage teaching, Oxfoed : oxfpord University press.

Worting papers of the Jummer Institutes of North Daksta. Ses- sion 1997 Voleme 41.1

Ler. letras,.upoat luploads ficheriors 6082. pdf10 Nov. 2011

૭.૮ અંત્ય એકમ અભ્યાસ

- (૧) હેતુને અનુલક્ષી સાહિત્યના વિવિધ સ્વરૂપ ?
- (૨) એક શિક્ષક તરીકે સાહિત્ય વાપરની વખતે શું અનુભવ રહ્યો.
- (૩) શું તમારા વિદ્યાર્થીઓને મૂળ ગ્રંથ વાંચવા આપશો કે સારાંશ જ આપશો. કારણ આપો.
- (૪) વિદ્યાર્થીને પ્રેરિત કરવા માટે કયા પ્રકારની સામગ્રીનો ઉપયોગ કરશો .
- (૫) તમે વિદ્યાર્થીઓને ચારેય કૌશલ્ય સાહિત્યનો ઉપયોગ કરાવીને વર્ગમાં કેવી રીતે અભ્યાસ કરાવશો.
- (૬) મહાકાવ્યનો તમારો શું મતલબ છે ? ઉદા. દ્વારા સમજાવો.
- (૭) ભાષા અધ્યયન દ્વારા તમે સાહિત્યના વિવિધ સ્વરૂપને કેવી રીતે ઉપયોગ કરશો. કાવ્યનું ઉદા. આપી સમજાવો.
- (૮) પ્રાથમિક વર્ગના બાળકો માટે વાર્તા અથવા કાવ્ય પસંદગી શું ધ્યાન રાખશો.
- (૯) સાહિત્યનો ભાષા અધ્યયનમાં ઐતિહાસિક ઉપયોગ પર સંક્ષિપ્તમા ચર્ચા કરો.

નોંધ

એકમ- ૮ વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ

સંરચના

- ૮.૦ પરિચય
- ૮.૧ શીખવાના ઉદ્દેશ્ય
- ૮.૨ એકમ યોજના બનાવવાની જરૂરિયાત
- ૮.૩ એકમ યોજના શું છે ?
- ૮.૪ એકમ યોજનાના મુદ્દાઓ
 - ૮.૪.૧ શું ભણાવ્યું.
 - ૮.૪.૨ કોને ભણાવવું.
 - ૮.૪.૩ જે શીખવાડવામાં આવ્યું છે તેની આકારણી
 - ૮.૪.૪ કેવી રીતે ભણાવવું
- ૮.૫ અગાઉથી કેટલી યોજના બનાવવી જોઈએ
- ૮.૬ એકમ યોજનાના નમૂના
 - ૮.૬.૧ તુલીકાનો વર્ગખંડ
 - ૮.૬.૨ સાતપુરાનું ગાઢજંગલ
 - ૮.૬.૩ આલ્ફાબેટ શીખવવા
 - ૮.૬.૪ રાધાનો વર્ગખંડ
 - ૮.૬.૫ વર્ગખંડમાં વાતાનો ઉપયોગ
- ૮.૭ પોસ્ટર્સ અને જાહેરાત
- ૮.૮ એકમ યોજના કેવી રીતે બનાવવી
- ૮.૯ સારાંશ
- ૮.૧૦ સંદર્ભ ગ્રંથ / કેટલાક ઉપયોગી પુસ્તકો
- ૮.૧૧ અંત્ય એકમ અભ્યાસ

૮.૦ પરિચય

બાળકોને ભાષા શીખવાડવાળા ઘણા રસ્તાઓ છે. કેટલી પદ્ધતિની ચર્ચા થઈ જ છે. વિવિધ પ્રવૃત્તિ દ્વારા ભણાવવું, પાઠનો સામાંશ કાઢવવો તેને સમજાયા પછી બાળકોની વિવિધ પ્રકારના પ્રશ્નની માટે વર્ગીકૃત કરવા, મુશ્કેલી નિવારણ પદ્ધતિ, સર્વેમા લેવા. અને અન્ય ઘણી બધી પદ્ધતિ કોઈ ચોક્કસ ભાષા અધ્યયન માટે હોય છે કે જેને પોતાના ચોક્કસ ભાષા અધ્યયન માટે હોય છે કે

નોંધ

વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ

જેને પોતાના ચોક્કસ સિદ્ધાંત હોય છે. કેટલાક શિક્ષકો પ્રવૃત્તિની પદ્ધતિના રસ્તાએ કેટલેક ચોક્કસ ભાષા અધ્યયન પદ્ધતિને લાગુ પડતા નથી. ઉદા. તરીકે કેટલાક શિક્ષકો પ્રકરણના અંતે વિદ્યાર્થીઓને પ્રશ્નોના જવાબ આપવાની સાથે એવું કહે છે કે તે તેમની વર્ગની પરીક્ષા અને Board examination પણ લેવાઈ શકે. કેટલાક વર્ગમાં એવી રીતે નક્કી કરાય છે કે જેમા ભાષાવવાની પદ્ધતિ સામહજિક હોય અને વિદ્યાર્થીને પણ તે જ પદ્ધતિ અનુસરવાળુ કહેવામાં આવે છે. જ્યારે કેટલાક વર્ગમાં ક્રિયાત્મક રીતે એવી રીતે શીખવાડવામાં આવે કે જેથી તે તેમની માટે એક જવાર યાદ રહે જાય અને તેમણે જ્ઞાન ભંડોળમાં વધારો કરે છે. આપણે એ પણ જોયુ છે કે બાળકો વર્ગને બહારની બાજુથી ખૂબ શીખે છે. તેઓ સામાજિક અને પારિવારિક પર્યાવરણમાં થી ખૂબ શીખે છે.

હવે મુશ્કેલીએ છે કે વિદ્યાર્થી ભાષા શીખે પોતાની મેળે, અણ આવડતથી અને સારી રીતે શીખી શકે છે, તો આપણે શું કામ એટલોસમય ભાષા અધ્યયનના શિક્ષકોને ભાષા અધ્યયનની પદ્ધતિ શીખવાડવામાં કાઢીએ? તે સ્પષ્ટ કરવું ખૂબ જ ઉપયોગી છે કે, વર્ગમા ભાષા શીખવાડવી અને બહારના વાતાવરણમાં વગર વર્ગની જરૂરીયાત વગર, શીખવવું એ બે અલગ શિખાઉ પરિસ્થિતિ છે અને આ બંને પ્રકારના અધ્યયનમાં પરિણામ ખૂબ જ અલગ છે.

શાળાએ શિષ્ટ ટીચીંગ પદ્ધતિ છે. જેના વિદ્યાર્થીઓ બદલાતા પૃષ્ઠ અને કૌશલ્યએ પુસ્તકના બનાવેલા કોર્સને શીખવાડવામાં મદદ કરે છે. આપણે લોકસાહી સમાજના રહીએ છીએ જ્યા મુખ્ય હેતુ સાચો અને અસરકારક બાળકોની પરવરિશ કરવી છે કેટલીએ પ્રકારની અધ્યયન પદ્ધતિએ એટલી જ મહત્વની છે જેટલી બાળકોએ ચોક્કસ સમયે ચોક્કસ પ્રકારની ભાષા શીખવામાં સમય લાગે છે. કોઈ ચોક્કસ પ્રકારની પદ્ધતિ પણ હોવી જોઈએ કે જે ભાષાવવાની પદ્ધતિનો પણ માપ કાઢે. શાળાએ બાળકોને સ્વ વિકાળ અને વૈશ્લેષિક માહિતનો પદ્ધતિસર વિકાસ કરવામાં મદદ કરે છે આથી જરૂરી કે સૌથી ઉપયોગી પદ્ધતિ શોધી કાઢી જે વર્ગમાં ભાષા અધ્યયન માટે ખૂબ જ મહત્વની બની રહે.

વર્ગમા ચોક્કસ પ્રકારની યોજના ઘડતા પહેલા, આપણે ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે બાળકો પહેલેથી જ બહુ બધી વસ્તુઓ જાણે છે કે જે વર્ગમાં આવતા પહેલા જ તેમની જાણ હોય આથી પ્લાનિંગ પ્રક્રિયાએ દિવસે દિવસે બાળકોના પ્રસંગને જોડતા હોય અને તેમના વાતાવરણને પણ ધ્યાનમાં રાખવા આવે જેથી શીખવામાં ખૂબ અસરકારક બની રહે.

આ પ્રકરણમા આપણે કેટલી અધ્યયન પદ્ધતિ અને પોતાના નમૂનાને વિકાસ કરવામાં મદદ કરે છે તેના ઉપર ધ્યાન આપવું.

૮.૧ શીખવવાના ઉદ્દેશ્યો

પ્રકરણ તમને નીચેની વસ્તુઓ શીખવામાં મદદ કરે છે.

- પરંપરાગત શિક્ષણ અને તેમની ખામી શું હતી?
- એકમ યોજના બનાવાની જરૂરિયાતને સમજી શકશો.
- પાઠ યોજના શું છે આપણે લેશન પ્લાન વિશે શું કામ ચર્ચા કરવી જોઈએ ફક્ત પાઠ યોજના જ નહીં.

નોંધ

- અસરકારક પાઠ યોજનાનો અમલ અને આકારણી
- (Lesson plan) ના scope અને શક્ય flexible permissible.
- અસરકારક પાઠ યોજનાની તૈયારી

૮.૨ એકમ યોજના બનાવવાની જરૂરિયાત

આપણે શીખવા જેવું છે કે પાઠ યોજના કેવી રીતે બનાવવી એ એવી રીતે આપેલું હોય છે કે જેથી બાળકો વધારે સમય પસાર કર્યા વગર કઈ રીતે ભાષા શીખી શકે છે. એમ ભાષાના વર્ગ પ્રવૃત્તિઓમાં રસ હોવો જોઈએ કે જેથી બાળકો માતૃભાષા કે મૂળ ભાષાને પોતાની મેળે શીખવાની વૃત્તિ ધરાવતા થાય. Planining જરૂર શું? આપણે જાણીએ છીએ કે કેટલાક શિક્ષકો તૈયારી વગર વિદ્યાર્થી પાસે જાય છે, પરંતુ તેઓ ભાષાની ઉપર બહુ પકડ હોય અને શાળામાં વિદ્યાર્થીઓ માટે રસ ધરાવે. તે પ્રકારના શિક્ષકો વિદ્યાર્થી માટે ખાસ માનસિક પ્રકારની યોજના બનાવે છે અને તેઓ વિદ્યાર્થીના વ્યવહાર પ્રમાણે બેકવર્સને લે છે.

શાળાએ ચોક્કસ પ્રકારના ફીચર્સ ધરાવે છે કે જે કુદરતી સર્જનના જ્ઞાનથી જુદું હોય. તે જાણવું જરૂરી છે કે વર્ગનું અધ્યયન એ માળખાકીય પ્રક્રિયા છે જેમના વિદ્યાર્થીઓ કૌશલ્ય અને ભાષાનું જ્ઞાન મેળવે છે. તે અવ્યવસ્થિત સર્જનથી તદ્દન અલગ છે. અહીંયા બુધી કે માષણ બાકળો ઘરે શીખવાડે છે એ ભાષા શાળાએ હળિયો છે એ ભાષાથી તદ્દન અલગ છે. ભાષા ખૂબ અઘરો વિષય છે. અને formality ની માત્રા વાક્ય નિર્માણ અને પ્રસંગ દરમ્યાન શબ્દની ચૂંટણીએ અલગ પડે છે. આથી શાળામાં ભાષા અધ્યયન એ શિક્ષકો માટે યોજનાનો ગંભીર ભાગ છે.

ઘરેલું ભાષા અધ્યયન એ એક પ્રાયોગિક છે અને ત્યાં ભૂલ કરીને સુધારણા માટે જગ્યા પણ છે. કોઈની હાસિયુ પણ બન્યા વગર. લચીલાપણુ અને સમય, એ બાળકો નથી મેળવી શકતા શાળાના કે જ્યા મુખ્ય ધ્યેય ચોક્કસાઈ અને પૂર્ણતા ઉપર છે. જરૂરી પલ્લુ એ છે કે માણસની ભાષા વ્યક્તિ ગત અને સામાજિક સ્તરે બદલાઈ શકે છે. અને જો બાળકે મહારથ મેળવેલ હોય તો તે માટે વિષય અને શ્રવણ કળા માટે સંવેદનશીલ વિકસાવવી જ રહી છે. આથી પાઠ્ય યોજના ઉપયોગી બની રહે. વ્યક્તિગત, સામાજિક, સાંસ્કૃતિ અને ભાષા પઠનમાં વિચલય એ આખા પાઠ્ય યોજના વધારે પડકાર રૂપ બનાવે છે.

પાઠના પ્રશ્નો

- (૧) ઘરે મળેલી ભાષા અધ્યયનની તક એ એક શાળામાં મળતા મોકાને સરખામણીમાં હોય છે.
- a) ઓછી
 - b) સરખી
 - c) વધારે
 - d) અપુરતી

નોંધ

વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ

(૨) શું તમે સમજાવી શકશો આ બાળક પોતાનું જ્ઞાન વાતાવરણમાંથી ખૂદ ઉભુ કરે છે ?

.....
.....
.....

(૩) ભાષા અધ્યયનના યોજના એ વર્ગખંડમાં કેમ ઉપયોગી છે ?

.....
.....
.....

૮.૩ એકમ યોજના શું છે ?

ચાલો આપણે વર્ગખંડથી શરૂ કરીને સમજીએ કે પાઠ યોજના શું છે ?

આ કિસ્સો છે મહિમા માટે જે વર્ગ ૫ માં ભણાવવા માટે આવેલ છે કે જ્યાં વિદ્યાર્થીઓ રાજસ્થાનના કોટડા વિસ્તારમાં પછાત વર્ગમાંથી આવેલ છે. વર્ગમાં ૨૫ વિદ્યાર્થી છે તેણે NCERT ના પુસ્તકમાંથી ૧૬ મું પાઠ Japan, ભણાવવાની યોજના બનાવી. તેણે પાઠ મોટેથી વાંચવાની શરૂઆત કરી. છતાં બાળકો આંગણળીઓ તેના ઉપર ફેરવી રહ્યા હતા. તેઓ વિધાનથી વિધાન મુજબ અનુસરી રહ્યા ન હતા. તે મોટેથી બે ફકરા વાચ્યા બાદ ઉભી રહી અને બાળકોને Japan વિશે કહેવાનું ચાલુ કર્યું. બાળકો તેમના તરફ ગંભીરતાથી જોઈ રહ્યા હતા, કે જ્યાં તેમના ચહેરા એકદમ ખાલી હતા, તેની પરવા કર્યા વગર એ જ પદ્ધતિથી તેણે ચાલુ જ રાખ્યું. જાપાન ઉપર થોડો પરિચય આપ્યા પછી તેણી એમ જ ચાલુ કરી દીધું. વર્ગમાં કોઈ પ્રવૃત્તિ ન હતી બધા બાળકો બેઠા હતા. કેટલાય જુદા પ્રકારના તસ્વીર બનાવાનું ચાલુ કર્યું. કેટલાય પાઠને દર્શાવતા હોય તેવી ફૂલદાની તો કેટલાક રમકડા વગેરેની તસવીર બનાવા માંડ્યા.

આખા વર્ગને તેમ ભણાવ્યા પછી, તેણી ઉભી થઈ અને બ્લેક બોર્ડ ઉપર અઘરા શબ્દો લખવાનું ચાલુ કર્યું વિદ્યાર્થીઓ તેમની નકલ કરવાનું ચાલુ કર્યું. તેણે વર્ગ છોડે એ પહેલા, મહિમાએ જાહેર કરી પરમ દિવસે રાખેલી પરીક્ષા અને તે પરીક્ષા તેણીએ લખેલા અઘરા શબ્દો તેમજ તેના અર્થ કે જે બોર્ડ પર લખેલા હતા એને માટે છે. તેણી એ વિદ્યાર્થીઓ તે દિશા આપી કે કઈ રીતે શબ્દોના અર્થ જાણી આવે કે જે પરીક્ષામાં સફળ કરાવવા મદદ કરે.

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) જો તમે પરિક્ષણ કરતા હોવ, તો નીચેના ભાવમાંથી દરેકમાં મહિમાની પદ્ધતિને ૧૦ માંથી કેટલા આવશે.

- વર્ગ સહયોગ
- બાળક કેન્દ્રિત શિક્ષણ

નોંધ

- પ્રસંગને સાંકળવું
- અધ્યયન તૈયારી
- વિષયની સમજણ
- બાળકો માટે સ્વ-અધ્યયનની તકો

૮.૪ એકમ યોજનાના મુદ્દાઓ

ચાલો એક નજર નાખીએ યાદી ઉપર કે જ્યા રઘુ પાઠ્ય યોજનાના અસરકારક બનાવે છે.

- (૧) શું શીખવું ?
- (૨) તેને ગદ્ય શીખવા માટે કેવી રીતે તૈયાર કરવો ?
- (૩) પાઠ્ય કેવી રીતે શીખવવો ?
- (૪) શીખવાની કયા પ્રકારના ગુણ તેને જોઈએ ?
- (૫) કેવી રીતે જોશો કે વિદ્યાર્થી શીખ્યો કે નહીં ?
- (૬) જો યુક્તિમાં કોઈ સફળતાની નિશાની ન દેખાય તો પરિક્ષણ દરમ્યાન બીજા શકાય થઈ શકે છે.

આ એક ઝરીખો હતો કે પાઠ વીજળી કેવી રીતે બનાવવામાં આના શું કાઈ ઉમેરી શકા કે જેથી rough planning એ તેજ કરી શકાય ? તમારા મતે બીજું શું માહિતમાં ઉમેરી શકાય.

૮.૪.૧ શું ભણાવવું

શીખવા અને ચોક્કસ ઉમરના (મગજના સ્તરના) ને ધ્યાનમાં રાખીને લેખકને પાઠ્ય પુસ્તક બનાવવું પડે છે. ચોપડીનો વિષય આપણા હાથમાં નથી, શું આવરી લેવું કેવી રીતે આવરી લેવું એ આપણા હાથમાં છે આપણે બાળકના સ્તરને જાણ્યું જ હોવું જોઈએ કે જેથી આપણે નિર્ણય કરી શકીએ કે તેમણે શું અને કેવી રીતે શીખવીએ. નીચા ધોરણના વર્ગમાં શિક્ષકને એવી જવાબદારી આપવામાં આવે કે જેમાં ડઝનબંધ પુસ્તકમાંથી એવી પુસ્તકની પસંદગી કરવી કે જેથી તેના જેવી સ્પર્ધાત્મક ચોપડીને સ્થળે લઈ શકે અને શિક્ષક તરીકે આપણે નક્કી કરવું જોઈએ કે કઈ ચોપડી લેવી જોઈએ અને શું આવરી લેવું જોઈએ. જો પુસ્તકમાં ૨૦ પ્રકરણ હોય તો જરૂર નથી કે ૨૦ પ્રકરણ ભણાવવા એની જગ્યાએ આપણે તેનાથી ઓછું પણ અથવા વધારે પણ ભણાવી શકીએ છીએ. ધારો કે આપણે નક્કી કર્યું કે ૨૦માંથી ૧૨ પ્રકરણ ભણાવવું આપણને એની માટે લીધેલા નિર્ણયની જાણ પણ હોવી જોઈએ કે તે કઈ જરૂરિયાતો ઉપરથી ભણાવાશે. યોજના અસરકારક રીતે થવી જોઈએ. કયા ૧૨ પ્રકરણ ૨૦માંથી ભણાવવા, કે જેથી બાળકોનો વિકાસ સાથે એવો થઈ શકે આપણને પ્રાપ્ત થનાર પરિણામની જાણ હોવી જોઈએ. અંતમાં તો પસંદગી એ જ રીતે થશે કે તમારી પસંદગી કરેલા પાઠ આથી રાખેલ પરિણામ સુધી લઈ જઈ શકશે કે નહીં.

નોંધ

વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ

૮.૪.૨ કોને ભણાવવું

બાળકોના ગુણ ઉપરથી બાળકોને એક યોગ્ય રીતે પાઠ યોજના કરીને આપે તેમને સારી રીતે જાણી શકીએ છીએ. જે જાણી લેવું જરૂરી છે કે બાળક પ્રવેશ કરતી વખતે પહેલી શું જાણે છે અને શું જાણવા માંગે છે. જો તેઓને એ જ ભણાવવામાં આવે કે જે તેઓ પહેલેથી જાણે છે છતાં તેઓ કંટાળે શકે છે, કે બાળક ખાલી બેઠું રહે અને કોર્સ પતવા પહેલા વર્ગ ખતમ થઈ જાય, એ પણ વધુ કાઈ શીખ્યા વગર આપણને પાયાગત સ્પષ્ટતા હોવી જોઈએ. પાઠની પસંદગી કરતી વખતે પાઠની પસંદગી અને અધ્યયનનો પણ ખ્યાલ રહે જો આપણે કાઈ પણ જાણ્યા વગર આપણે ભણાવીએ તો તે સમય કે પુસ્તકના પાઠને ભણાવવામાં આવરી લેવાઈ રહ્યો છે અને અન્ય પ્રવૃત્તિઓ કે જેમાં વિવિધ કામ થઈ રહ્યા છે તે વ્યર્થમાં જાય છે. ઉપરાંત આપણને ખબર હોવી જોઈએ કે બાકળને આપણે શીખવીએ છીએ એનાંથી શું શીખેલો છે. ઉદાહરણ તરીકે જો પાઠ દિવાળીના ઉજાવણા ઉપર છે. તો આપણને પહેલા ખબર હોવી જોઈએ કે બાળ તે વિષયમાં શું જાણે છે કે જેથી ખબર પડે કે તેને કેવી રીતે ભણાવવું કે જેનાથી તે ભાષાના પ્રયોગની સંકીર્ણતા તેમને કેવી રીતે દિવાળી ઉપર ભણાવી. આપણને તેની જાણ હોવી જ જોએ કે બાળકને જે શીખવવામાં આવી રહ્યું છે એ તેની માટે પ્રાથમિક, દ્વિતીયક કે પછી તૃતીયક ભાષા છે. ઉદા. માટે ઓરિયા બોલતુ બાકળ કે જે ઘરે પણ ઓરિયા ભાષા બોલે છે અને તેના વાતાવરણમાં તે હિંદીને પ્રાથમિક ભાષા તરીકે ચયન કરે છે. કે જ્યાં ૮૦% બાળકો હિંદી ભાષી છે આથી શિક્ષકને ખબર હોવી જોઈએ કે તેણે હિંદી અચન કર્યું છે પ્રાથમિક ભાષા તરીકે કે જે તેની માટે દ્વિતીયક છે કે પછી તૃતીયક ભાષા છે કે પછી ચોક્કસ વિદ્યાર્થીનો સમૂહ છે કે જેથી તેના ઉપર ચોક્કસ ધ્યાન આપી શકાય. આપણને એ પણ ખ્યાલ રહેવો જોઈએ કે શીખવનાર આ સૌથી ઉપદા કોણ છે કે જે અન્ય સુંદર શીખ વખાણ લોકો જેમ જ શીખવી શકતો હોય. જે રીતે આગળ પણ વ્યક્ત થયેલ છે. શરૂઆતી દરોમાં બાળકો ને વર્ગમાં તેમની મૂળ ભાષા બોલવા દેવામાં છૂટ આપવી જોઈએ.

૮.૪.૩ જે શીખવવામાં આવ્યું છે તેની આકારણી

આપણા બાળકોના મૂલ્યાંકન પર સતત ધ્યાન રહેવું જ જોઈએ કે જેથી ખબર પડે છે બાળકો વર્ગમાં તેઓની ભાગીદારી અને જિજ્ઞાસુ વૃત્તિની કેટલાક ચોક્કસ પ્રકરણ માટે કેટલી રાખે છે જે આપણને વર્ગ જે રીતે જઈ રહ્યો છે તે માટે હકારાત્મક વલણના મળતું હોય તો, તે સમય છે રોકવાનો અને યોજનામાં ગોઠવણીઓ કરવાનો જેથી વિદ્યાર્થીઓની વર્ગમાં ભાગીદારી બની રહે અને વર્ગમાં જોડાયેલા હે કે જે એક હકારાત્મક વલણ છે. દર્શાવશે ભણાવવા કે શીખવવાની પ્રક્રિયામાં આ સતત મૂલ્યાંકન માંગી લે છે. તે સમયે શિક્ષકની લાગે છે કે તે વિદ્યાર્થીને ચોક્કસ પ્રવૃત્તિમાં કાર્યરત કરે, પરંતુ હકીકતમાં આવું થઈ શકતું નથી આવું થાય છે જ્યારે તમે યોજના સરખીના બનાવેલ હોય આપણે આપણી પાઠ યોજના સાથે આગળ વધવાનું છે નહીં કે પાઠ યોજના બે જેમ સ્પર્ધામાં રાખીને યોજના કરીએ કે જેમાં એવી રીતે પાઠ યોજના કરવામાં આવે છે કે જેમા બાળકો ચોક્કસ કેટલું વિકસીત થશે તેને માટે બનાવવા છે. આ સતત કાર્યરત હોય તો જ શક્ય છે. આથી આપણને આપણી યોજનામાં થોડું બચીલાપણું રાખવું જોઈએ અને જે મૂલ્યાંકન દ્વારા સતત ગોઠવાઈ શકતો હોય.

નોંધ

૮.૪.૪ કેવી રીતે ભણાવવું

યોજનાને અમલમાં મૂકવી ત્યારે જ શક્ય બની શકે કે જ્યારે વર્ગમાં રહેલા વિદ્યાર્થીને કેવી રીતે શીખવવાની રીત છે તેનો તદ્દન ખ્યાલ હોય ઉ.દા. માટે આપણે વર્ગમાં વિભાજિત કરી શકીએ છીએ, કે તેમણે ૫ અથવા ૧૦ કે પવછી વર્કશીટના માધ્યમથી જ વિભાજિત કરી શકાય. આથી એક વર્ગ હોઈ શકે કે જેમાં ધારેલ પ્રમાણે પાઠ યોજના જતી નથી અથવા તો શિક્ષકને સમજાવવાં વધારે સમય લીધો હોય પાઠ સમજાવવા. આ કિસ્સાએ શિક્ષકને એવી ગોઠવણી કરવી પડે શકે છે અન્ય વર્ગમાં કે જ્યાં પાઠ પુરા થવામાં વાર ન લાગે કે પછી અન્ય પ્રકરણનું પુરુ થવું વર્ગ ઉપર જાતે જ કરવા માટે આવી ના પડે.

વર્ગની પ્રવૃત્તિઓને વિષયાત્મક અધ્યયન સાથે સાંકળવાની ઘણી બધી પદ્ધતિ છે. આ થવા માટેની પ્રાથમિક જરૂરીયાત છે શિક્ષકને જે મુશ્કેલી ઉભી થવાનો હોય તેને માટે વિષય સાથે સમજ હોવી જોઈએ અને સમૂહ પ્રવૃત્તિ કે વ્યક્તિગત પ્રવૃત્તિઓ કરવાની યોજના કરવી જોઈએ. કે જેથી વિષય સમજવામાં સ્પષ્ટીકરણ આવે. આવા, તે ક્ષણ યોજનામાં ત્વરીત કરવા માટેના સુધારા માટે બચીલાપણુ પણ તેમાં હોવું જોઈએ.

આપણે, અધ્યયન વૃત્તિ પહેલેથી જ તૈયાર રાખવી જોઈએ અધ્યયન કરાવતા પહેલા કેટલા અધ્યયન કરાવવા માટે ઉપયોગી પહેલુ છે પાઠ યોજના, work sheets ચાર્ટ્સ, છબીઓ અને વર્કબુક ભાષાગત સામગ્રી પણ ખૂબ ઉપયોગી છે. કારણ કે તે અધ્યયન કરાવવા માટે ખૂબ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. ઉદા. માટે શબ્દનું પીકચર કાર્ડ અથવા આલ્ફાબેટ કાર્ડ એ સમયે મહત્વનો રોલ ભજવે છે જે વર્ગની ઈચ્છા હોય તો સામગ્રી પણ ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. તેમાં, સુધારણા, વત્તરાના અને નવા અન્વેશણ કરાવી તે હેતુ માટે આમ, જેના મહત્વનો ભાષાનો પહેલુ એ શિક્ષક પોતાને યોજના કેવી રીતે બનાવે છે તેના પર જ છે.

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) બાળકને શું ભણવું છે, તે નક્કી કરવામાં આવે છે...

a) શિક્ષક દ્વારા	b) વાલીઓ દ્વારા
c) બાળકો દ્વારા	d) પાઠ્યક્રમ બનાવનાર દ્વારા

(૨) વર્ગની સંખ્યા અને હાજર વિદ્યાર્થીની સ્તરની જાણકારી તમારી માટે કેટલી ઉપયોગી છે ?

.....

.....

.....

(૩) પાઠ યોજનામાં બચીલાપણું શું કહી જાય છે ?

.....

.....

.....

નોંધ

વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ

(૪) આપણે પ્રાથમિક સ્તરે બાળકોના સ્તરે ખાસ કરીને તે જ સ્તરની ભાષા અને ઉપયોગ કરવી જોઈએ.

૮.૫ અગાઉથી કેટલી યોજના બનાવવી જોઈએ

મોટા ભાગે શાળાઓ તેમના શિક્ષકોના વર્ષના અંત સુધીમાં સમજાવેલા પાઠ યોજના કેટલા છે અને તેમને વાર્ષિક ડાયરી પૂરી કરે આશા સાથે કે આ જ ભણાવવાનો શ્રેષ્ઠ રસ્તો છે. આનાથી શિક્ષક કેટલું ભણાવે છે તે તે ખબર પડે છે પણ કેટલું અસરકારક છે તે ખબર પડતી નથી. કેટલી જગ્યાએ સામાજિક કે રોજ શિક્ષક દ્વારા રીપોર્ટ બનાવવામાં આવે છે જે તે મહત્વ અપાય છે અને તેમાં વર્ગમાં આપેલા અધ્યયન ઉપર ધ્યાન દોરે છે, કે તેમાં એ પણ ભૂલી જાય છે કે આખું કામ કે જે શિક્ષક કે વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા થયું તે કેટલાક હેતુ માટે અર્થહીન છે. આવું વલણ બાળકોના સ્તરનો વિકાસ થાય તેના ઉપર બહુ ધ્યાન નથી આપતું તેમાં એ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે છે કે યોપડીમાં આપેલા કોર્સને પતાવવામાં રાવે અને તે કે જે શિક્ષક દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને સૂચવવામાં આવ્યું હોય. આમાં એવું જોવામાં આવ્યું છે કે આ પ્રકારની વલણમાં કોઈ ફાયદો જોવા મળતો નથી કે જેમાં બાળકો રચનાત્મક રસ્તા સાથે અધ્યયન પ્રક્રિયા શીખે. આ મૂળભૂત અધ્યયનમાં તદ્દન વિરૂદ્ધ છે કે જેમાં બાળક પોતાની મેળે ભાષા શીખતું હોય.

કેટલી જલદી યોજના બનવી જોઈએ ? તેનો કોઈ ચોક્કસ જવાબ નથી. એટલા માટે કારણ કે અધ્યયન એ તો સતત ચાલુ રહેતી પ્રક્રિયા છે. શિક્ષકે બાળકોને જિજ્ઞાસુપ્રવૃત્તિ અને હિસ્સોરોને ભેગી કરવાની તકેદારી રાખવી જોઈએ, કે જેમાં પોતાના રચનાત્મક સ્તર પડકારજનક પ્રવૃત્તિ અને વિષયગત સ્પષ્ટતા એટલી શિક્ષકે તકેદારી રાખવી જોઈએ. વર્ગમાં બાળક પ્રશ્ન પૂછી શકવા અને તેનો જવાબ શોધવા માટે સક્ષમ બને. તેમણે એવા ઢાંચામાં તમેને વાળવા જ જોઈએ કે જેથી તેઓ પોતાનો વિચારો અને મૂંઝવણોનું સ્પષ્ટીકરણ કરી શકતા હોય કે જે કરવા માંગતા હોય. બાળકો ખુદને રીતે બંધારણ ઘડી શકતો હોવો જોઈએ અને પાયાગત જરૂરત પૂરી કરી શકતો હોવો જોઈએ. કે જેથી પોતાના પાઠને અલગ રીતે જાણી શકતો હોય પરંતુ શિક્ષકના પાઠનથી તદ્દન અલગ હોય તેવું જરૂરી નથી, પરંતુ બંનેનું મિશ્રણ હોઈ શકે છે.

શિક્ષકને ખબર હોવી જોઈએ કે, બાળક પર વ્યક્તિગત ધ્યાન આપવું અને બાળકને ભા લેવા માટે પ્રેરિત કરવા જેટલું જ મહત્વનું છે. ખોટા જવાબને લાલ સાહીથી કાળા કરવાને બદલે, શિક્ષકે વિશ્લેષણ કરવું જોઈએ કે બાળકે ભૂલ કેમ કરી ? આને ક્ષણિ વિશ્લેષણ કહે છે. ક્ષતિને અલગથી શકાતી નથી. તેનું વિશ્લેષણ થવું જોઈએ અને યોજના અસરકારક રીતે બનવી જ જોઈએ કે જેથી તે બાળકની જ્ઞાન ભંડોળમાંથી નીકળી જાય અને પુનરાવર્તનના કરે.

નોંધ

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) વિધાન પૂરૂ કરો.

સામાન્ય રીતે શિક્ષક અને બનાવવા ઉપર ભાર મૂકે છે.

(૨) આ વિદ્યાર્થી કેન્દ્રિત પ્રકરણ યોજનામાં અહીયા કહીયા ઉપયોગી પરીબળ ચર્ચા છે.

.....
.....
.....

(૩) જો બાળકને આ ક્ષણે ભણાવવાની યોજના બનાવવામાં મુખ્યપાત્ર ભજવવાના આપવામાં આવે તો તે અસરકારક અધ્યયનના યોજના માટે શું ફેર પાડશે.

.....
.....
.....

(૪) Explanatory પ્રયત્નતાની ચકાસણી કરવા માટે તમે શરૂઆત કર્યા પહેલા પાઠ યોજના કેવી રીતે બનાવશો ?

.....
.....
.....

૮.૬ એકમ યોજનાના નમુના

ચાલો આ પાઠ યોજનામાં આવતા કેટલાક નમૂનાના પાઠની યોજના જોઈ તેમને ચકાસીએ અને વિશ્લેષણ કરીએ. આ યોજના એ બીજા જ અર્થ સાથે છે અને સાથે આપણે જોઈએ કે શિક્ષક આ પાઠની મદદ લઈ કેવી રીતે ઉપયોગમાં લે છે કે અવગણે છે. આપણે એ પણ જોશું કે તેઓ વર્ગનો પાયો કેવી રીતે તૈયાર કરે છે કે જેમાં વર્ગની ભાગીદારી થાય અથવા તેને અવગણે છે અને કયા પ્રકારનો અધ્યયન નમૂનો તેમણે અમલ કર્યો છે.

૮.૬.૧ તુલિકાનો વર્ગખંડ

આ તેણીનો વર્ગ-૨ માટે ની પાઠ યોજના છે. તે બાળકો માટે છે. જેને તુલિકા કહે છે ચાલો તેની યોજના ઉપર નજર નાખીએ.

તુલિકા બિહારના પછાત એવા કલ્યાણપુરમાં આવેલી પ્રાથમિક શાળાની શિક્ષિકા છે. તેની એકબાજુ ગામડુ તો બીજી છેડે જંગલ આવેલ છે. અહીયા રહેતા લોકોની મુખ્ય રોજી રોટીનું સાધન ખેતી છે. કેટલાક વાલીઓ રીક્ષા ખેચનારા, સુથાર, વહેપારીઓ વગેરે છે અને તે અઠવાડીએ ઘરે

નોંધ

વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ

એકવાર મુલાકાત લે છે. મોટા ભાગના બાળકો તેમને માતાને મદદ કરવામાં પાક વાવવામાં સમય ગાળે છે, તેમજ તેમના પિતરાઈની સાર સંભાળ પણ રાખે છે. મોટાભાગના વાલીઓ અભણ છે કે થોડા શિક્ષિત છે કે જેમણે પ્રાથમિક કે ઉચ્ચતર પ્રાથમિક શાળાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ છે. તેમના બાળકો ક્યારેય છાપા, સામાયિકો અથવા પુસ્તકોના સંપર્કમાં એટલું બધું નથી આવ્યા.

તુલિકા ૩૦ બાળકોને વર્ગમાં ભણાવે છે. બાળકો ઘરે ભોજપુરી બોલે છે. જ્યારે શાળામાંનું માધ્યમ હિંદી છે. બાળકો બધા જ હિંદી અક્ષરોને વાંચે શકે છે. અને તેમાંથી કેટલાક થોડા શબ્દો પણ વાંચી શકે છે, પણ તેઓ વાર્તાને એકધારો વાંચી કશતા નથી કે નથી વિધાનને સરખું સમજી શકતા. આ ઉદાહરણ પુસ્તકમાંથી લેવામાં આવ્યું કે જે બેચમાં ભણાવે છે. વાર્તાનું નામ છે. સચ્ચામીઝ કે જે બિહાર બોર્ડના વર્ગ-૨ના પુસ્તકનું ૧૦મું પ્રકરણ છે.

તુલિકાએ અનુભવ્યું કે તેણે પાઠ ભોજપુરી તેમજ હિંદીમાં બોલીને સમજાવો પડશે. તે ઘણી સંવેદનશીલ છે કે બાળકો તેના જવાબ ભોજપુરીમાં આપે છે. આમા તે બાળકોને તેની પ્રાથમિક ભાષા બોલતા રોકતી નથી કે નથી તેના પર બૂમો પાડતી તે માને છે કે એક નાનો સમૂહ વર્ગમાં બનાવવો એકબીજાને સમજવા અને શીખવા માટે કામ લાગશે. તે એ પણ માને છે કે લખવું, વાંચવું, બોલવું અને સાંભળવું જોઈએ જેથી વર્ગમાં બાળકોને સમજવા માટે એક મદદગાર રસ્તો બની રહે કે જે બાળકોને માટે વર્ગમાં પાઠ્ય, વિષય અને ભાષા અધ્યયનમાં વિકાસશીલ ગતિ મળે.

વાર્તા બે મિત્રોની છે. ઘરે જતી વખતે રીંછને મળે છે. તેણે બાળકોને એ પૂછ્યું કે તે કયા પ્રકારના પ્રાણીઓને જાણે છે, કારણ કે તે જાણે છે કે બાળકોને પર્યાવરણમાં રહેતા પ્રાણીની જાણ છે.

તેણીએ દરરોજ અઠવાડિયામાં ૩૫ મિનિટ સમજાવીને અને વાર્તા અઠવાડિયામાં ખતર કરી તે વર્ગમાં આવતા પહેલા બે કે ત્રણવાર વાંચીને જોતી તેનો ભણાવવાનો અને પાઠ યોજનાનો હેતુ આ મુદ્દાઓ હતા.

- વર્ગને ચિત્ર કરીને જકડી રાખવું.
- બાળકોને અંદરો-અંદર તેમજ શિક્ષક જોડે વાત કરવાની વાર્તા માટે તક આપતી.
- ચિત્ર પર ચર્ચા કરવાની તક આપતી.
- તેમને વંચાવીને જ સમજવાની વાર્તા માટે પ્રયત્ન કરતો.
- બાળકોને પ્રાણીઓના નામ લખાવવામાં મદદ કરતી.
- બાળકોને વાર્તાના અંતનો અનુભવ કરવાની તક આપતી.
- તેઓને આસપાસ જોવા મળતા તેમજ જંગલી પ્રાણીઓ માટે જ ચર્ચા કરાવતી.
- તેનો દિવસો પ્રમાણેની યોજના આ પ્રમાણે છે.

પહેલો દિવસ -

બાળકોને ખબર હોય આસપાસમાં જોવા મળતા પ્રાણીઓને તેની માટે યાદી બનાવવીને પરિચિત કરાવ્યા.

નોંધ

પ્રક્રિયા

- (૧) બાળકોને આસપાસ જોવા મળતા પ્રાણીના નામ લખવા માટે કહેવું અને પરિચિત કરાવવું.
- (૨) બાળકોને પ્રાણીઓ નામ લખવા દેવા, તેમજ તેમના ગમતા પ્રાણીનું ચિત્ર દોરાવી તેને નીચે નામ બનાવી અને ગોળ બનાવી દેવા માટે કહેવું.
- (૩) ભાષાની રમત લઈને બોર્ડ ઉપર પ્રાણીના લખેલા નામને વાંચવું અને તેના મુજબનો યોગ્ય અવાજ કાઢવાનું કહેવું.

બીજો દિવસ - બાળકોની અનુમાન શક્તિને વિકસિત કરવી.

પ્રક્રિયા

- (૧) આપેલી ત્રણ વાર્તાઓને અવલોકન કરવા માટે બાળકો ઉપર છોડી દેવું.
- (૨) બાળકોને વાર્તા ઉપર પ્રેઝન્ટેશન આપી અને વધાવી લેવા માટેના ચિહ્નનો આપતી.
- (૩) બાળકોને અધુરી વાર્તાઓ કહી બાકીની વાર્તા માટે અનુમાન કરવા કહેવું.
- (૪) બાળકો દ્વારા લગાવેલા બધા જ અનુમાનો બોર્ડ પર લખવા.

ત્રીજો દિવસ - બાળકોએ આપેલા અનુમાન પ્રમાણે વાર્તાઓ પતાવવી.

પ્રક્રિયા

- (૧) બાળકોને વાર્તા મોટેથી વાંચી જવા કહેવી એમાના એવા શબ્દો કે જે બોર્ડ ઉપર છે તે બોલાવવા કે જેનાથી બાળકો પરિચિત છે ગાઓ, ભાલુ, ફૂટબોલ, મિત્ર, દાદી, મુહ, નાક, મુદ્દા, રામ, શામ વગેરે.
- (૨) બાળકોને આ શબ્દો તેમની નોટબુકમાં લખાવા કહેવું.
- (૩) બાળકોની ફૂટબોલ અને ગાઓ શબ્દ ઉપર વર્તુળ બતાવડાવ્યું અને ત્રીજા ખાનાના અંતમાં ફકરાઓ મુહ, કાન, નાક વગેરે શબ્દો ઉપર એ જ પ્રક્રિયા કરાવી.
- (૪) ભેડિયા આયાની રમત રમાડવી.

ચોથો દિવસ - વાર્તામાના અઘરા શબ્દો વાંચી જવા અને તેમને વિષયના સંદર્ભ વિશે અનુમાન કરવા માટે કહેવું.

પાંચમો દિવસ- અંતમાં આપેલ છે તે શબ્દ અભ્યાસ ઉપર પૂરા વર્ગને સાથે લઈને બાળકોને પ્રવૃત્તિ કરાવવી.

છઠ્ઠો દિવસ- પ્રકરણના અંતમાં આપેલ અઘરા, વાક્ય અભ્યાસ પર બાકીને જોડે લઈને સાથે કામ કરાવવું.

દિવસો અનુસાર વિશ્લેષણ યોજના ઉપરનો સાર અને વિશ્લેષણ :

નોંધ

વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ

દિવસ એક :

તુલિકાએ બાળકોને પ્રાણીઓના નામ લખવાના કીધા કે જે તેમણે જોયેલા હોય. ત્યારબાદ તે પ્રાણીઓના નામ બોર્ડ ઉપર લખવા લાગી. બાળકોએ તે બોર્ડની નીચે તેમને લખ્યા અને નોટબુકમાં પણ લખ્યા. બાળકોએ શરૂઆતમાં પાલતુ જનાવર વિશે વાત કરતા છેલ્લે જંગલી જનાવર વિશે વાતો કરી બધા જ શબ્દો લખીને તેણે બાળકો જો રમત રમે જેમા તેણે બાળકોને જે પ્રાણીઓ યાદ હોય તે અવાજ કાઢવાનું કીધુ પછી તેણીએ નામ તે પ્રાણીઓના પૂછીને બોર્ડ ઉપર લખ્યા, જ્યારે તેને લાગ્યું કે બાળકો હવે યાદ રાખી લીધુ છે, તેણે એ તેઓને લખવાનું કહી દીધુ. ત્યારબાદ પ્રાણીને દોરવાનું કહ્યું અને તેના મુજબ નામ ઉપર વર્તુળ કરાવ્યું. તેના દ્વારા અપાયેલી પ્રવૃત્તિમાં કે જેમાં બાળકો પહોળી ગયા તે દરમ્યાન તુલિકા વર્ગમા આટા મારવા લાગી અને જરૂરિયાત વાળા બાળકોની તેણે મદદ કરી.

દિવસ બે :

તુલિકાએ વાર્તાના છબી ઉપર ધ્યાન દોર્યું. તેણીએ બાળકોને શું દેખાય છે. તે પ્રમાણે વર્ણન કરવાનું કહ્યું બાળકોએ કહ્યું તેના બે છોકરાઓ જંગલમાં ઉભેલા છે તેવું જોયું, જેમા રીંછ પણ છે અને ત્યાં ઝાડ નીચે ઉભેલા બે છોકરાઓ દેખાયા, કે જેમા બાળકો શું કરે છે, રીંછ શું કરે છે વગેરે. ત્યારબાદ તેણીએ બાળકોને જે દેખાવ છે તે મુજબ વાર્તા કરવાનું કહ્યું. પહેલા બાળકો સંકોચાયા ત્યારબાદ છૂટથી તેઓ બોલ્યા કે જે તેઓ કલ્પના કરી શકે છે. તુલિકાએ બધા બાળકોની વાર્તા વખાણી અને પ્રોત્સાહિત કર્યાં.

ત્યારબાદ તુલિકાએ કહ્યું કે તે બાળકો માટે વાર્તા વાંચી જ છે. ત્યારબાદ તેણે ધીમી ગતિ અને મક્કમ સ્વરે વાર્તા બોલી નાખી. તેણે બાળકોને આંગળી ફરતી રાખીને કીધુ કે તે લોકો એ યાદ રાખવાનું છે. અડધા બાળકો તેના અવાજમાં વાયે રહ્યા હતા. તેઓ કે જે વાચી, સાંભળી નતા શકતા વાર્તાને તેવા પણ હતા તેથી તુલિકાએ એવી ગોઠવણી કરે રાખે કે જેથી નબળા છોકરાએ તે મદદ કરી શકે. તેણે એવા બાળકો કે જેને વાંચતા ના ફાવતુ હોય એવાએ ફાવતુ હોય તેવા બાળકો જો બેસાડ્યા. તેણે બે મિત્રો રીંછને મળ્યા ત્યા અટકે, તેણે પૂછ્યું કે આગળ શું થયું હશે જ્યારે બે મિત્રો જંગલમાં એકલ પડે ગયા અને પાછળ કોઈપણ નથી. બાળકોએ ઘણી શક્યતાઓ આપી તેણીએ બાળકોની બધી જ અનુમાન લખે નાખ્યા અને તેની નીચે તે બાળકોના પણ.

દિવસ ત્રણ :

તુલિકાએ આજે વાર્તા ફરીથી મોટેથી વાંચી, રોકાઈ જયા તેણી પેલા જ રોકાઈ હતી ફરીથી બાળકોને ત્યાંથી અનુમાન લગાવવાનું કહ્યું વાર્તાના અંત માટે અને તેણે ચાલુ કર્યું. વાર્તાના ખતમ કરે તરત જ, તુલિકા વાર્તા માટે પાત્રમા પ્રવેશે કે જેમા સમજાવવાની ઢબે વિશ્લેષણ કરવા લાગી કે બાળકો મિત્રોના વ્યવહાર માટે શું લાગે છે. મિત્રતાને શું થયું જો તેઓ તે જ મિત્રોની જગ્યાએ હોવ તો તેઓએ શું કર્યું હોત અને શું થાત.

ત્યારબાદ રીંછ શબ્દ લખ્યો બોર્ડ ઉપર અને વિદ્યાર્થીઓને વર્તુળ કરવા વાર્તામાના રીંછ શબ્દ ઉપર કરવાનું કીધુ. ત્યારબાદ તેણે વિદ્યાર્થીઓને પૂછ્યું કે કેટલીવાર રીંછે શબ્દનો વાર્તામાં ઉલ્લેખ થયો. તેણે આવા જ વપરાતા શબ્દો ગાંવ મુદ્દા, વગેરે માટે આવી જ પ્રક્રિયા લાગુ કરી.

નોંધ

આ શબ્દ ઓળખ રમત પછી તેણે ભેડિયા આયા રમત ચાલુ કરી આ રમત મુજબ બધા બાળકો મૃતની જેમ અને એક એ વરુ બનવાનું છે, જે હુમલો કરે છે વરુનું કામ છે મૃતકોને અડક્યા વગર ફરવાનું બાળકો જો ફલોર ઉપર મૃતકની જેમ એટલે કે મૂર્તિની જેમ પડ્યુ રહેવાનું છે, આંખો બંધ અને નિસ્તેજ ચહેરો કરીને જે પણ બાળક પોતાની મૂર્તિ જેવી સ્થિતિમાંથી આંખ ખોલી દે અથવા હસી દે અથવા હલી જાય તો તેણે હવે વરુ બનીને રમત રમવી પડશે.

બાળકોને રમત સમજવાના થોડો સમય લાગ્યો, એકવાર તેમાં રમત સમજ્યા કે તેઓ ગંભીરતાથી રમવાનું પાનું કર્યું. બાળકો એક બીજાનીબાજુમાં પડી ગયા અને તે દરમ્યાન તેઓ હાસ્યમાં શરીર હલાવત કે થોડા બાળકો આખો બોલી નાખતા કેટલાક નેતાં હસવું જ આવી જતું. પહેલા તબક્કામાં રમત જલદી પૂરી થઈ ગઈ. પણ તબક્કા પછી બાળકો રમત શીખ્યા અને પછી રમતને જલદી પૂરી કરવી અઘરી નહોતી.

દિવસ ચાર :

ચોથા દિવસે તુલિકાએ અઘરા શબ્દોને વર્ગમાં તેણે બાળકોને અઘરા શબ્દો ઉપર વર્તુળ કરવાનું કહ્યું તેણેએ બાળકો દ્વારા કરેલા બધા જ વર્તુળકારમાના અઘરા શબ્દો લખી કાઢ્યા. તેણે બાળકોને એમાંથી કોઈપણ આવડતો શબ્દનો અર્થ હોય એની માટે પૂછ્યું અને શબ્દ પ્રયોગ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કર્યા ત્યારબાદ તેણીએ અઘરા શબ્દોને તેઓને સમજાવ્યા અને તે અઘરા શબ્દોના અર્થ પણ વાક્ય પ્રયોગ કરીને સમજાવ્યા.

દિવસ પાંચ :

તુલિકાએ બાળકોની સાથે પ્રકરણના અંતમાં આવેલા અભ્યાસનો નિવારણ કરવામાં કામ કર્યું. એક અભ્યાસ મા તેને બાળકોને શબ્દોને અલગ કરવાનું કહ્યું તે અભ્યાસ લેવા પહેલા, તુલિકાએ બાળકોને કોઈપણ બે શબ્દો બોલવાનું કહ્યું. તેણે કુરસી અને કિતાબે જેવા બે શબ્દો લખ્યા બોર્ડ ઉપર તેણે પહેલામાંથી બીજામાંથી તા અક્ષરને લીધા, ત્યારબાદ તેણીએ છોકરાઓને બન્નેના જોડાણ છે. શું બનતું હોવાનું પૂછ્યું. આ રીતે બાળકોએ આરામથી વાતને પકડી પાડી કે અભ્યાસમાં આગળ કોઈ રીતે જવાનું છે. તેણે બે ત્રણ બાળકોને બોર્ડ ઉપર અભ્યાસ કરવાનું કહ્યું બાકીના બધાને નોટબુકમાં તેમ કહ્યા કહ્યું. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ અન્ય કર્તા જલદીથી પતાવી લીધું. તુલિકા તેમની પાસે જઈને બીજા અભ્યાસ માટે જવાનું કહ્યું. બાળકોએ કે જે તે જાણતા હતા તેવા પ્રાણીઓના નામ શોધવાના ચાલુ કર્યા. થોડા સમય બાદ તુલિકાએ વર્ગમાં એ અભ્યાસ ચર્ચા કરવાની ચાલુ કરે. આવું કામ કે જેમાં કકન શબ્દો જ બહેપણ તેને શોધીને એકલયમાં ગોઠવે છે. સરખુ વિધાન પણ બનાવવાનું તે અઘરુ છે. ત્યારબાદ તેણે છઠ્ઠી અભ્યાસ ચર્ચા કર્યો અને બાળકો પાસે યોગ્ય રીતે વાક્ય લખે એવી આશા રાખે. તેણીએ વાક્ય મોટેથી વાંચ્યું અને બાળકોને શબ્દોમાંથી ચર્ચા કરે તે વાક્ય બનાવવાનું કહ્યું ત્યારબાદ તુલિકાએ અઘરા વાક્ય લખવાના ચાલુ કર્યા બોર્ડ પર અને બાળકોને પૂરા કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કર્યા મોટાભાગના બાળકોએ તેમને મૌખિક રીતે પતાવી, જ્યારે કેટલાકે નોટબુકમાં લખી. આજ રીતે પ્રક્રિયાની પુનરાવર્તન કરતા વર્ગ પૂરો થયો.

દિવસ છ :

છઠ્ઠા દિવસે તુલિકાએ વાક્ય સ્તરના અભ્યાસ ચાલુ કર્યા પહેલા તેને પ્રશ્ન જવાબ પ્કારના અભ્યાસ કરાવ્યો. તેણે બાળકોને અભ્યાસમાં આપેલા પ્રશ્નોનો જવાબ આપવા માટે પ્રેરિત કર્યા.

નોંધ

વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ

તેમાંથી કેટલાકે જવાબ ક્યાં કેટલાકે નહીં એમાંથી કેટલાક જવાબની પસંદગી કરીને તેની ચર્ચા કરી તેણે શ્રેષ્ઠ જવાબ ગણીએ. બોર્ડ ઉપર લખી નાખ્યા આખો પ્રશ્ન જવાબનો અભ્યાસ આ રીતે ખતમ થયો અને બાળકો એ તેમને નોટબુકમાં ઉતારી લીધો. તુલિકાએ આખો વર્ગ એમ જ કામ કરે છે કે નહિ તેની માટે આટા માર્યા. તેણે એવા બાળકોને જેમને બોર્ડ ઉપરથી કોપી કરવામાં તકલીફ પડતી હતી એવા બાળકોને મદદ કરી. તેણે બાળકો હવે શબ્દ ઉપરથી જ વાક્ય નિર્માણ કરી તેમ આશા રાખીને બીજા અભ્યાસ પર ગઈ તેણે એ પણ ચર્ચા કરવામાં આ અભ્યાસ કર્યો. તેણે બધા બાળકો બધા જ શબ્દોને વારંવાર લઈ શબ્દપ્રયોગ કરે તે વાક્ય નિર્માણ ક્યાં કે જ્યાં સુધી બાળકો સમજી શકે નહીં. કેટલાક બાળકો શબ્દોને વાક્ય નિર્માણ સ્તરે ગોઠવવામાં અઘરુ અનુભવી રહ્યા હતા. તેણે તે શબ્દો બોર્ડ ઉપર લખી નાખ્યા. બધા જ બાળકો લગભગ પાંચ શબ્દોનો ઉપયોગ કરીને વાક્ય નિર્માણ કર્યું હતું. અભ્યાસના મધ્યાહને વર્ગ પૂરો થયો. તેણે ઘરકામમાં રહી ગેલા ત્રણ શબ્દો કે જેવું વાક્ય નિર્માણ કરવાનું હતું તેમાં આપી દીધું.

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) તુલિકાના વર્ગની સંખ્યા કેટલી છે ?

a) ૧૦ b) ૨૦ c) ૩૦ d) ૪૦

(૨) તુલિકાએ બાળકોને છબી પણ દેખાડીને પ્રાણીના ચિત્રો દોરવાનું કેમ કહ્યું ?

.....
.....
.....

(૩) શા માટે તેમને બાળકો બે પ્રાણીના નામના કીધા જેણે તેણીએ જાણ્યું કે બાળકો જાણે છે કે નહીં ?

.....
.....
.....

(૪) બાળકો બે વાર્તાઓ અંત ચર્ચા કરવાની જગ્યાએ તેણે બાળકો ને અનુમાન કરવા કેમ કહ્યું ?

.....
.....
.....

(૫) શા માટે તુલિકાએ પહેલો અડધો ભાગ ત્રિજા દિવસે પુનરાવર્તિત કર્યો ?

.....
.....
.....

નોંધ

(દ) જો તમે તુલિકા ની જગ્યાએ હોત, તો તમે બાળકોનીવાલી કે દેખભાલ કરનારા કે સમયનો બગાડ કરે છે. ભણાવવાની જગ્યાએ અન્ય વ્યર્થ પ્રવૃત્તિઓ કરાવી છે તો કેવી રીતે ફરિયાદનો સામનો કરશો ?

.....

.....

.....

૮.૬.૨ સાતપુરાના ગાઢ જંગલો

હવે આપમે જોશું વર્ગ મા કવિતા કેવી રીતે ભણાવે છે. ભોપાલ ની બહારી હિના એ આવેલી જગ્યા એ કે જ્યાં મંગીનપુરી શાળા આવી છે. ત્યાં-હિના વર્ગ પ ના છોકરાઓને ભણાવેલ છે. લોકો ત્યાં નાના કાચા મકાનમા રહે છે. લોકો પાસે ગટર વ્યવસ્થા, પીવાના ચોખ્ખા પાણી, વીજળી કે પછી ચોખ્ખા રસ્તાની પણ વ્યવસ્થા નથી. સ્ટ્રીટ લાઈટ જ ફક્ત પ્રકાશની ઝરિયો હતો કે જ્યાં બાળકો સાંજે ભણી શકે. મોટા ભાગના વાલિયો અભણ છે.ઓ કેટલાક ફક્ત પ વર્ગ સુધી જ ભણેલા છે. મોટા ભાગના લોકો નો તો કેટલાક કામવાળા છે. બાળકો કે જે ભણે છે તે તેમની પિતાને કચરા ઉપાડવામાં તેમજ માતાઓને ઘરની બીજી પ્રવૃત્તિઓએ પૂરી કરવામાં મદદ કરે છે. હીનાના વર્ગમાં ૨૫ છોકરા છે. બાળકો ઉર્દુના ઘણા શબ્દો બોલે છે. તેમજ ગોડી અને માલવી મા પણ ઘણા બાળકો અથવા વાચવા માટે અક્ષમ પણ નથી. જે લોકો વાચી શકે છે. એ પણ ઘણો ધીમી ગતિથીવાચે રહ્યા હતા જેમ કે ‘સા ત-પુ રા ના ગા ઢ જં ગ લો’ આવુ વાંચતા હતા.

સાતપુરાના ગાઢ જંગલો એ કવિતા છે કે જેમાં મધ્યપ્રદેશની ગાઢ જંગલોની વાત છે. હિના જોરથી બે થી ત્રણ વાર બોલી ગઈ. તેણે મધ્યપ્રદેશનો નકશો ભણાવાના હેતુથી દેખાડ્યો તેણે ચાર દિવસમાં ભણવાનું નક્કી કર્યું. તેના હેતુ આ રીતે હતા.

- બાળકોના પોતાના અનુભવો જંગલ માટે કહેવા.
- સમુહ વર્ગ પ્રવૃત્તિ કરાવવી કે જેથી બાળકો પ્રોત્સાહિત થઈને કવિતા માટે વાતો કરે.
- બાળકોને ભાષા શીખવો અને કાવ્યાત્મક રીતે શીખવાડવું
- બાળકો ને હાજર કરી અને કાવ્ય માટે કહેવું.

દિવસ એક :

- જંગલના અનુભવો કહેવા.
- સાતપુરાના જંગલો માટે બાળકોને વિવિધ રીતે પરિચિત કરાવવા.
- બાળકોને કાવ્યની સમજ વધારાવડાવી .
- પ્રાણીઓના નામ જાણવા અને બોલવાનું કહ્યુ તેમજ પોતાની ભાષામા તેમજ આપેલ ભાષા હિંદીમા પણ.

નોંધ

વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ

દિવસ બે :-

- અઘરા શબ્દોને કાવ્યમાથી શોધવા અને મતલબ સમજાવવા.
- કાવ્ય ને ચર્ચા દ્વારા સમજ આપવી.
- અઘરા શબ્દોનો પ્રયોગ કરાવવો.

દિવસ ત્રણ :

- સમજાવવા ની દૃષ્ટિએ કાવ્ય સમજાવવું
- બાળકો ના અનુભવો ને વર્ગમાં લાવવા.
- અંતમાં આપેલ અભ્યાસ જોડે મળી ને હલ કરાવવામાં મદદ કરવી.

દિવસ ચાર :

- બાળકો ને મદ થી આપેલ પ્રવૃત્તિ પૂરી કરવી.
- બાળકોને ખુદના જવાબ બનાવામાં મદદ કરવી.
- પ્રાસવાળા શબ્દો જોડે કામ લેવું

દિવસ એક :

હિના એ બાળકો ને પુછી ને ચાલુ કર્યુ કે બાળકો એ જંગલ જોયુ છે કે નહી અને જેમણે જોયુ હોયસ તેમને હિંદીમાં તેની માટે બોલવાનું કહ્યુ. તેણે બાળકો દ્વારા વર્ણન કરેલા જંગલ, પ્રાણીઓના નામ અને પક્ષીઓના નામ ને બોર્ડ ઉપર શુદ્ધ હિંદી મા લખ્યા કે જે તેના કોર્સના શામેલ હતો. તેમે બાળકો ને હિંદીમાં બોલવા માટે પ્રોત્સાહિત કર્યા કે જેથી ખબર પડે છે કે તે સ્તર ના હિંદીમાં તેઓ કેટલુ જામે છે. તેણે એ મધ્યપ્રદેશનો નકશો લાવી અને પુછ્યુ કે સોતપુરાનુ જંગલ ક્યા છે. ત્યાર બાદ તેઓને કાવ્ય જોડે પરિચિત કરાવ્યા. એક દિવસ તેણે બાળક દ્વારા જ કાવ્ય બોલવા માટે કહ્યુ એના પછી તેને બીજ બાળક ને બે પંક્તિઓ કાવ્યની વાંચવા માટે કીધી. વર્ગમાં અંત કાવ્યને સમજાણ આપવા મા વિતાવ્યો કે જ્યા કાલ્પનિક ચર્ચા કરવા આવો કે જંગલમાં રહેતા પ્રાણીઓની દિનચર્ચા શું હોતી હશે.

દિવસ બે :

હિનાએ આખુ કાવ્ય વાચીને તેના વિષય ઉપર સારાંશ અનુસાર પુનરાવર્તન કર્યુ. બાળકો ને ત્રણ પંક્તિઓ વાચવા માટ કહ્યુ અને તેમાંથી પ્રશ્નો બનાવી વર્ગમાં ચર્ચા કરાવી. તેમે પાઠ્યમાંથી અઘરા શબ્દો લઈને તેની ચર્ચા કરી અને તેના મતલબ સમજાવી વાક્ય નિર્માણ કરાવિયા તેણે જ્યારે બાળકો મૂંઝાયા ત્યારે તેની મદદપણ કરે.

દિવસ ત્રણ :

તેમણે મોટેથી બોલીને કાવ્ય વાચવાનું ચાલુ રાખ્યુ અને કાવ્ય સમજતા ગયા. તેણે ચકાસ્યુ કે બાળકો કાવ્ય જોરથી બોલી ને સમજી રહ્યા છે. અને જેથી તેમાં આવતા અઘરા શબ્દો ને પણ ચર્ચા કરીને જાતેજ સમજી રહ્યા છે. આખી પ્રક્રિયા દરમ્યાન તેણે મદદ કરી તેણે કાવ્યની ચર્ચા દરમ્યાન

નોંધ

પ્રશ્નો પુછવાનું ચાલુ રાખ્યું ત્યારબાદ બે કે ત્રણ બાળકોને આખું કાવ્ય વાચી જતા કહ્યું અને તેણે બોર્ડ ઉપર બે મથાળા માટી એ ઉભા ખાતા દોર્યો. એકમા લખ્યું હતું કે ‘મુજ જંગલ અચ્છા લગતા હૈ’ અને બીજા મા ‘મુજે જંગલ અચ્છા નહી લગના હૈ.’ ત્યારબાદ તેણે બાળકોને કાવ્યના થયેલા ચર્ચા ઉપરથી ખાના ભરવાનું કહ્યું અને તેમના દ્વારા મળેલા પ્રતિભાવો ને તેણે ખાનામાં લખી નાખ્યા. પછી તેણી એ બાળકો ને કાવ્ય પરથી એક ફકરો લખવાનું કહ્યું તેમી એ વર્ગમાં ઓટો માર્યો અને બાળકોની જવાબ લખવામાં મદદ કરી.

દિવસ ચાર :

હિના એ ચોછો દિવસ ત્રણ દિવસ સુધી કરેલા બધી જ ચર્ચાનું પુનરાવર્તન કર્યું. તેણે કાવ્યના અંતમાં આપેલી અભ્યાસ ચાલુ કર્યું. તેણે પહેલેથી જ ખુબ ઉંડાણમાજ ચર્ચા કરી હોવાથી બાળકો જોડે થોડીક જ ચર્ચા કર્યા બાદ બાળકો જવાબ જાતે જ લખવા માંડ્યા તેણે પ્રાસવાળા શબ્દો બોલવાનું કહ્યું અને તેના ઉપરથી બાળકો ને તે જ અનુસાર શબ્દો શોધવાળું કહ્યું. બાળકો કે જેમાં થી કેટલાક ને અઘરુપડે તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે તેણે કેટલાક શબ્દો લખી નાખ્યા. બાળકો એ કેટલાક શબ્દો આપ્યા જે સાચા તો ન હોતા પણ તોએ તેણી એ પ્રોત્સાહિત કર્યા. તેણે ફરીથી બાળકોને જો જંગલમાં એકલા મુકી દેવામાં આવે તો શું કરશે તેના ઉપર ફકરો લખવાનું કહ્યું બાળકો એ લખવાનું શરૂ કરતા આટો લગાવવાનું ચાલુ કરી અને બાળકોનું મદદ કરી.

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) કયા દિવસે હિના એ આપેલ અભ્યાસનો બાળકોની મદદ લઈને કામ કરવાનું ચાલુ કર્યું ?

(ક) પહેલા દિવસે	(ખ) બીજા દિવસે
(ગ) ત્રીજા દિવસે	(ઘ) ચોથા દિવસે.

(૨) ભાષાના વર્ગમાં નકશો દેખાડવાનું તાત્પર્ય શું હતું ?

.....

.....

.....

(૩) શું હિના તમે એક સારી શીક્ષીકા ગણાશે કે જેને આખું કાવ્ય જાતે સમજાવ્યું પણ નથી ? દલીલ કરી તમારો જવાબ સમજાવો.

.....

.....

.....

નોંધ

વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ

(૪) જો તમે જંગલમાં એકલા રહી જાઓ તો શું કરો. આવા પ્રશ્નો થી બાળકોમાં કેવા પ્રકારનું કૌશલ્ય જાગે ?

.....
.....
.....

(૫) તમારો મત જણાઓ. શું બાળકો તેની મેળે જ જવાબ લખે આપેલ અભ્યાસના તે યોગ્ય છે ?

.....
.....
.....

૮.૬.૩ આલ્ફાબેટ શીખવવા.

લોકેશ દેવનગર સરકારી શાળામાં દિલ્લીમા પહેલા વર્ગમા ભણાવે છે. શાળા શહેર મા છે પણ ત્યા ના બાળકો ગરીબ વર્ગમાથી આવે છે. લગભગ બાળકો ને ગરીબ વાલી છે. તેઓને પોતાના ઘરપણ નથી જ્યાં સુધી બાંધકામ ચાલે ત્યાં જતા રહે છે. જેથી તેમના બાળકો લાંબા સમય સુધી એક શાળામા વહી શકતા નથી તોઓ વધારામા ૩-૪ મહિના જ શાળામા રોકાઈ શકે છે. શાળા છોડવા મા ઘેરહાજર રહેલા નો દર બહુ વધારે છે.

૧૫ બાળકોએ લોકેશની શાળામા નામ નોંધાવ્યુ. વર્ગમા બીજા ૫ બાળકો છે જે તેમના ભાઈ બહન છે કે જેઓ દાખલા કરાવેલા બાળકોના છે અને પોતે દાખલા કરાવેલ વગરના છે. આમ બાળકો ની રેજ એકથી દોઢ વર્ષ રહેતી કે જેઓ પથી ૬ વર્ષના હતા. આનાથી માટો પ્રવેશ વર્જીતનતો, પરન્તુ તેને આખા વર્ગને પરવાહ કરવાની રહેતી નથી. વર્ગમાં બેંચ કે ટેબલ નથી. કેટલાક બાળકો ગાલીચા પર બેસતા તો કેટલાક ઘરેથી બાવેલી પથારીમા તો બાકી ના ફલોર ઉપર જ બેસી જતા.

લોકેશને હીંદીના વર્ણ શીખવાડવાના હતા. તેણે બાળકો ને વર્ગમાં દેખાતી વસ્તુઓના આમ હિંદીમા બોલવાનું કહ્યુ. પંખા ખુરશીઓ, કાગળો જેવી વસ્તુઓ વગેરે. તેમે બાળકો પાસે તેમના ચિત્રો દોરાવીને તેની નીચેના નામ પણ લખાવડાવ્યા તેની પાઠ્યોજના આગામી ચાર દિવસ માટે આ હતી.

- શબ્દો ને પાઠ્ય સાથે ભણાવતા.
- આલ્ફાબેટ ને વાર્તાને જેમ સમજાવવા
- બાળકોને અંદર ચર્ચા કરવા માટે જગ્યા આપવી.
- તેમના શબ્દભંડોળ વધારવું.

તેમની દિવસોનુસાર યોજના આ પ્રકારે છે.

દિવસ એક : 'ર' અક્ષરનો પરિચય કરાવવો.

દિવાસ બે : 'ક' અક્ષરનો પરિચય કરાવવો.

નોંધ

દિવસ ત્રણ : ‘સ’ અને ‘લ’ જેવા અક્ષરોનો પરિચય કરાવવો, કાબને હાવભાવ સાથે વાચી જવું અને ત્યારબાદ તેમાંથી વર્ણને શોધીને વર્તુળ કરવા.

દિવસ ચાર : શબ્દમાંથી તેજ અક્ષર ઓળખવો, તેમજ શબ્દાનુસાર બીજા પાઠ્યને નવા અક્ષરો શોધવા.

દિવસોઅનુસાર યોજના ની સારાંશ અને વિશ્લેષણ

દિવસ એક

લોકેશએ ‘ર’ અક્ષરને રમત દ્વારા પરિચય કરાવડાવ્યો તેણે બાળકોને જેના નામ મા ‘ર’ હોય તેમને બોલવાનું કહ્યું પછી તેમે બોર્ડ ઉપર નામ લખ્યા અને ‘ર’ અક્ષર પર વર્તુળ બનાવ્યા. ત્યાર બાદ તેમણે પ્રવૃત્તિ કરાવિ કે જેમાં જાદુગર ફક્ત ‘ર’ અક્ષર કાઢી નાખે બોક્સ માથી ત્યાર બાદ બોર્ડ ઉપર બોક્સ દોર્યું અને કાલ્પનિક જાદુગર બનાવ્યો કે જે ‘ર’ અક્ષર કાઢી નાખે ‘રુમાલ’, ‘રિક્શો’, ‘રેડિયો’, ‘કચરા’ વગેરે આ રીતે તેણે ઘણા શબ્દો કે જે ‘ર’ સમાવતા હોય એવા તેમણે બોર્ડ ઉપર લખી કાઢ્યા. ત્યાર બાદ બાળકોને કોઈ પણ બે શબ્દો લખવા નુમ કહ્યું કે જે ‘ર’ અક્ષર ધરાવતો હોય.

દિવસ બે :

લોકેશએ હવે શબ્દ ‘ક’ ને પરિચય કરાવ્યાનુ નક્કી કર્યું. તેણે ‘ર’ માટે રમત વાપરી બોક્સ દોર્યું અને બાળકોને પુછ્યા કે બોક્સમાંથી કયા શબ્દ કાઢી લેરો બાળકો એ ઘણા શબ્દો કીધા કે જે ‘ક’ ધરાવતા હોય અને બોર્ડ ઉપર લખી દેવાનું કીધું. પછી તેણે ‘ર’ માટે બોક્સ દોર્યું અને બાળક ને બોલતી ‘ર’ અક્ષર થી બોક્સ દોરાનું કહ્યું તેણે બાળકો જોડે સમગ્ર રીતે ધૈર્યવાન હતો.

દિવસ ત્રણ :

લોકેશ એ ‘ર’ અને ‘લ’ માટે એ જ રમત પુનરાવર્તન કર. પછી તે બે કાવ્યો વાચી ગયો અને બાળકો ને તે અક્ષરો ઉપર વર્તુળ કરવાનું કહ્યું. બાળકો ને તે ચારેય અક્ષર શોધીને વર્તુળ કરાવવા ના અઘરા લાગ્યા. લોકેરાએ પછી પ્રવૃત્તિમા બદલાવ કર્યો અને એક જ અક્ષર પર વર્તુળ કરવાનું કીધું.

દિવસ ચાર :

હવે બાળકો ચાર અભર ઓળખવા લાગ્યા હતા. આ સમય પુનરાવર્તન કરાવવાનો હતો કેમ કે બાળકો એ આ અક્ષરો શીખી લીધા હતા. આથી લોકેરા એ ચાર અક્ષરો લખી નાખ્યા કે જે તેમને ભણાવેલા હતા ત્યારબાદ તેણે બાળકો ને ચાર બોક્સ બનાવી અને તે અક્ષરના શબ્દોને ખાનામાં વર્ગીકૃત કરવા નું કહ્યું. અંતે તેમણે સલવાર શબ્દ લીધો અને તેઓને પુછ્યું કે આ શબ્દ કયા લખાશે. બાળકો કહી ના શક્યા કમનું અક્ષરો હતા આ શબ્દોમાં કે જે તે રાખેલા હતા. લોકેશ પણ ચર્ચામા ઉતર્યા અને જોયું કે બાળકો સાચા જવાબ સાથે એવું કે જેમાં તે પ્રણય બોક્સમાં આવશે.

નોંધ

વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ

પાઠના પ્રશ્નો

- (૧) લોકશનો ચોથાદિવસ ની યોજના શું હતી ?
- (ક) 'સ' અક્ષર શીખવવો (ખ) 'પ' અક્ષર શીખવવો.
(ગ) 'ચ' અક્ષર શીખવો (ઘ) પાઠનુ પુનરાવર્ત કરવું.
- (૨) શું તમે વિચારો છો લોકેશ એ અક્ષર શીખવાડવા માટે યોગ્ય રસ્તો પસંદ કર્યો હતો ? જો હા, તો કેમ ?
-
.....
.....
- (૩) બાળકો જોડે 'સલવાર' શબ્દ કયા ખાના મા આવશે. તે ચર્ચા કરવા માટે લોકેશ એ શા માટે લાંબી સરળ પસાર કર્યો ? તે જવાબ સીધી રીતે આપી શક્યો હોત.
-
.....
.....

૮.૬.૪ રાધાનો વર્ગખંડ

રાધાએ અતારુ બ્લોકના રાજસ્થાન સ્થિતિ શાળામાં ઉચ્ચતર પ્રાથમિક શાળામા ભણાવે છે. તેણી અંગ્રેજી શીખવે છે. શાળામાં શહેર તેમજ ગામડામા થી પણ આવતા બાળકો છે. મોટા ભાગના વાલી ખેતર, કરિયાણા, રેસ્ટોરન્ટસ, દુકાન વગેરેમા કામ કરતા. મોટા ભાગના આવતા બાળકોના પૃષ્ઠએ બેનીવાડી ના હતા. શાળા છોડવાનો દર રાધાની વર્ગમાં સમય પર આધારિત હતો કારણ કે કોઈ સમય બાળકો ખેતીના પાકમા મદદ કરવા માટે ના સમયમાં બાળકો છોડી દેતા.

રાધા વર્ગ ૮ ના ૪૧ વિદ્યાર્થીઓને ભણાવે છે. તે કાવ્ય કરાવવાનું વધુ પસંદ કરે છે. જો તેને તક મળતો હોય તો. આવશે તેના તે બે દિવસ દરમ્યાન વરસાદ ના સમયમા કરાવેલા પઠન ની યોજના ને ધ્યાનમા લેશું.

- કાવ્ય ચર્ચામા બાળકોનું સક્રિયકારક યોગદાન
- બાળકોને કાવ્ય માનસિક ચિત્ર ઉપસાવામા મદદ કરવી.
- ચર્ચા દ્વારા તેમના ભાષાક્રિય કૌશલ્ય ને વિકસાવવું.
- બાળકોના આત્મવિશ્વાસ વધારવડાવો અંગ્રેજી કાવ્ય શીખવા માટે.

દિવસ અનુસાર ચોક્કસ પણે યોજનાઓ અનુસાર છે.

દિવસ એક

નોંધ

- (૧) વરસાદ જોડે લગતો અનુભવ વ્યક્ત કરવો અને ચર્ચા કરવી.
- (૨) કાવ્ય વાંચન કરી અને વર્ગની પ્રવૃત્તિ વધારવાઈ
- (૩) કાવ્યના હાર્દ ની ચર્ચા કરવી.
- (૪) સમુહ પ્રવૃત્તિ કરાવવી કે જેમાં અઘરા શબ્દો ને શોધ ના હોય

દિવસ બે :

- (૧) ચિત્રો બનાવી અને કાવ્યમા રહેલા પૂર્વસર્ગની ચર્ચા કરવી.
- (૨) કાવ્યના પૃષ્ઠનની ચર્ચા કરવી.

દિવસ ત્રણ :

- (૧) વિશેષણ શીખવાડવા અને કાવ્યમાથી વિશેષણો શોધવાનું તેઓને કહેવું.

દિવસ ચાર :

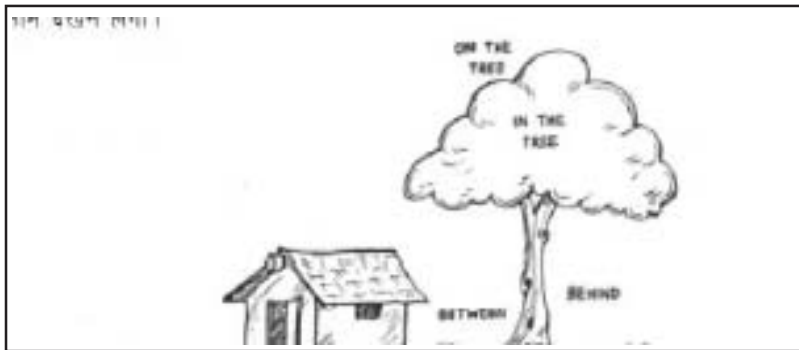
- (૨) પાઠ્યના અંતમાં આપેલ અભ્યાસ પર કામ કરવું.

દિવસ એક :

રાધાએ બાળકો ને વર્ષા માટેના અનુભવો પર વાત કરવાનું કહ્યું અને પ્રશ્નો-ઉત્તરના માધ્યમ દ્વારા ચર્ચા કરી. ત્યારબાદ તેણે રમત ચાલુ કરાવી તેણે બાળકોને વર્ષા શબ્દ સાંભળતા જ મનમાં આવતા તે જ ક્ષણના શબ્દ વિશે કહેવાનું કહ્યું એક બાળકને જોરથી કાવ્ય વાચી જવાનું કહ્યું બાળકો ને કાવ્ય જવા ની સાથે પ્રવૃત્તિ આપી. બાળકો તે કરતા કાવ્યને વધુ સારી રીતે સમજતાં માંડ્યા કે જે પ્રવૃત્તિ વર્ગના થઈ રહે હતી જે કાવ્ય જોડે સંકળાયેલા હતી

દિવસ બે :

રાધા એ બાળકોને ગામ નું ચિત્ર દોરવા કહ્યું જ્યારે તેણીને લાગ્યું કે બાળકોને ગામનું ચિત્ર દોરતા અઘરું પડે છે, તેણીએ મુદ્દો બદલી અને તેઓને ઘરથી શાળા અવવા સુધીના route ને દોરવાનું કહ્યું તેમણે આવતા land marks સાથે , કે જે કાવ્યનો જ ભાગ હતો. પછી તેણે બાળકોને મોટી ઝુપડી દોરવાનું કહ્યું અને ઝાડ ને પણ અને બોર્ડ પર જઈ પૂર્વસો લખવા માંડી જેમ કે 'નીચે', 'અંદર', 'બહાર વર્ગ', તેણે બાળકોને પૂર્વસર્ગ ને ઝુપડી અને ઝાડની મદદથી સમજાવવા તેણી પછી બાળકોને અંગ્રેજીમા સુરત કર્યા. સુચનનાના હતા જેમ કે 'ઝાડ ની નીચે ઢિંગલી દોરો' તેણે આટો લગાવ્યો અને વર્ગમાં બાળકો પ્રવૃત્ત થઈ ગયા.

નોંધ

વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ

બાળકોને 'આસપાસ' અને 'પાછળ' એવા શબ્દોને સમજાવવું થોડું અઘરું હતું, વપણ રાધા એ ઘણા બીજી ઉદાહરણ લીધા કે જેમ આવા પૂર્વ સર્ગ આવતા હોય આ રીતે વર્ગ પૂર્ણ થયો.

દિવસ ત્રણ :

રાધાએ બાળક પાસેથી કાવ્ય વંચાવ્ય અને પ્રશ્નો-ઉત્તર ના આવરણ ના તેમને સમજાવી ઉદા. તરીકે તેણે બોર્ડ ઉપર 'ગાર્ડન' શબ્દ લખ્યો અને બાળકને તેના ઉપર presentation આપવાનું કહ્યું, કે જેમાં 'લીલુ' 'મોટું' અને 'વિશાળ' જેવા શબ્દો વિશેષણ ના ઉપયોગ થતા હોય પછી તેણી એ બાળકોને વિશેષણો ઉપર કાવ્યના વર્તુળ કરાવા માટે કહ્યું. તેણીએ થોડો વાક્ય નિર્માણ કરાવ્યા કે જેમાં વિશેષણો નો ઉપયોગ થતો હોય. આ રીતે બાળકો એ બોર્ડ પરના ચિત્રોને મનતા ઉતાર્યા.

દિવસ ચાર :

રાધાએ અભ્યાસ કરાવ્યો તેણે પ્રશ્નોને અંગ્રેજીમાં વાંચી નાખ્યા અને બાળકો જ્યારે તેના જવાબ ના આપી શક્યા તો તેણી એ હિંદીમાં સમજાવ્યા અને સ્થાનિક ભાષામાં પણ સમજાવ્યા અને જવાબ દેવા માટે પ્રત્સાહિત કર્યા. તેણીએ જવાબો લખી નાખ્યા કે જે બાળકો દ્વારા અપાયા હતા. તેણે બાળકો દ્વારા બોલાયેલા સ્થાનિક ભાષાના શબ્દોને પણ લખ્યા. પછી તેણે અંગ્રેજીમાં અનુવાદ કરીને ચર્ચા કરી. અંતમાં બાળકો એ બોર્ડ ઉપરથી કોપી કરી દીધી કે જે પ્રકરણના અંતમાં આપેલ અભ્યાસ ના હતા.

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) રાધા કયો વિષય ભણાવતી હતી ?

(ક) હિંદી (ખ) અંગ્રેજી (ગ) વિજ્ઞાન (ઘ) ગણિત

(૨) રાધાએ બાળકોને બોર્ડ ઉપરથી જવાબ લખી દેવાનું કહ્યું. શું તેમાં તેઓ કોઈ ભાષા સમજ શક્યા ? કેવી રીતે ?

.....
.....
.....

(૩) વર્ગ ૩ માં ભણતા લોકો માટે આજ કાવ્યની સમજ આપવા માટે યોજના બનાવો.

.....
.....
.....

નોંધ

૮.૬.૫ વર્ગખંડમાં વાર્તાનો ઉપયોગ

ફરિયાદમાં હરિયાણા સ્થિત, વર્ગ ૫ માં આવતા વિદ્યાર્થી ને કૌશલ અંગ્રેજી ભગાવે છે. તે નીચેલા મધ્યમવર્ગી પરિવાર માથી આવતા ૨૫ બાળકોને ભણાવે છે. લગભગના વાલીઓ તેમના વાલીયો મંજુર કે પછી ફળ વેચનાર હતા બાળકોએ કામ તેમજ તેમના સગા બે પણ સંભાળવા પડતા.

આજે કૌશલ હરિયાણા બોર્ડ text book ના ૮ મા પ્રકરણ બે ભણવાનો છે. પાઠ છે નાના બાળક નરેન્દ્ર માટે કે જે આગળ જઈને ખુબ મોટો બધુ કૌશલ વર્ગમાં જતા પહેલા પાના વાચી ગયાં.

દિવસ એક :

કૌશલ એ બાળકો ને તેમના બાળપણમાં કરેલા કામ અને તેની માટે મળતી સજાને યાદ કરી તે વ્યક્ત કરવાનું કહ્યું. તેમે પોતાની વાર્તા કહી બાળપણની કે જેથી બાળકો ની અંદર નો સંકોચ દુર થાય તેનાથી બાળકોને મોકળા થવા ના પ્રયાસ મળ્યો અને બાળપણ ની યાદો વ્યક્ત કરી. કૌશલ એ મોટેથી વાચવાનું ચાલુ કર્યું કે જેમા તેનને ખબર હતી કે તેમના મોટા ભાગનાને અંગ્રેજી વાચતા આવડતુ નથી. અને જેમને આવડે છે એ ફક્ત એક સાથે બે કે ત્રણ જ શબ્દો બોલી શકે છે. તેણે પાઠ વિવિધ પ્રવૃત્તિ અને રણકા સાથે પુરો કર્યો તેણે સ્થાનિક ભાષાનો પણ ઉપયોગ કર્યો વધુ સમજણ આપવા. કૌશલ 'નરેન્દ્ર બાળપણ' ના ત્રણ ફકરા વાચી ગયો. પછી તેને નરેન્દ્રબાળક તરીકે કેવો હતો તેની ચર્ચા કરી અને વાર્તા પર પરત ફર્યા. બાળકો એ નરેન્દ્ર માટે જે ધારમા બાંધી ને બોલવાનું ચાલુ કર્યું. ચર્ચા અને સમજણ બાદ, કૌશલ એ આ પ્રશ્નોનુ લીસ્ટ બનાવ્યુ બોર્ડ ઉપર.

નામ

ઉંમર

માતાનું નામ,

તમારી માતા શુ કરે છે ?

પિતાનું નામ,

તમારા પિતા શું કરે છે ?

તમને શું ગમે છે.

તમને શું નથી ગમતું ?

કૌશલ એ પ્રથમ અભ્યાસ તરીકે નરેન્દ્રને ટેક્સમાં થી બધી જ વસ્તુ શોધી ને જવાબ આવવાનું કહ્યું બાળકો ને નરેન્દ્ર વિશે બધુ શોધવાનું મુશ્કેલ પડ્યુ અને પદ્ધતિસર લખવામાં પણ કૌશલ એ બીજા વિદ્યાર્થીને બોલવા માટે કહીને તેની માટે જવાબ લખવાનું કહ્યું. છોકરા અને છોકરી ઓ એકબીજા જોડે શરૂઆતમા બોલવામાં સંકોચાતા હતા પણ પછી થી તેઓ બોલી શક્યા.

નોંધ

વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ

દિવસ બે :

કૌશલ દિવસ એકમાં પ્રવૃત્તિ બોલીને ચાલુ કરી. તેણે સ્થાનિક ભાષાનો ઉપયોગ કરીને આખી વાર્તા વાચી ગયો. પણ તેણે થોડા અઘરા શબ્દો પણ વાપર્યા પછી તેણે વર્ગને ચાર ભાગમાં વિભાજિત કરી દીધા. તેણે બાળકોને સ્થાનિક ભાષામાં બોલીને પોઈન્ટ આપવા ની સ્વતંત્રતા આપી. બાળકોની ચર્ચા કરવાના કારણે ઘોઘાટ હતો. તેથી તેણે બાળકોને વર્ગમાં આંટો મારતી વખતે ધીમેથી કેમ બોલાય ને પણ કહ્યું-

દિવસ ત્રણ :

બાળકો એ પ્રવૃત્તિ દ્વારા એસાઈન્મેન્ટ કર્યું કૌશલે સમુહને ગુણ પણ આપ્યા અને તેમના પ્રદર્શન અનુસાર ક્રમાંક પણ આપ્યા તેણે ચર્ચામાંથી પોઈન્ટને કાટચાઓ બોર્ડ ઉપર લખી દીધા. વર્ગના અંતે સુધી બોર્ડ ઉપર લખેલા પોઈન્ટસ ઉપર જ ચર્ચા થઈ.

દિવસ ચાર :

કૌશલે બાળકો ને પ્રકરણ વાંચતી વખતે તેના અંતમાં આપેલા પ્રશ્નોના જવાબ આપવા માટે બાળકોને કહ્યું બાળકો જ્યારે જવાબ શોધી રહ્યા હતા, ત્યારે કૌશલ બોર્ડ ઉપર તેમને લખનો ગ્રથો આમ, વધી તેણે ચર્ચા દ્વારા જ પુરી અભ્યાસ કરાવ્યો.

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) બીજા દિવસે કૌશલે વાર્તા વાચવા માટે કઈ ભાષા વાપરી ?

(ક) સ્થાનિક ભાષાના શબ્દો. (ખ) અંગ્રેજી શબ્દો

(ગ) ઉર્દુ શબ્દો (ઘ) હિન્દી શબ્દો

(૨) શા માટે કૌશલે બાળકો નરેન્દ્ર પર લખતા અટકવ્યા અને એકબીજા માટે લખાવવાનું કહ્યું ?

.....
.....
.....

(૩) કેમ કૌશલે વર્ગને ચાર સમુહમાં વિભાજિત કર્યા ?

.....
.....
.....

(૪) સમુદ પ્રવૃત્તિ બાળકોને શીખવા માટે કેવી રીતે અસરકારક બને ?

.....

.....

.....

(૫) ચર્ચા દરમ્યાન કૌશલના વર્ગમાં ખુબ અવાજ હતો. શું તમે વિચાર્યો છે. તેવી શિસ્ત ભંગ કરશે ? દલીલ આપો.

.....

.....

.....

૮.૭ પોસ્ટર્સ અને જાહેરાતો

પોસ્ટર્સ અને જાહેરાતો પાઠ્યોજના ને અસરકારક બનાવા ખુબ ઉપયોગી છે. તે ખુબ જ સાદા અને રસપ્રદ રીતે આપના જીવનની અને પર્યાવરણની વાતો રજૂ કરે છે. આજ સુધી જાહેરાતો અને જીનેરિક પોસ્ટર્સને સ્થાન જોઈએ એટલું અપાયુ નથી. આમ છતા તે જમવુ મહત્વનું છે કે તેનાથી વસ્તુઓ પણ કે જે વિદ્યાર્થી અને શીક્ષણને જોડવામાં સારા માર્ગ રૂપે વર્તે છે.

આપણે પ્રકારના sign board, પોસ્ટર્સ અને જાહેરાતો વિવિધ શાળાઓમાં, ઓફિસ, માર્કેટમાં જોયેલ છે. આપણે સમજવા માટે પરિશ્રમ નથી કરવો પડતાં કારણકે તે નીચેલા સ્તર સુધાના લોકોને પણ સમજાય તેવા ઉદ્દેશ્યથી બનાવી હોય છે. આ રસ્તા સારા માધ્યમ છે. બીજી ભાષા ઓ શીખવા માટે.

આવા ઘણા રસ્તા છે કે જે ઉપયોગી થાય. તમે બાળકોને ચિત્ર કે લખાણ દ્વારા બાળકો ને પોસ્ટર, સાઈન બોર્ડ કે જાહેરાતો બનાવાનું કહી શકો છો. આપણે પોસ્ટર્સને વાચન શક્તિ તેમજ ચિત્ર સમજાવટ અને રજૂઆતને વિકસિત કરવામાં મદદ કરી શકે છે.

નીચેલા પ્રાથમિક વર્ગના જેમ કે વર્ગ ૩ મા બાળકો ચિત્રમાથી શબ્દો લઈને પદ્ધતિસર યાદી બનાવી શકે છે. તમે sign board દેખાડી શકો છો, અને પુછી શકો છો કે તે શું કહેવા માંગે છે, તેમજ logo અને ચિત્ર દ્વારા તેમા શું લખી શકાય. તેઓ એપણ કહી શકે છે કે તેઓ મુળભુત રીતે શું તર્ક લગાડી રહ્યા છે. બાળકોને પોતાના શબ્દોમા પણ સંદેશ લખવાનું આપણે કહી શકાય.

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) આપણી આસપાસ માથી પોસ્ટર્સ અવે જાહેરાતો શું રજૂ કરે છે ?

- (ક) અઘરા માર્ગ (ખ) અનાકર્ષક માર્ગ
- (ગ) સરળ અને આકર્ષક માર્ગ (ઘ) કંટાળાજનક માર્ગ

નોંધ

વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ

(૨) સ્થાનિક જગ્યાએ જોયેલા ૨૦ પોસ્ટર્સ અને sigh બોર્ડ બનાવો.

.....

.....

.....

(૩) વર્ગ ૫ માટે કેવી રીતે પાઠયોજના બનાવી શકાય ? ૫ પ્રશ્નો બનાવો કે જે આના સંદર્ભમાં પુષ્ટી શકાય.

.....

.....

.....

(૪) ભાગ અધ્યાપન ના વર્ગમાં તમારા મત મુજબ શું વધુ ઉપયોગ અને ફાયદાકારક છે ? શું પોસ્ટર્સ અને જાહેરાતો અન્ય રીતે ઉપયોગ કરી શકાય

.....

.....

.....

(૫) જાહેરાતો નો ઉપયોગ કરીને વર્ગ ૧ અથવા ૨ માટે યોજના બનાવો અને વર્ગ ૪ માટે એ જ સમાન જાહેરાત કે જે શિક્ષણ ગણ તરીકે માટે અલગ રીતે ઉપયોગ થઈ શકે.

.....

.....

.....

૮.૮ એકમ યોજના કેવી રીતે બનાવવી ?

વર્ગમાં બે મુખ્ય તત્વ છે શિક્ષક અને વિદ્યારથી બંને જ્ઞાન મેળવી રહ્યા છે અને સાથે જ વિકસાવી રહ્યા છે. અને બંને હમેશા શીખવાની પદ્ધતિમાં સંકળાયેલા છે બીજા ઉપયોગી તત્વો જેમ કે પુસ્તક, પરિક્ષાનો અનુભવો કે જે બાળકો એ લીધેલ છે અને વાલીની આશાઓ પણ. આ ચલિતો ને મનમાં ધ્યાન રાખી પાઠયોજના બનાવી જોઈએ. પાઠ યોજના એ તીવ્ર યોજના અને લચીલાપણુ એમ બન્ને માંગી લે છે. મક્કમતા જરૂર છે કે જેમાં બાળકો ને શીખવાનું મળી રહે અને લચીલાપણું શીખવાની વખતે ઉભી થતી મુશ્કેલી નો સામનો કરવા.

આથી શિક્ષક ભણાવવા માટે મક્કમ રીતે મુદ્દા ધ્યાનમાં રાખે છે. તેમજ છેલ્લી ઘડી એ બદલવામાં પણ ધ્યાન રાખે છે. શિક્ષક એ એકાગ્ર રહેવા માટે તેણે મુદ્દ લખી લેવા જોઈએ અને વર્ગ ને કમબદ્ધ વિકસાવવા માટે, તેણે વર્ગની પ્રવૃત્તિઓ નવે પરિસ્થિતિ અનુસાર બદલી પણ શકી હોય. ચાલો જોઈએ કેવી રીતે પાઠયોજના કરવી અને પાઠ ને ભાષાકીય સમજ માટે મનમાં વિભાજીત કરી રાખવા.

નોંધ

- (૧) વર્ગનો સમય :- તેને વર્ષમાં કેટલા અઠવાડિયાંના કેટલા દિવસ તથા કલાક મળી રહે છે ભણાવવામાં ખબર હોવી જોઈએ કોર્સ પતાવવા માટે. અધ્યાયન મુદ્દા એ પાઠના લંબાણ અને સમય પસાર થતા વધુ માટા બનતા જાય છે. ટીચીંગ અવર્સ અને ટીચીંગ ડેસ એ આખા વર્ષની પાઠયોજના પુરી કરવામાં મદદ કરે છે.
- (૨) વર્ગનું કદ અને બાળકો ની ઉંમર
- (૩) પ્રકરણનું મથાળું
- (૪) આગવું જ્ઞાન :- બાળકનું આગવું જ્ઞાન ચકાસવું જરૂરી છે. કારણકે તે બાળકો માટે પાઠયોજના કઈ રીતે કરવી તેના પર નક્કી કરે છે, કે ભણવવાના ઉદ્દેશ્ય કેટલા પુરા થશે. જો શિક્ષક વર્ગના ત્રણના બાળકોને ભણાવતાં હોય તેને મુળઆશા એ હશે કે બાળકોને અક્ષરો અને સંખ્યા અંગ્રેજીમાં ખબર હોય જો તેમાં થોડા બાળકો હોય કે જે નથી ભણતા શિક્ષક એ તેની માટે પ્લાન બનાવવો પડે છે કે જે બાળકોને અંગ્રેજી ભાષાના વર્ગ જોડે નીચેલા સ્તર થી લીને ચાલુ કરી શકે.
- (૫) સામાન્ય ઉદ્દેશ્ય :- આ પુરો ઉદ્દેશ્ય છે જે તમે સમગ્ર પાઠ મા કરાવવા માંગો છો.
- (૬) ચોક્કસ ઉદ્દેશ્ય :- આ ઉદ્દેશ્ય દિવસ અનુસાર બાળકો દિવસો પ્રમાણે શું કરે તે સમજાવવા જો કે સાંકળ છે.
- (૭) પદ્ધતિઓ :- પ્રકરણની સામાન્ય તેમજ ચોક્કસમુદ્દાને ધ્યાનમાં રાખી પદ્ધતિ થી વર્ગના ક્રમશઃ વિકાસ માટે કામ લાગે થે.
- (૮) સ્વ મુલ્યાંકન :- આ જગ્યાને ખાલી રાખઓ. શિક્ષક આ જગ્યા વર્ગના ભણાવ્યા પછી થયેલા વિકાસને જોઈને લખશે તે અહિંયા એ વખતે કે ઉદ્દેશ્યને મેળી શકાયા કે નહી અને તેની માટે શું સાચું રહ્યું અને શું ખોટું પડ્યું. આ વર્ગમાં પાઠયોજના મા કેમ બદલાવ કરવો તેની માટે પણ મદદ કરશે.
- (૯) સલાહ :- આ ભાગ તમારા વર્ગમાં અનુભવ માટે નોંધવામાં મદદ કર છે. આ તમને પ્રથમ દિવસે ભણાવ્યાના બેઝ ઉપર મેળવેલ સફળતા ના આધારે યોજના ને વિષ્લેષણ કરવામાં મદદ થઈ રહે છે.

પાઠના પ્રશ્નો

- (૧) પાઠયોજના કરતી વખતે કેટલી બાબત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ.
 - (ક) ચાર (ખ) પાંચ (ગ) નવ (ઘ) બાર
- (૨) સ્વ મુલ્યાંકન કોને કહેવાય ?

.....

.....

.....

નોંધ

વર્ગખંડની પરિસ્થિતિમાં ભાષા શીખવાની પદ્ધતિ

(૩) સામાન્ય અને ચોક્કસ ઉદ્દેશ્ય વચ્ચે શું ફરક છે ?

.....
.....
.....

(૪) પાઠયોજના કરતી વખતે તમારે શું ઉમેરવું જ પડે ?

.....
.....
.....

આ પ્રકરણે તમને વિવિધ પદ્ધતિથી પાઠયોજના કેવી રીતે બનાવી તે જાણવા મા મદદ કરી જ હશે. તમે જોયું જ હશે કે મહિમા એ વર્ગમાં ૫ ના કોટરામા જાપામા ઉપર શાળામા કેવી રીતે વર્ગ યોજના બનાવી. ઉદાહરણ માટે કે મહિમા એ કેવી રીતે જાપાન પર વાત કરી અને ત્યારબાદ તેમની સંસ્કૃતિ અને તહેવાર માટે ચર્ચા કરી તેણે દુનિયાનો નકશો લઈને દેખાડ્યું કે જાપાન ક્યા આવેલ છે અને ટોક્યો માટે પણ વાત કરી કે જે તેની રાજધાની છે તેમે બાળકો ને જાપાન ની પ્રથા, પહેરવેશ, સામાજિક વ્યવસ્થા, અન્ન, ફૂલ કલા વગેરેના ચિત્રો દેખાડીને પરિચિત કરાવ્યા. આના પછી અઘરા શબ્દોની ચર્ચા પણ કરી. બાળકો ઉપર દપાત આપવા નો પ્રયાસ હતો કે જે રીતે તેઓ સમજ્યા પ્રકરણ ને સમુહો પ્રવૃત્તિ કરીને અને વ્યક્તિગત પ્રવૃત્તિ કરી ને પણ તમે પ્રત્યેક અને વ્યક્તિગત પ્રવૃત્તિ ફકરા પુરા કરીને તેને લગતો અભ્યાસ પણ કરી શકે છે. પ્રકરણ ૧૦ માં એક હિસ્સો છે કે જ્યાં બાળકો માટે પોર્ટફોલિયો અને પ્રોજેક્ટ બનાવવામાં આવે છે. જેમા તેઓ જાપાન ઉપરનું ખુબ બધું મટિરિયલ્સ ભેગુ કરે. તેણે બાળકો દ્વારા તૈયાર થયેલા પ્રોજેક્ટ વર્કને વર્ગમા રજૂાત પણ કરી શકે હોય.

૮.૯ સારાંશ

- જો આપણે આપણી પાઠ યોજના સારી બનાવીએ, તો આપણે વધુ પદ્ધતિસર ભણાવી શકીએ.
- એક સફળ પાઠયોજના બનાવા માટે બાળકોનું પૃષ્ઠ, વર્ગની પરિસ્થિતિ અને પ્રકરણને રચના સમજાવી અતિઆવશ્યક છે.
- પ્રાથમિક ધોરણે બાળક કોઈ પણ સંકોચ વગર બોલવા દેવા તથા કોઈ પણ ભાષામા બોલી શકે.
- બાળકો વર્ગમા વર્ગની પ્રવૃત્તિ ઓનાં સક્રિયિ થઈને ભાગ લેવો જોઈએ.
- એ જરૂરી છે કે બાળકો એ જ શીખે કે જે તમે યોજના કરી હોય. બાળકો ને ખુદ ની વિચાર શક્તિ હોય છે. અને તેના પરથી લાગુ પડે છે. શીખવા માટે, આ રીતે તમે તેમના વિચારવંત બનાવી શકો છો કે જ્યારે તમે પાઠયોજના બનાવી રહ્યા હોય.

નોંધ

- બધા પ્રશ્નો ના જવાબમાં બાળકોની ભુલ શોધવી એના કરતા બાળકો એ શું કર્યું છે. કેવી રીતે પ્રશ્નના જવાબ આપ્યા છે તે શિક્ષકે જોવું જોઈએ. શીખવા ને મુલ્યાંકન કરવું મહત્વ નથી પરંતુ શિક્ષક એ પ્રશ્ન પુછવો જોઈએ કે તે શું છે જે બાળક સાચુ ગ્રહણ કર્યું છે આપણું ધ્યાન હમેશા કમનસીબે ભુલ ઉપર જ છે.
- જો શિક્ષક બે-ત્રણ વાર પાઠવાચી જાય વર્ગમાં જવા પહેલા, વિવિધ પ્રવૃત્તિઓને ધ્યાનમાં રાખે તો, તેમને વર્ગમાં ભણાવવુ સરળ બની જાય છે.
- પાઠયોજના બનાવવા પહેલા, શિક્ષકને આવતોનો ખ્યાલ હોવો જ જોઈએ વર્ગની સંખ્યા, બાળકોની ઉમર, વર્ગની પરિસ્થિતિ, વિદ્યાર્થીઓ પૃષ્ઠ માટે તેમના જ્ઞાનનુ પૃષ્ઠ વગેરે.

પ્રવૃત્તિઓ

- ત્રણ પાઠયોજના બનાવો - એ કાવ્ય અધ્યયનમા એક વાર્તા વર્ગ બનાવામા અને એક ડ્રામા ટીચીંગમા એક અને બાળકો જોડે આ યોજના અજમાવી ને તેમના અનુભવ નોંધો.

૮.૧૦ સંદર્ભ ગ્રંથ / કેટલાક ઉપયોગી પુસ્તકો

હિન્દી ભાગ-૨ (૨૦૦૦) Patna Bihar Texbook Publishing Corporation Limited

અંગ્રેજી બુક - ૫, (૨૦૦૪) Panchkula, Hariyana Government Tex book Press

૮.૧૧ અંત્ય એકમ અભ્યાસ

- (૧) પાઠયોજનાના આ પ્રકરણ માથી શીખેલી વસ્તુઓની યાદી બનાવો કે જે તમે હવે સમજી શક્યા. નીચેના મુદ્દા ઉપર થી જવાબની ચર્ચા કરો.

(ક) શિક્ષકનો વ્યવહાર	(ખ) બાળકોનું વર્ગમા ભાગ લેવું
(ગ) ટોપીક પર કાર્ય	(ઘ) પ્રશ્નો અને ઉત્ત્રો ચર્ચાવાનું કારણ
- (૨) મહિમા ના વર્ગ અને બીજા વર્ગમા મુખ્ય શું ફેર છે ?
- (૩) એ કઈ પ્રાથમિક વસ્તુઓ છે જે તમને યાદ હોવી જોઈએ અને શા માટે ? તે પાઠ યોજના બનાવવા માટે શું ફરક છે ?
- (૪) જો મહિમા ની જગ્યાએ તમે હોવ તો જાપાનવાળું પ્રકણ કેવી રીતે ભણાવશો. પાઠયોજના બનાવો તમને જવાબ આપવા

નોંધ

શૈક્ષણિક સામગ્રી : કેટલાક નવા પરિણામ

એકમ - ૯ શૈક્ષણિક સામગ્રી : કેટલાક નવા પરિણામ

સંરચના

- ૯.૦ પરિચય
- ૯.૧ શીખવાના ઉદ્દેશ્ય
- ૯.૨ શિક્ષણ માટે જરૂરી સામગ્રી
- ૯.૩ શૈક્ષણિક સામગ્રી શું કામ ?
- ૯.૪ TLM અથવા શિક્ષણ સહાયક
 - ૯.૪.૧ નમુના અથવા પ્રદર્શન સામગ્રી
 - ૯.૪.૨ TLM કેવી રીતે મદદ કરે છે.
- ૯.૫ સારી શૈક્ષણિક સામગ્રી કઈ છે ?
- ૯.૬ માત્ર એક જ સામગ્રીથી આપણે શું શું કરી શકીએ ?
 - ૯.૬.૧ ભાષા શીખવાડવા માટે કાર્ડનો ઉપયોગ
- ૯.૭ ભાષા શિક્ષણમાં સામગ્રીઓ અથવા શીખવાનો અર્થ
- ૯.૮ ભાષાના વર્ગખંડ માટે કઈ સામગ્રી ?
- ૯.૯ સામગ્રી સુલભતા
- ૯.૧૦ સામગ્રીનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરશો ?
- ૯.૧૧ સામગ્રી પસંદ કરવાનો આધાર
- ૯.૧૨ સારાંશ
- ૯.૧૩ સંદર્ભ ગ્રંથ / કેટલાક ઉપયોગી પુસ્તકો
- ૯.૧૪ અંત્ય એકમ અભ્યાસ

૯.૦ પરિચય

જો તમે ધ્યાનથી વિચારો તો બધી આસપાસની ચીજો ભણતર સામગ્રીમાં વપરાઈ શકે છે એક જો તા પથ્થરા, પાંદડા, છીયલા સામગ્રી તરીકે ઉપયોગી છે. હવે ના સમયમાં શિક્ષણગત મટીરીયલ અધરા બનવા માંડ્યાં છે અને અલભ્ય પણ છે કે ઈલેક્ટ્રોનિકલ અને ઈલોક્ટ્રોનિક માધ્યમથી શિખવેલ શિક્ષણ સારી શૈક્ષણિક સામગ્રી તરીકે વપરાશે ઈન્ટરનેટ કોમ્પ્યુટર, નેટવર્ક વગેરે. આમા નવા

નોંધ

પ્રકારની સામગ્રી અને ટર્મસ છે એક સમય હતો જ્યારે રેડિયો, ટીવી, ટેપ રેકોર્ડર સૌથી ઉત્તમ માધ્યમ ગણતા એની પેલા નાની વસ્તુઓ, પોસ્ટલર્સ, ફ્લેશ કાર્ડ વગેરે ની ભણતર સામગ્રી તરીકે વપરાતા. હવેના સમયમાં તેમના મુલ્યો ઘટ્યા છે. તે જુદી બાબત છે કે હવેના દિવસોમાં આ સામગ્રી શાળામાં સરખી અને યોગ્ય સંખ્યામાં પહોંચતી નથી.

હમણાના વર્ષોમાં બાળકોનું અધ્યન અને શીખવું આ આવડતો અને રસમા ધરખમ ફેર થયેલ છે. આ નવા દોરમા શૈક્ષણિક સામગ્રીને ફરી ચકાસવાની જરૂર છે તેમના ઉપયોગ અને પ્રશ્નો નવા આયામની જરૂર ઉભી કરી છે.

તે સરળ છે કે શૈક્ષણિક સામગ્રીને ઘણી રીતે વિભાજીત કરી શકાય છે. એક જોતા જોઈએ તો શિક્ષણ સામગ્રી શિક્ષક અને બાળકની માટે બીજી રીતે છે કે શ્રવણ અને દૃશ્ય તેમને વાપરવા નો ઉદ્દેશ્ય તદ્દન જુ છે આ તકલીફને ધ્યાનમા લેતા, સામગ્રી એ પોતાનામાં યોગના પુરવાર હોતી નથી મુખ્ય સવાલ છે કે સામગ્રીનો પોતાનો ઉપયોગ શું છે? ક્યો રસ્તો છે કે જેમા વર્ગમા સામગ્રી કેવી રીતે લાવી શકાય. અને તેનું હોવાનો ઉદ્દેશ્ય શું છે અને કેવી રીતે પુરી રીતે વાપરી શકાય. આપણે ઉપરના પ્રશ્નો અહીયા ચર્ચા કરશું.

૯.૧ શીખવાના ઉદ્દેશ્ય

- અહિં પ્રકરણ વાચ્યા પછી
- અધ્યયન સામગ્રી ના પ્રકારના ઉલ્લેખ
- યોગ્ય અધ્યયન સામગ્રીની ઓળખાણ
- તમારો દ્રષ્ટીએ એક શૈક્ષણિક સામગ્રી તરીકે શું સારુ છે.
- TLM અને Teaching aid વચ્ચે તફાવત
- ભાષા અધ્યયનમા ભાષાકીય સામગ્રીના ઉપયોગનો વિશ્લેષણ.
- ક્યારે અને કેવી રીતે અધ્યયન સામગ્રી ઉપયોગ કરવી તેની માટે સમજ વિકસાવવી.

૯.૨ શિક્ષણ માટે જરૂરી સામગ્રી

બધા જ વર્ગમા થોડાક પણ જરૂરી એવા સામગ્રીની જરૂર છે શિક્ષણમાં તે જાણી લેવું જરૂરી છે. સમાન રીતે શાળાની પણ પોતાની જરૂરીયાત હોય છે તે જાણી લેવું જોઈએ કે તેટલી સામગ્રી હાજર હોય. કેટલીય વખત આપણે ધ્યાન નથી આપતા કે કેટલીક ખામી શાળામાં હોવી જોઈએ કે જે સારી રીતે ઉપયોગ થઈ શકે કેટલાક એમાંથી ઉપલબ્ધ થાય છે જ્યારે કેટલાક થતાં નથી જેમ કે બાળકને બેસવા માટે બેંચ અને પ્રકાશ માટે ટ્યુબલાઈટ જોશો આપણને ચોખ્ખા પીવાના પાણી, સૌચાલ્ય અને અન્ય જરૂરીયાતો ઉભી છાય છે. નવી ૧૯૮૬ની Document policy એ દેશની શાળામાં સુધારો લાવવા મા ખુબ જ મહત્વની સાબિત થઈ. આમા ખુબ જ નાના પ્રમાણના વર્ગખંડ, બેઠક વ્યવસાય, રમત સામગ્રી, લાયબ્રેરીની ચોપડી વગેરેનો ઉપયોગ થાય છે. તમારી પોતાની શાળા વિશે વિચારીને સારી રીતે કામ કરી શકે તેની માટે તમે વિચારી શકો છો કે કઈ સામગ્રી સારી રીતે ઉપયોગ થઈ શકે તેમ છે. તમે યાદ કરી શકશો કે શાળામાં શું ઉપલબ્ધ હતુ અને શુંબુટી રહ્યુ હતું.

નોંધ

શૈક્ષણિક સામગ્રી : કેટલાક નવા પરિણામ

આના થી અલગ શાળામાં જરૂરી સામગ્રી થી, શૈક્ષણિક સામગ્રી અધ્યયન માટે પણ છે.

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) નીચેનામાંથી શું જરૂરી સામગ્રી છે ? તમારો જવાબ આપો.

(ક) chart (ખ) model (ગ) bench (ઘ) language cards

(૨) શાળામાટે શું જરૂરી સામગ્રી હોઈ શકે ?

.....

.....

.....

(૩) તમારી શાળામાં કેવી પ્રકારની સામગ્રીની તમને કમી વર્તાય છે ?

.....

.....

.....

૯.૩ શૈક્ષણિક સામગ્રી શું કામ ?

સૌથી પહેલો સામગ્રી માટે પ્રશ્ન થાય કે તેનો મુખ્ય ઉપયોગ કર્તા કોણ છે ? આનો જવાબ જ આપણને અધ્યયન - શીખવાની પદ્ધતિમા tvisulisation કરવા મા મદદ કરે છે એક માર્ગ છે કે તેઓ નો ઉપયોગ શિક્ષક ક્યા નજરીયાને લઈને કરે છે એક મજબુત રજુઆતી નમુનો આપે. આમા, શિક્ષક બાળકોને પુરતુ ધ્યાન થી સાંભળતા બોય તેવું આશા રખાય છે તેણે શિક્ષક કો ઘેલા શબ્દો જોઈ લેવા જોઈએ અને નોટબુકમાં ઉતારી લેવા જોઈએ. આ સિદ્ધાંતમા ચાર્ટ, સ્લાઈડ મોડેલ્સ વગેરે જેવી સામગ્રીઓનો ઉપયોગ થાય છે, બાળકોને સમજવા માટે આ શિક્ષક કેન્દ્રિત પદ્ધતિ છે. તે થોડા સમય પહેલા સુધી સ્વીકારાયેલી અને પ્રખ્યાત પદ્ધતિ હતી હજી એ થોડાક તેમાં વિશ્વાસ રાખે છે . આમા મોટા ભાગની સામગ્રી શિક્ષક દ્વારા વપરાય છે. શિક્ષક ને ડર રહે છે કે બાળકો અડતા તે સામગ્રી ને ખરાબ કરી દેશે. તેઓ સામગ્રીને હાથમાં લઈ કે વાપરી શક્તા નથી. જેવું આગળ જોયુ આ તરીકી ભણાવવાનો સારી નથી elementary class ના હવે એવો વિશ્વાસ રખાય છે કે બાળક પોતાની મેળે વિચારી ને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા થાય શિક્ષક ફક્ત તેને શીખવવામા મદદ કરે. તે ઉપયોગી છે કે બાળક ખુદ પોતાની તાર્કિક શક્તિ વિકસાવે અને જવાબ પ્રાપ્ત કરે નહી કે બીજાનાથી પ્રાપ્ત કરેલ જવાબ પર આધાર રાખેલ સામગ્રી એ તેમના તર્ક સાથે જુદા પ્રકારના વિષય ને સમજી શકે. બાળકો ને સામગ્રી જોડે સંપર્ક કરાવવો જોઈએ અને તેણે સામગ્રીના ભાગને ચકાસવું જોઈએ તેમજ તેના ભાગોને તોડી તેમજ બતાવી શક્તા હોય વિવિધ રીતે આ રીતના ભણાવવા ના તરીકામા સામગ્રી બાળકો માટે છે જે શીખી રહ્યા છે. આથી સામગ્રી તેની પહોચમા અને હમેશા રહેવું જોઈએ.

આપણે ભણાવાની બે રીતોમાં કેટલીક પ્રખ્યાત terms અને try જોશું અને તેના સંદર્ભમા ચકાસશું પણ આપણે તેમને ભાષા અધ્યાપન માટે પણ ઉપયોગમા લેશું

નોંધ

ભણતર પ્રવૃત્તિમાં TLM ખુબ પ્રખ્યાત છે તેમજ term teaching aid પણ ખુબ વપરાય છે આ બંને terms મોટા ભાગે સમાન ગણાય છે. આમ છતાં, આ ટર્મ્સ એ જુદા પ્રકારની સામગ્રી અને જુદા પ્રકારના નજરીયાનો તેમના ઉપયોગ માટે દર્શાવેલ છે.

પાઠના પ્રશ્નો

- (૧) TLM નો વિસ્તાર છે.
- (ક) Total Histening Matter (ખ) Total Hearning Matter
(ગ) Teaching Hearning Material (ઘ) Teaching Hearning Madale
- (૨) બાળકો સુધી શૈક્ષણિક સામગ્રી પહોચે તે કેમ ઉપયોગી અને જરૂરી છે
-
-
-
- (૩) TLM નો મતલબ શું છે.
-
-
-
- (૪) elementary classવર્ગ માટે હવે કયો તરીકો યોગ્ય ગણાતો નથી.
-
-
-

૯.૪ TLM અથવા શિક્ષણ સહાયક

TLM એ બધા જ વર્ગમા અને બધાજ વિષયમા મુદ્દાથી સ્વતંત્ર, વૈશ્વીક ઉકેલ મનાય છે વિશ્વાસ એવો છે કે TLM એ જાદુ છે કે જે બધુ બદલી નાખશે. TLM માટે workshop આવેલ છે એમાં થર્મોકોલ, ચાર્ટ પેપર, રંગ અને બધા જ પ્રકારની સામગ્રી ઉપસ્થિત હોય છે શિક્ષક પોતાની કળા, કલ્પના શક્તિ સાથે અને ખુબ પ્રયત્નો થી સુંદર અને વ્યવસ્થિત નમુનો બનાવે છે.

૯.૪.૧ નમુનાઓ અથવા પ્રદર્શન સામગ્રી

જો આપણે ઉપયોગની દૃષ્ટિએ નમુના ને લઈએ અને વિશ્લેષણ કરીએ તો આપણે નીચેના ત્રણ પ્રશ્ન સાથે શરૂઆત કરીએ છીએ.

- ૧ શું આ મોડેલ બાળકને વિચારવામાં મદદ કરે છે ? તેને / તેનવીને તેની કલ્પનાનું નિર્માણ કરવા માટે આજ્ઞાકારી તરીકે ઉપયોગ કરી શકે છે, સ્વતંત્ર વિચારો અને તેમને વ્યક્ત કરી શકે છે ?

નોંધ

શૈક્ષણિક સામગ્રી : કેટલાક નવા પરિણામ

અથવા

તેઓ ફક્ત કેટલીક માહિતીને પ્રસ્તુત કરે છે, દરેકને તેમાંથી એક જ વસ્તુને સમજવાની જરૂર છે અને તે રીતે જ તેમને દર્શાવવી જોઈએ.

૨. બાળકો આ સાથે કંઈક કરી શકે છે? તેઓ સ્પર્શ કરી શકે છે, તેમને અમુક રીતે બદલી શકે છે?

અથવા

બાળકો આમાંથી દૂર રહે છે કારણ કે જો તેઓ તેનો ઉપયોગ કરે અથવા તેને સ્પર્શ પણ કરે તો તે તોડી શકે છે અથવા બગાડી શકે છે.

૩. બાળકો આ સામગ્રીને એક્સેસ કરી શકે છે અને તેમની સાથે છે અને બાળક તેમને ઉપયોગ કરી શકે છે.

અથવા

આ મોડેલની એક નકલ બનાવવા માટે ખૂબ જ મુશ્કેલી છે. પ્રત્યેક નકલને ખૂબ સમય અને / અથવા સ્રોત લે છે કે જેથી દરેક બાળક પાસે તેની નકલ હોવી શક્ય નથી.

વાસ્તવમાં, આ જો સામગ્રી એક પ્રકાર છે કે જે શ્રેષ્ઠ શબ્દો દ્વારા વર્ણવવામાં આવે છે. અથવા તો પછી આ શિક્ષણ શીખવાની સામગ્રી અથવા TLM નથી. TLM નું ભાષાંતર અને શિક્ષણ માટે સરળ રીતે ભાષાંતર કરી શકાય છે. હકીકતમાં સામગ્રી કે જે નિવેદનો દ્વારા વર્ણવેલ શ્રેણીમાં આવે છે અથવા વિદ્યાર્થી માટે તે નજીવી ભૂમિકામાં હોય છે. આ સામગ્રી શિક્ષણ સહાયક છે. એટલે કે તેઓ શિક્ષણ સહાયતા શીખવે છે.

TLM અને અને શિક્ષણ સહાયક બંને ઉપયોગી હોઈ શકે છે પરંતુ તે સંદર્ભ પર ધ્યાન આપવું મહત્વનું છે કે તેઓ કઈ રીતે અને ક્યારે ઉપયોગી હોઈ શકે છે. આપણે માનવું જોઈએ કે વર્ગમાં સામગ્રીની પ્રાપ્યતાએ એક સારી શિક્ષણ પ્રક્રિયાની પૃષ્ઠિ આપવા માટે જરૂરી નથી.

જે ઘણી વખત સારી TLM અને શિક્ષણ સહાયના ઉદાહરણો તરીકે પ્રસ્તુત થાય છે. જેમકે વિવિધ પ્રકારના ચાર્ટ્સ, થર્મોકોલ, પ્લાસ્ટિક વગેરે જેવા મોડેલ્સ. આ અમુક ઉદાહરણો હોઈ શકે છે કે જે શિક્ષણને ટેકો આપે છે પરંતુ તેઓ ફક્ત ઉદાહરણો છે જે શિક્ષણ માટે બાળકો પેદા કરી શકે છે. તેઓ શિક્ષણ પ્રક્રિયામાં ખૂબ મદદ ન કરી શકે. સામાન્ય રીતે શિક્ષક આને બનાવવા માટે ઘણા દિવસો લે છે. અને તેઓ TLM રૂમમાં વર્ષ માટે પ્રદર્શિત થાય છે પરંતુ વર્ગખંડમાં વ્યાજબી સમય માટે કાળજીપૂર્વક જોઈ પણ શકતા નથી. આવું થાય છે કારણ કે તેમને એવું લાગે છે કે મોડેલ બગાડી જશે તેવો ભય હોય છે. આ મોડેલનો કલાના એક કાર્ય તરીકે પણ ગણવામાં આવે છે અને તે બનાવવા માટે લાંબો સમય લાગે છે. જો તેને નુકશાન થાય તો તે ફરી બનાવવું ખૂબ જ મુશ્કેલ હશે.

લગભગ સમાન શાળાઓમાં અને DIETS માં સમાન રૂમમાં શિક્ષણ સહાયના ઉદાહરણો જોવા મળે છે. આમાં જોવા મળતા તફાવતોમાં માત્ર વપરાયેલી સામગ્રીમાં જ થોડો તફાવત હોય છે. તે બનાવવા ઉપયોગમાં લેવાતા રંગ અને તેને બનાવવાના કૌશલ્યોનો હોય છે. આ મોડેલ બનાવવું એક પડકારરૂપ કાર્ય છે. અને શિક્ષકો દ્વારા કુશળ કામકાજની પુનઃપ્રાપ્તિ કરવામાં આવે છે પરંતુ તે બાળકને કોઈપણ રીતે ઉપયોગી નથી તેઓ એકવાર કેટલાક અંશે ધાક સાથે જુએ છે પરંતુ એકવાર જોયા પછી તેને ભૂલી જાય છે પણ કોઈ અધ્યયન થતું નથી.

નોંધ

૯.૪.૨ TLM કેવી રીતે મદદ કરે છે ?

આપણે સંબોધિત કરીએ તે પહેલા આપણે આપની જાતને પૂછવું જોઈએ કે અમે બાળકોને કેવી રીતે શીખવું છે અને તેઓ કેવી રીતે શીખે છે. જો આપણે વાસ્તવમાં ઓળખીએ છીએ કે બાળકોને શીખવવાની પ્રક્રિયા દરમિયાન સક્રિય હોવું જરૂરી છે. તો બાળકોને આવી તકો પૂરી પાડવી જરૂરી છે. સામગ્રી આ પ્રક્રિયામાં મદદ કરી શકે છે. ઉદાહરણ તરીકે જો બાળકોને વર્ગોના વિચાર સાથે સંલગ્ન હોય તો તેઓ કોર્કીટ આધારિત પ્રોપર્ટીના વર્ગો રચવામાં મદદરૂપ કરશે. આ મિલકત રંગ, આકાર, વજન અથવા બીજું કંઈક હોઈ શકે છે. વર્ગીકરણની પ્રક્રિયામાં તેને મિલકત વિશે વિચારવું અને તે માટે યોગ્ય શબ્દ શોધવાનો છે જ્યારે પર્યાવરણીય અભ્યાસનો એક ભાગ ભાષાના વિકાસનો એક ભાગ છે અને કોઈપણ માલનો ઉપયોગ વર્ગીકરણને આધારે બાળકને પ્રયત્ન કરવા અને વિવિધ પ્રકારના કાર્યો માટે આ સામગ્રીનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. જો કે આગળ શીખવા માટે કાર્યોની પ્રકૃતિ તેમના સ્તરે ફેરફાર કરવો અને યોગ્ય રીતે સામગ્રી પસંદ કરવાનું જરૂરી છે.

આપણે ઘણાં સ્તરો પર આ પ્રકારની કસરત કરી શકીએ છીએ. આપણે આપેલ મિલકત પર આધારિત વસ્તુઓને સોર્ટ કરવા માટે બાળકોને આપી શકીએ છીએ અથવા આપણે બાળકોને તેમની વસ્તુઓ અને ફોર્મ વર્ગો વિશે વિચારવું જોઈએ. ધીમે ધીમે આપણે તેમને કસરત કરી શકીએ છીએ કે જેમાં ગુણધર્મો સંયોજન અને સોર્ટિંગ ઓબ્જેક્ટ્સનો સમાવેશ થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે બાળકોને ગોળ પદાર્થ અથવા ઘન આકાર શોધવા માટે પૂછો. આ પ્રક્રિયા બાળકોની જરૂરિયાતોની શ્રેણીને ઝડપી બનાવે છે. કારણ કે આ ક્ષમતા વિવિધ સ્તરોમાં વર્ગીકરણની ક્ષમતાને વિકસાવે છે આ માત્ર ભાષા ક્ષમતાને જ નહિ પરંતુ દરેક ભાષાના વર્ગોમાં શબ્દો મૂકવાની ક્ષમતાને વિકસાવવામાં મદદ કરે છે.

અમે જોઈ શકીએ છીએ કે તે ઘણી અલગ અલગ રીતે ઉપલબ્ધ સામગ્રીનો ઉપયોગ કરે છે અને દરેક વિષયોમાં સંગઠિત રીતે તેનો ઉપયોગ કરવામાં બાળકોને મદદ કરે છે. દરેક વિષયોનો તમામ વિવિધ પ્રકારની સામગ્રીઓનો ઉપયોગ કરે છે બાળકોને સહાય કરે છે.

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) આમાંથી કયામાં શીખનારની ભૂમિકા નકામી છે.

- a) TLM b) શિક્ષણ સહાય c) શીખવવું d) મોડેલો

(૨) TLM કોઈ જાદુ નથી આ નિવેદન શું સૂચિત કરે છે ?

.....

.....

.....

નોંધ

શૈક્ષણિક સામગ્રી : કેટલાક નવા પરિણામ

(૩) TLM અને શિક્ષણ સહાય વચ્ચે શું તફાવત છે ?

.....

.....

.....

(૪) શા માટે TLM એ બાળકો સુધી પહોંચવું જરૂરી છે ?

.....

.....

.....

(૫) TLM શિક્ષણમાં શું અને કેવી રીતે મદદ કરે છે ?

.....

.....

.....

૯.૫ સારી શૈક્ષણિક સામગ્રી શું છે ?

જ્યારે આપણે કહીએ છીએ કે એક સારી શૈક્ષણિક સામગ્રી શિક્ષકને માત્ર તેના દષ્ટિકોણને સમજાવતી નથી અથવા માત્ર માહિતી આપતી વખતે પ્રશ્ન ઉભો થાય છે શું શિક્ષણમાં મદદ કરવા માટે કોઈ વધારાની સામગ્રી હોવી જરૂરી છે ? વર્ગમાં બ્લેકબોર્ડ, ચોક અથવા પાઠ્યપુસ્તક જેવું કંઈક પણ હોવું જોઈએ. જો શિક્ષણ સામગ્રીને સમજવાની આપણી વર્તમાન રીત અને તેનો ઉપયોગ યોગ્ય નથી, તો આપણે કઈ રીતે વર્ગમાં સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ ? તે બ્લેક બોર્ડના યોગ્ય વૈકલ્પિક ઉપયોગ કરતા વધુ હોઈ શકે છે ? આને ચકાસવા માટે આપણે બાળકોને કેવી રીતે શીખવું તે વિશે આપણે જે કંઈ જાણીએ છીએ અને તેમની શીખવાની પ્રક્રિયા વિશે શું માનીએ છીએ તેના પર વિચાર કરવો જરૂરી છે.

આ અંગે વિચાર કરતી વખતે આપણે શીખવાની વર્તમાન સમજણ પણ ધ્યાનમાં રાખવી પડશે. આ સમજના મુખ્ય પાસાઓમાં એ છે કે બાળકો સહિતના મનુષ્યો તેમના અગાઉના જ્ઞાનમાં નાવ અનુભવ અથવા વિચારોને લગતા છે. આપણા પહેલાના જ્ઞાનના સંદર્ભમાં નવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે. તે પણ સ્પષ્ટ છે કે કોર્કિટ અને તાત્કાલિક અનુભવો બાળકોને સમજવા અને અમૂર્ત વિચારો સાથે બાળકોને સંઘર્ષમાં સહાય કરે છે અને તેમને આંતરિક બનાવતા મદદ કરે છે. વાસ્તવમાં દરેક બાળક પોતાની રીતે કરે છે. આપણે પણ હવે માનીએ છીએ કે શીખનારની ભૂમિકા અગત્યની છે અને તેના મૂળાક્ષર શીખવા અને શીખવવા માટે એકદમ જરૂરી છે તે ક્યારેય તેની શાળામાં કોઈપણ સમયે શાંત પ્રેક્ષક અને માત્ર સાંભળનાર ન હોવા જોઈએ. આમ કરવા માટે સામગ્રી એવી હોવી જોઈએ કે બાળકના અનુભવોને સમજાવવું અને તેના / તેણીને શીખવા માટે મદદ કરવી.

નોંધ

આનો મતલબ એમ થાય છે કે મટેરિયલ એ એવા હોવા જોઈએ કે જે બાળકોને હસ્તગત કરવાની પ્રક્રિયામાં ચાલાકી અને પ્રયોગ કરવામાં મદદ કરે છે. તેઓ સામગ્રીનો ઉપયોગ કરી શકશે અને તેની સાથે બગડવાના અથવા તૂટવાના ડર સિવાય પ્રવૃત્તિ કરી શકશે. TLM બાળકોને તકો આપી શકે છે કે જેમાં તેઓ પોતાના જ્ઞાનને વિકસાવી શકે છે, તે વિશ્લેષણ કરી શકે છે અને તે શિક્ષણ પ્રવૃત્તિઓને પુનરાવર્તન કરવાનો પ્રયત્ન કરી શકે છે જે માટે સામગ્રી આવી તકો પૂરી પાડે છે. ઉદાહરણ તરીકે, અમૂર્ત વિચારોને સમજવા માટે તે તેમના કોંક્રિટ પ્રતિનિધત્વ (TLM ના એક સ્વરૂપ)ને જોવા માટે ઉપયોગી છે, વિવિધ પ્રસ્તાવનામાં અને પડકારજનક પરિસ્થિતિમાં આવલોકનોનો સામનો કરવો આ તમામ કલ્પનાત્મક સમજને મજબૂત અને સમૃદ્ધ બનાવવામાં દદ કરે છે.

તે નિર્દેશિત કરવું આવશ્યક છે કે બાળકોએ કોંક્રિટ પ્રતિનિધિત્વની જરૂર વગર જરૂરી વિભાવનાઓનો ઉપયોગ કરવો અને સમજી શક્યુ જોઈએ. આનો મતલબ એમ થાય છે કે સામગ્રીનો ઉપયોગ સમજણ વિકસાવવા માટેનો એક અર્થ છે અને શિક્ષણ તરફનો હેતુ નથી જ્યાં સુધી વર્ગખંડમાંના ઉદ્દેશ્ય સ્પષ્ટ ન હોય ત્યાં સુધી સામગ્રીનો ઉપયોગ મદદ કરી શકતો નથી એ કહેવું યોગ્ય પણ હશે કે વિવિધ ઉંમરના બાળકો અને જુદી-જુદી ભાષાઓ માટે શિક્ષણના તબક્કામાં TLM નો અર્થ સમાન ન હોઈ શકે તે વિષયના તમામ પાસાઓ માટે અથવા તો કોઈ વિષયની અંદર પણ નહીં હોઈ શકે. પ્રકૃતિ અને TLM ઉપયોગ પદ્ધતિ ખૂબ જ અલગ અલગ હોઈ શકે છે.

તે સ્પષ્ટ છે કે વ્યક્તિ શિક્ષણ સામગ્રી મુલાકાતીઓને સર્જનાત્મકતા અને કલાત્મક ક્ષમતા દર્શાવવા માટે બનાવવામાં આવે છે. TLM બનાવનાર TLM રૂમ અથવા સિદ્ધાંતની ઓફિસ સુંદર બનાવવા માટે વપરાય છે. જ્યારે TLMની ચર્ચા કરતા બાળક માટે તેના ઉપયોગ વિશે વિચારવું અગત્યનું છે અને તેની સાથે કેવી રીતે કામ કરશે તેની અવલોકન કરવાની, પરીક્ષણ કરવાની, ઉપાડવાની આસપાસ ફેંકવાની અને સામગ્રીને અલગ-અલગ રીતે શોધવું જરૂરી હોય તો તેના સ્વરૂપ ખૂબ જ અલગ હોવા જોઈએ. જો બાળકોને સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવો પડે અને તેમની સાથે પ્રવૃત્તિઓ કરવી હોય તો, સામગ્રીની પ્રકૃતિના દેખાવ માટેની સામગ્રીનો જેટલી જ હોઈ શકતી નથી. મટેરિયલ્સ એ એવા જ હોવા જોઈએ કે તે ખૂબ જ ખર્ચાળ નથી અને તે સરળતાથી નુકશાનકારક પણ નથી.

જે વર્ગખંડમાં શીખવાની પ્રવૃત્તિઓમાં બાળકો ભાગ લે છે, તેમની સમજણ વિકસાવવા માટેની આકર્ષક તકો હોવી જરૂરી છે. પરંતુ આ આકર્ષણ રૂમને કેવી રીતે દેખશો તેમાંથી ઊભો થશે નહીં. તે રૂમ માટે સુંદર દેખાય તે જરૂરી નથી અને તે હંમેશા હોય પરંતુ બાળકના ઉપયોગ માટે હોવા જોઈએ. વર્ગખંડમાં એવું હોવું જોઈએ કે તે બાળકોને આવકારે છે અને તેમને માલિકીની લાગણી આપે છે તેવી લાગણી ન આપી દેવી જોઈએ કે તેઓ ગંદા અથવા વસ્તુઓને નુકશાન કરશે, જો તેઓ કંઈક સ્પર્શ કરે છે, ત્યાં રમો અથવા ત્યાં જ રહો. પ્રાથમિક શાળાની સુંદરતા એવા બાળકો હોય છે કે જેઓ જીવંત ખુશ હોય તે પછી રંગીન દિવાલો કે રૂમમાં મૂકવામાં આવેલ અન્ય સામગ્રી નથી. જો આપણે પ્રાથમિક શાળાના વર્ગખંડને સુંદર અને આકર્ષક બનાવવું હોય તો તે માટે અમને સામગ્રીની અને પ્રક્રિયાઓની જરૂર છે કે જે બાળકોને સક્રિયા બનાવશે અને જ્યાં તેઓને મુક્ત અને સક્ષમતાને અનુભવ થશે. તેમને એવું લાગે છે કે જગ્યા અને સામગ્રી તેમની પોતાની છે અને તેમાં તેમના અનુભવો અને વિભાવનાઓ વિકસિત કરવાની ક્ષમતા છે.

નોંધ

શૈક્ષણિક સામગ્રી : કેટલાક નવા પરિણામ

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) પ્રાથમિક શાળાના વર્ગખંડની સુંદરતાનું સૂચક શું છે ?

- a) રંગબેરંગી દિવાલો b) રંગીન ચાર્ટ
c) ઉત્સાહિત અને વ્યસ્ત બાળકો d) અન્ય આકર્ષક સામગ્રી

(૨) સારી શૈક્ષણિક સામગ્રીની ગુણવત્તા માટે શું હોવું જોઈએ ?

.....
.....
.....

(૩) શીખવાની પ્રક્રિયામાં શીખનારની ભૂમિકા શા માટે જરૂરી છે ?

.....
.....
.....

(૪) શૈક્ષણિક સામગ્રી માટેનો રૂમ દેખાવે કેવો હોવો જોઈએ ?

.....
.....
.....

૯.૬ માત્ર એક જ સામગ્રીથી આપણે શું શું કરી શકીએ ?

આપણને શીખવા માટે ઘણી બધી સામગ્રીની જરૂર નથી તે જરૂર નથી કે દરેક કાર્ય માટે અમને નવા પ્રકારની સામગ્રીની જરૂર છે. જો હેતુઓ સ્પષ્ટ હોય અને આપણે કાળજીપૂર્વક વિચારીએ તો માત્ર એક પ્રકારની સામગ્રી પણ ઘણી બધી રીતે ઉપયોગી હોઈ શકે છે. દાખલ તરીકે જો આપણી પાસે ઘનનો ડાઈસ હોય તો બાળકો તેની સાથે શું કશી શકે ? આપણે તે સમઘન પર બિંદુઓને અંકિત કરી શકીએ છીએ અને ડાઈસ તરીકે તેનો ઉયોગ કરી શકીએ છીએ ? આપણે પછી બાળકોને કાંકરા એકત્ર કરવા માટે કહી શકીએ છીએ. ત્યારબાદ આપણે તેને ૨-૩ કે તેથી વધુ ઘાટમાં કાંકરાની કુલ સંખ્યા શોધવા માટે તેને બદલી શકીએ છીએ. જો રમત જૂથોમાં રમાઈ રહી હોય તો આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે કયા બાળકને કેટલા અને વધુ કાંકરા મળ્યા આપણે એ જ રીતે જોઈ શકીએ છીએ કે કયા બાળક પાસે ઓછામાં ઓછા કાંકરા અને તે કાંકરાની સંખ્યા કેટલી છે. આપણે આવી વધુ રમતોને વિચારી શકીએ છીએ. આપણે ડાઈસને ફેંકીશું અને આપણને જે નંબર મળે તેને નોંધશું. આપણે સમયની સંખ્યાને નોંધી શકીએ છીએ કે આપણને એક સંખ્યાત્મક સંખ્યા મળી છે અને તેની ઘટનાઓ કમ શું છે.

નોંધ

અમે પેપર પર ક્યુબને વારંવાર મૂકી શકીએ છીએ અને કાગળને આવરી લેવા માટે કેટલા સમઘનની જરૂર છે. આ અમને કાગળના વિસ્તારનો વિચાર આપશે. બાળકો સમઘનનું ઘણું વધારે કરી શકે છે. તેઓ તેમની સાથે ઘણા પ્રકારનાં આકારો બનાવી શકે છે. તેમને બનાવવામાં આવેલ આકાર આના જેવો દેખાય છે તે અનુમાન કરવા માટે પણ કહેવામાં આવી શકે છે. જો તમારી પાસે મૂળાક્ષર શબ્દ અથવા ચિત્રકાર્ડ હોય તો તેમાના કોઈપણનો સરપ્રદ પ્રવૃત્તિઓ શીખવા માટે ઉપયોગ કરી શકાય છે.

૯.૬.૧ ભાષા શીખવાડવા માટે કાર્ડનો ઉપયોગ

ભાષા શિક્ષણના સંદર્ભમાં કાર્ડનો એક હેતુ બાળકોને ડિકોડ કરવા માટે મદદ કરવા માટેનો છે. અમે શબ્દકાર્ડસ સાથે મેચ કરવા માટે તેમને ચિત્ર કાર્ડ આપી શકીએ છીએ. અમે તેમને શબ્દ કાર્ડ શોધવા માટે પણ કહી શકીએ છીએ જે શબ્દ કાર્ડ શોધવા માટે પણ કહી શકીએ છીએ. જે શબ્દ કાર્ડ મળે છે જે આ એક જેવું જ છે. તેઓશબ્દ કાર્ડસ સાથે મળીને એક વાર્તા બનાવી શકે છે તેવી જ રીતે ચિત્રો અને ચિત્ર કાર્ડનો ઉપયોગ વાટાઘાટો, ચર્ચાઓ, વિસ્તૃત કલ્પનાઓ, વાર્તાઓનું વર્ણન અને વિચારો બનાવવા માટેની તકો માટે થઈ શકે છે. આ પ્રકારના પ્રયત્નો શરૂઆતમાં મૌખિક હોઈ શકે છે અને પછી તેને લેખિતમાં પણ લઈ શકાય છે. વિવિધ હેતુઓ સાથે વિવિધ સ્તરે પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા કોઈપણ વર્ગ માટે કાર્ડનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. ઉદાહરણ તરીકે કલાસ-૧ માટે શબ્દ કાર્ડનો ઉપયોગ અને પછી કલાસ-૩ માટે વિચારો.

તે સ્પષ્ટ છે કે એક સામગ્રી ઘણા હેતુઓ માટે ઉપયોગમાં લેવાઈ શકે છે અને તેનો ઉપયોગ શિક્ષણ અને શિક્ષણના હેતુઓ અને સમજ દ્વારા કરવામાં આવે છે જો આપણે આ બધા પર વિચાર કરીએ તો આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે .. એ ફક્ત ઉપયોગી છે જ્યારે તેનો ઉપયોગ કરીને તે સમજે છે કે બાળકો શું શીખે છે, તેના માટે પગલાં અને જે પ્રવૃત્તિ માટે તેનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. દેખીતી રીતે બાળકોને આ પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંલગ્ન રહેવાની જરૂર છે. એકવાર આવું થાય પછી તે આપણા માટે તેના માટ સામગ્રી શોધવાનું મુશ્કેલ નથી.

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) કાર્ડની ભાષા શીખવાનો હેતુ છે :

- વાંચતા શીખવા માટે ડિકોડ શીખવા માટે મદદ કરવી.
- ચિત્રો જોવા
- ચિત્રો બનાવવા
- અક્ષરો / મૂળાક્ષરો લખવા

(૨) વર્ગમાં કેટલી અલગ અલગ રીતે તમે બોલનો ઉપયોગ કરી શકો છો?

.....

.....

.....

નોંધ

શૈક્ષણિક સામગ્રી : કેટલાક નવા પરિણામ

(૩) આપણે ભાષા શિક્ષણ માટે શબ્દ કાર્ડ અને ચિત્ર કાર્ડનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરી શકો છો ?

.....

.....

.....

૯.૭ ભાષા શિક્ષણમાં સામગ્રીઓ અથવા શીખવાનો અર્થ

શીખવાની અને શીખવાના ભાષાના અંતર્ગત તફાવતો સામગ્રીની પ્રકૃતિને નોંધપાત્ર ફેરફારો કરે છે અને જે રીતે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે. જો ઉદ્દેશ્ય ફક્ત શીખનારને ચોક્કસ કવિતાઓ અને ગદ્યને સમજાવવા માટે છે તો શિક્ષણની પ્રક્રિયા અને સામગ્રી એક પ્રકારની હશે. તેનાથી વિપરિત, જો ઉદ્દેશ્ય વિદ્યાર્થીને એક સ્વતંત્ર વિચારક, એક પ્રતિબિંબીત વ્યક્તિ, વિદ્વાન અથવા વ્યક્તિ કે જે સાહિત્ય અને અને અન્ય વિષયોમાં રસ લે છે, તેના માટે અપેક્ષાઓ ખૂબ જ અલગ હશે. જો આપણે અપેક્ષા રાખીએ છીએ કે શીખનાર તેના વિચારો વ્યક્ત કરી શકશે અને તેના વિચારો સ્પષ્ટપણે સમજાવી શકશે, તો પછી, સામગ્રીનો પ્રકાર અને તેનો ઉપયોગ ખૂબ જ અલગ હશે.

આપણે સ્પષ્ટતા રાખવી જોઈએ કે શું આપણે ફક્ત બાળકને સાચા ઉચ્ચારણ અને નિર્દિષ્ટ સર સથો કવિતાઓનું પાઠવવું જોઈએ કે આપણે ચાહવું જોઈએ કે તે નવી કવિતાઓ અને ગીતોનું વાંચન અને ગાયન કરી શકે. શું આપણે તેને યાદ કરાવેલ પ્રશ્નોના જવાબો અથવા જવાબ લખવા માટે પૂછવું જોઈએ અથવા તેને તેના / તેણીના અનુભવો અને વિચારોને વ્યક્ત કરવા માટેની અપેક્ષા રાખવી જોઈએ. અમે તે પણ જોઈ શકીએ છીએ કે તેમને નવા સંદર્ભોમાં ભાષાનો ઉપયોગ કરવાનો વિશ્વાસ છે. જો હેતુઓ બીજા સમૂહ છે. તો બાળકને ભાષાના એક સ્વતંત્ર કાર્યક્રમ વપરાશકર્તા બનાવવા માટે તે જરૂરી છે કે અમારા વર્ગખંડમાં બાળકને નિયમિત તકો અને તેની કલ્પના વ્યક્ત કરવા માટે જગ્યા આપે છે.

આ માટે ચિત્ર કે જે નવું આકર્ષક અને બળવાન, કલ્પનાયુક્ત દેખાય તે જરૂરી છે વાર્તાઓ બનાવવા માટે બાળકોને એકબીજા સાથે કામ કરવાની તકોની પણ જરૂર છે. આપણે એવી પ્રક્રિયાની રચના કરવાની જરૂર છે. જ્યાં સ્વતંત્રતા અને વિચારોની સંસ્થા માટે જરૂર હોય ત્યાં કેટલીક અન્ય સામગ્રી હોઈ શકે છે. જે ઉત્પ્રેરક તરીકે કાર્ય કરી શકે છે. તેઓ બાળકોમાં વિચાર, ચર્ચા અને આયોજન કરી શકે છે અને નવા વિચારોમાં તેમનું મન ખોલી શકે છે.

મોટેથી બોલવા અને વાંચવાથી બાળકોને મર્યાદિત જ્ઞાન સુધી રાખવાની અને માનવ મનના વિકાસને રોકવા માટેની પ્રક્રિયાઓ શીખવવામાં આવે છે. તે તેના નવા વિચારોને વધવા અને સમજવાની ક્ષમતાને નિયંત્રિત કહે છે. ભાષાના મફત ઉપયોગ માટે શીખવાની પ્રક્રિયા અને સામગ્રીની જરૂર છે જે શીખનારને સ્વતંત્ર રીતે વિચારવાની તકો આપે છે અને તેમને / તેણીના કલ્પનાને વહેંચવા માટે પરવાનગી આપે છે. આ માટેના કેટલાક ઉદાહરણો આપવામાં આવ્યા છે. પરંતુ આપણે ઘણી બધી વસ્તુઓ પણ કરી શકીએ છીએ. વિવિધ પ્રકારની ઘટનાઓ દર્શાવતી એક ચિત્ર, ચિત્રનો કોલાજ અથવા ચિત્રોનો સિરિયલ સેટ, બાળકોને વાર્તાઓ બનાવવા માટેની તકો આપવા માટે વાપરી શકાય છે. આવા ચિત્રમાં એ નથી કે બાળકો ફક્ત ચિત્રને સમજી શકે છે. પરંતુ તેઓ ચિત્રની મર્યાદાથી આગળ વધે છે, તેમના વિચારોને મિશ્રિત કરે છે અને તેમને તેમની અભિવ્યક્તિમાં વ્યક્ત કરે છે.

પાઠના પ્રશ્નો

- (૧) જવાબના સંદર્ભોમાં બાળકોને આત્મ વિશ્વાસથી ભાષામાં ઉપયોગ કરવા આપણે શું કરી શકીએ ?
- a) બાળકોને તેમના વિચારને મુક્ત રીતે સ્પષ્ટ કરવાની અને તેની શક્તિ વ્યક્ત કરવાની તક આપે છે.
- b) બાળકોને સવાલોના યાદદાસ્ત જવાબો પાઠવતા પૂછે.
- c) બાળકો ચિત્રમા આપેલ કવિતાઓનું અનુકરણ કરે.
- d) બાળકો માટે ચોક્કસ પ્રકારની ગદ્ય અને કવિતાઓ સમજાવવી.
- (૨) વર્ગમાં ભાષા શીખવવા માટે કઈ સામગ્રી સરળતાથી મેળવી શકાય છે ? આ સામગ્રીનો ઉપયોગ કરતા બાળકો દ્વારા શું કરી શકાય ?

.....

.....

.....

- (૩) બાળકોની ભાષા વિકસાવવા માટે વાતોઓ કહેવા અને બનાવવાની તક કેવી રીતે મદદ કરે છે ?

.....

.....

.....

૯.૮ ભાષાના વર્ગખંડ માટે કઈ સામગ્રી ?

ભાષાના વર્ગમાં સામગ્રીઓનો હેતુ ફક્ત વિવિધ ભાષાના ગ્રંથો સાથે બાળકને ઓળખવા માટે નથી હેતુ તેની ભાષા ક્ષમતાઓને વિકસાવવા માટેનો છે. આનો અર્થ એ થાય છે કે આપણને તેમને સ્ત્રોતો પ્રદાન કરવાની જરૂર છે, જેના દ્વારા તેઓ પોતાની ભાષા ક્ષમતા અને કલ્પનાનો વિકાસ કરી શકે. આ પ્રકારની સામગ્રી લેખિત અથવા મૌખિક હોઈ શકે છે. આ સિવાય આપણે મટેરિયલ્સમા શિક્ષક અને બાળકોએ લખવાની જરૂર છે. લેખન ભાષા શિક્ષણનો એક મહત્વપૂર્ણ ભાગ છે. નાના બાળકોને પણ વર્ગખંડની સામગ્રીની જરૂર પડે છે જે તેમને નવા શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં મદદ કરે છે અને વાતચીતમાં તેમને જોડે છે. તે અગત્યનું છે કે તેમને વિવિધ પ્રકારની ભાષાના ઉપયોગ સાંભળવા અને વિરામનો ઉપયોગ કરવા માટે સક્ષમ બનાવે છે. આ તેમની ભાષા વર્ગનો એક ભાગ છે. અને તેને વ્યાપક રીતે બે કેટેગરીમાં વહેંચી શકીએ છીએ. એક લેખિત સામગ્રી અને એક મૌખિક છે. લેખિત સામગ્રીમાં આપણે પાઠ્ય પુસ્તકો અને કાર્ય પુસ્તકનો નોંધપાત્ર ઘટક તરીકે સામેલ કરીએ છીએ. આ ઉપરાંત, અમારી પાસે ચાર્ટ્સ અથવા પોસ્ટર્સ, કવિતાઓ, ગીતો અથવા ફક્ત શબ્દો હોઈ શકે છે. આ ઉપરાંત, શબ્દ, મૂળાક્ષર, શબ્દચિત્ર અથવા કાર્ડ બોર્ડ અથવા

નોંધ

શૈક્ષણિક સામગ્રી : કેટલાક નવા પરિણામ

અન્ય કોઈ સામગ્રી, લાઈબ્રેરી, (મેગેઝીન બુક, ન્યુઝ પેપર્સ, સામયિકો) વગેરે કાર્ડ્સના અન્ય પ્રકારો ઉપયોગી સામગ્રી હોઈ શકે છે.

મૌખિક સામગ્રીમાં ગ્રંથોનો સમાવેશ થાય છે જે બાળકો સુધી રેડિયો, ટેપ, સી.ડી., પ્લેયર, ફિલ્મ પ્રોજેક્ટ વગેરે દ્વારા પહોંચે છે. આ માત્ર બાળકોને કવિતાઓ, નાટક વગેરે સાંભળવાની તક આપે છે. સાથે શરીરમાં પરિવહનનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો તેનો યોગ્ય અનુભવ પણ આપે છે અને યોગ્ય લય અને તાલ સાથે જ્ઞાન આપે છે. આ સામગ્રી ગૌરવ અને સમૃદ્ધ ઉચ્ચારણો અને અભિવ્યક્તિની વૈવિધ્યસભર સ્વરૂપોની પ્રશંસા કરવાની તક સાંભળવાની ક્ષમતા વિકસાવવામાં પણ મદદ કરે છે. તે સ્પષ્ટ છે કે મૌખિક સામગ્રી (સોફ્ટવેર) કે શું ટેપ અથવા સીડી પણ સારી ગુણવત્તાની હોવી જોઈએ. માત્રા સારા સાધનો ધરાવતા (હાર્ડવેર) મદદ કરતાં નથી.

કમ્પ્યુટર અને ઈન્ટરનેટ પણ ઘણી વસ્તુઓમાં મદદ કરી શકે છે, જો તે બાળકોના ઉપયોગ માટે ઉપલબ્ધ હોય. તેઓ માત્ર વ્યક્તિગત અભિવ્યક્તિ માટે બાળકોની તકો આપી શકી છે પણ તેમને વિવિધ પ્રકારનાં ચિત્રો અને દૃશ્યો સાથે સંલગ્ન કરવાની શક્યતાઓન પણ પૂરી પાડી શકે છે. તેનો ઉપયોગ વર્ગને ફિલ્મ બનાવવા માટે થઈ શકે છે. ઓડિયો-વિડિયુઅલ સામગ્રીનો ભાષાના વિકાસ માટે જબરદસ્ત મહત્વ હોઈ શકે છે કારણ કે દરેક શિક્ષક કવિતાઓ વાંચી શકતા નથી અથવા ગાયકો અસરકર રીતે ગાયન કરી શકતા નથી. તેથી સુવાક્ય કવિતાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે બાળકોને ગીતો અને / અથવા કથાઓ સાંભળવી મહત્વપૂર્ણ છે. આ બધું ઈન્ટરનેટ અને કમ્પ્યુટર દ્વારા કશી શકાય છે. આ તો જ શક્ય હોય જો શિક્ષકો જાણતા હોય કે કેવી રીતે સારા અને યોગ્ય કાર્યક્રમો પસંદ કરવા અને યોગ્ય સમયે તેનો ઉપયોગ કરવો.

ભાષા વર્ગખંડ પણ અન્ય ખ્યાલના વિકાસમાં મદદ કરે છે. જેમ આપણે કહ્યું છે કે જૂથોમાં ઓબ્જેક્ટોને સોર્ટ કરવા, પહેલા તેમની મિલકતોનો અભ્યાસ કરવો, પ્રયોગો અથવા પ્રવૃત્તિઓ કરવા માટે સૂચનાઓ વાંચવી અવલોકનોનું વિશ્લેષણ કરવું અને સામાન્યીકરણનું નિર્માણ કરવું, નિવેદનો અથવા અવલોકનો પર આધારિત તાર્કિક દલીલોનું નિર્માણ કરવું વગેરે ભાષા શિક્ષણના તમામ ભાગ છે. આ માટે સામગ્રી, જો કે, તેઓ જ્યાં થાય છે તે શિસ્ત હેઠળ સારી ચર્ચા કરવામાં આવે છે તે સમજવું અગત્યનું છે કે વિજ્ઞાન, ગણિત અને સામાજિક અભ્યાસોના પુસ્તકો પણ ભાષા વિકાસ માટે સામગ્રી છે. બાળકોને આપવામાં આવેલી યોજનાની પ્રવૃત્તિઓ અથવા સૂચનો પણ તેમને ભાષા શીખવવામાં મદદ માટેની યોગ્ય સામગ્રી છે.

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) આમાંથી મૌખિક સામગ્રીનો ભાગ નથી:

a) રેડિયો	b) પાઠ્ય પુસ્તકો
c) સીડી પ્લેયર	d) ફિલ્મ પ્રોજેક્ટર

(૨) મૌખિક ભાષાકીય શિક્ષણ સામગ્રી તરીકે તમે કોનો ઉપયોગ કરવા માંગો છો અને શા માટે ?

.....

.....

.....

(૩) તમે ભાષા શિક્ષણ માટે લાઈબ્રેરીનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરશો ?

.....

.....

.....

(૪) જ્યારે ભાષા શીખવવા માટે સારી સામગ્રીની વિચારણા કરવી, ત્યારે શું ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ ?

.....

.....

.....

૯.૯ સામગ્રી સુલભતા

આપણી આસપાસ કુદરતી રીતે ઉપલબ્ધ એવી ઘણી બધી સામગ્રી છે. કેટલીક સામગ્રી કે જે સરળતાથી ઉપલબ્ધ નથી તે શોધી અને મેળવી શકાય છે. કેટલીક ખરીદી શકાય છે તે જરૂરી છે કે વર્ગખંડમાં પસંદ કરેલ સામગ્રી બોક્સ ખર્ચાળ ન હોય અને નજીકના બજારમાં ઉપલબ્ધ હોય કેટલીક સામગ્રી એવી પણ હોય છે કે જે મોટી સંખ્યામાં શાળા માટે ખરીદવામાં આવે છે અને પછી વિતરણ કરવામાં આવે. જો શિક્ષકને સામગ્રી / મટેરિયલ્સ ખરીદવાનું હોય તો જરૂરી સામગ્રી અને નાણાકીય સ્ત્રોતની સુલભતા ઉપલબ્ધ કરાવી પડે છે. આ માટે એક સંગઠિત પ્રણાલી હોવી જોઈએ.

છેલ્લા બે દાયકાઓમાં શાળાઓમાં સામગ્રી ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે સિસ્ટમો બનાવવાનો એક પ્રયાસ થઈ રહ્યો છે ઘણા પ્રયત્નો કર્યા પછી તે હવે શાળા માટે સિસ્ટમમાં શક્ય બન્યું છે અને દરેક તત્ત્વજ્ઞાના શિક્ષકને માતૃભાષામાં ખરીદવા માટે કેટલાક પૈસા મળે છે. સિદ્ધાંત એ છે કે શિક્ષક તેની પસંદગી મુજબ સામગ્રી ખરીદે છે. અને તેનો ઉપયોગ કરે છે. એકાઉન્ટીંગ નિયમોમા શક્ય સામગ્રીનો વધુ ઉપયોગ સારી રીતે કરે છે. જો કે શિક્ષક, ભલે તે સામગ્રી મેળવવા માટે યોગ્ય હોય, પણ તે વર્ગમાં સામગ્રીનો યોગ્ય ઉપયોગ નોંધ લેતા નથી. સામગ્રીના યોગ્ય ઉપયોગ કરવા માટે તેને અસરકારક બનાવવાના પ્રયાસની જરૂર પડશે.

સામાન્ય રીતે શાળા અને શિક્ષકો આ સામગ્રીનો ઉપયોગ આ પ્રકારના પ્રદર્શનને બનાવવા માટે સુંદર પ્રદર્શન અથવા કાચા માલ ખરીદવા માટે કરે છે. તેવું પણ લાગ્યું છેકે શિક્ષકો અને હેડમાસ્ટર્સ શાળામાં ખરીદેલ સામગ્રી મૂકતાં અચકાશે. જે શિક્ષકો ઉપયોગી સામગ્રી ખરીદવા માટે છે તે શિક્ષકો યોગ્ય સ્ત્રોતને એકસેસ કરી શકતા નથી. ત્યાં પસંદગી અને ખરીદી કરવા માટે વિવિધ

નોંધ

શૈક્ષણિક સામગ્રી : કેટલાક નવા પરિણામ

ઉપયોગી સામગ્રીને કોઈ સ્થાન નથી. શાળા પાસેના બજારોમાં સારા કેસેટ્સ અથવા ચાર્ટ્સ ન હોય તો તે ભાષામાં બાળકોને વ્યવસ્થિત કરી શકે છે અને તેમના એક્સપોઝમાં વધારી શકે છે.

હાલ દરેક રાજ્ય શિક્ષણ વિગભામાં જિલ્લામાં કેટલીક શાળાઓની પસંદગી કરવાનું અને બાળકો માટે આકર્ષક સામગ્રીના રૂમનું નિર્માણ કરી તેને ખુલ્લા કરવાનું વિચારી રહ્યા છે. આ વિચારની ઉપયોગિતા અથવા અન્યથા વિશે વિચારવા માટે ઘણાં પાસાં છે. આ રૂમની અને તેની ઉપયોગિતાના હેતુ વિશે વિચારવું જરૂરી છે. આપણે પણ વર્તમાન સંદર્ભને ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ અને શાળા અને શિક્ષણ માટે આવા રૂમની અસરો વિશે વિચારવું જોઈએ. જો તે મોટી સંખ્યામાં શાળાઓને ઉપલબ્ધ કરાવવાની હોય તો આપણે ખર્ચિત પાળેલા રૂમનો અંદાજ કાઢવો જોઈએ. ખર્ચ દરેક બાળકની કિંમત અને તેની ઉપયોગિતા માટેના દરખાસ્તમાં અંદાજ કરવાની જરૂર છે. આમને લાગે છે કે આ રૂમ દેખાવ માટે છે અને શું બાળકોને સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવાની મંજૂરી આપી શકાય તેમ છે. જો પરિસ્થિતિએ છે કે બાળકો તેનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી, તો તે મોટા પ્રમાણમાં થઈ શકતું નથી, અને જો બાળક દીઠ કિંમત મોટી હોય તો આ પ્રકારની સામગ્રી કોઈપણ હેતુની સેવા કરી શકતી નથી.

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) નીચે પૈકીની એક સામગ્રી પસંદ કરવા માટે સિદ્ધાંત તરીકે યોગ્ય નથી :

- મટેરિયલ ખૂબ જ ખર્ચાળ હોવું જોઈએ.
- નજીકના બજારમાં ઉપલબ્ધ હોવા જોઈએ.
- મટેરિયલ્સ ખર્ચાળ ન હોવા જોઈએ.
- શાળાઓ ખરીદી શકે છે અને આપવામાં આવે છે.

(૨) સામગ્રીની અશક્યતાની સમસ્યાને તમે કેવી રીતે હલ કરશો ?

.....
.....
.....

(૩) વર્ગખંડમાં ભાષા શીખવવા માટે પસંદ કરેલ સામગ્રીનો યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરવા માટે તમે શું તૈયારી કરશો ?

.....
.....
.....

નોંધ

(૪) વર્ગખંડ માટે મટેરિયલ્સની પસંદગી કરતી વખતે તમે શું ધ્યાનમાં રાખશો ?

.....

.....

.....

૯.૧૦ સામગ્રીનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરશો ?

તે કેટલાક સિદ્ધાંતોને સુધારવામાં ઉપયોગી છે જે અમે આ યુનિટમાં સામગ્રી અને શિક્ષણ માટે તેના ઉપયોગ વિશે શીખ્યા છે. આ સિદ્ધાંતો શિક્ષકની સામગ્રીને વર્ગખંડમાં યોગ્ય રીતે ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે.

૧. મટેરિયલ્સ /સામગ્રી સુધી પહોંચવા માટે સરળ હોવું જોઈએ. પણ તે માત્ર શિક્ષક સામગ્રી વાપરવા માટે છે. તૈયારી અગાઉથી થવી જોઈએ તે બાળકોને રાહ જોતા અટકાવે છે જ્યારે શિક્ષક પ્રારંભિક સામગ્રી માટે શોધ કહે છે. સાતત્ય અને રસપ્રદ શિક્ષણ ભાંગી પડે છે.
૨. તે યાદ રાખવું અગત્યનું છે કે સામગ્રીનો ઉપયોગ ફક્ત શીખવા માટે અને પ્રદર્શન માટે જ નહિ. સામગ્રીની તેઓ જાતે નહિ શીખે, શિક્ષકોએ જાણ કરવી જ જોઈએ કે કઈ પરિસ્થિતિમાં ઉપયોગી છે. TLM ફક્ત પાઠો અર્થપૂર્ણ બનાવવા માટેનું એક સાધન છે. શિક્ષણ સામગ્રી પસંદ કરવાનું કામ શિક્ષક દ્વારા ધ્યાનમાં રાખીને બાળકોની રુચિ અને ક્ષમતાને આધારે કરવું જોઈએ.
૩. જો આપણે ઘણી બધી સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવો હોય તો તે એકપછી એક ઉપયોગ કરીએ તે વુધ સારું છે ત્યારે જ જ્યારે વિવિધ સામગ્રીઓ વચ્ચે સંબંધ દર્શાવવાની જરૂર હોય અથવા તેમની વચ્ચેની પ્રતિક્રિયા બતાવીએ કે અમે તેમને એકસાથે વાપરી શકીએ છીએ.
૪. તે મટેરીયલને યોગ્ય રીતે સંગ્રહવા માટે ચોક્કસપણે મહત્વનું છે. પરંતુ તે ઝડપથી બાળકોને વિપરિત કરી શકાય છે તેની ખાતરી કરવા માટે પણ તેટલું જ અગત્યનું છે. જો બાળકોએ મટેરિયલ મેળવવું પડે અને તેમને પરત કરવાનું હોય તો સિસ્ટમ વિતરણ અને સંગ્રહમાં બાળકોનો સમાવેશ થવો જોઈએ. તેઓ જવાબદાર લાગે છે અને મદદ કરશે આવી સહભાગિતા એ પણ સુનિશ્ચિત કરશે કે વિતરણ અને એકત્રિત કરવા માટે લેવામાં આવેલા કુલ સમય ખૂબ જ વધારે નથી.
૫. સામગ્રીનું તૂટવું ઉપયોગ દરમિયાન એ શક્ય છે તે જરૂરી છે કે સિસ્ટમમાં નુકશાન અને લેખન અને મટેરિયલ્સની ફેરબદલીની સ્વીકૃતિ છે. જ્યારે બાળકો પુસ્તકો હેન્ડલ ચાર્ટર્સ વાંચે છે, ચોક કે રંગનો ઉપયોગ કરે છે ત્યારે આ સામગ્રીઓ ફાટી ભાંગી અથવા ઉપયોગમાં લેવામાં આવશે. એવી કોઈપણ પ્રણાલી કે જે આવી પ્રક્રિયાઓને મંજૂરી આપતી નથી તે સામગ્રીના ઉપયોગને પ્રોત્સાહિત કરી શકતી નથી.

નોંધ

શૈક્ષણિક સામગ્રી : કેટલાક નવા પરિણામ

પાઠના પ્રશ્નો

- (૧) આમાંથી શું શક્ય નથી, જ્યારે બાળકો મટેરિયલ્સનો ઉપયોગ કરે છે.
- a) સામગ્રીની તૂટકૂટ છે. b) સામગ્રીનો વપરાશ
c) સામગ્રીનું અવમૂલ્યન d) જેમ છે તેમ રહે છે.
- (૨) શિક્ષણની સામગ્રીના ઉપયોગમાં સિસ્ટમ દ્વારા કયા સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ? અને શા માટે?
-
.....
.....
- (૩) વર્ગમાં સામગ્રીને યોગ્ય રીતે સ્ટોર કરવી શા માટે મહત્વપૂર્ણ છે?
-
.....
.....

૯.૧૧ સામગ્રી પસંદ કરવાનો આધાર

દરેક શિક્ષકને ખરીદવાની જરૂર હોય તે સામગ્રી વિશે વિચારવું પડે છે, તેણે શું ખરીદવું જોઈએ અને તેના પર શું ભાર મૂકે છે. આપણે યોગ્ય સામગ્રી પસંદ કરવા માટેના આધાર વિશે પણ વિચારવું પડશે. તે માટે નીચેના સિદ્ધાંત હોઈ શકે છે.

૧. પ્રથમ સિદ્ધાંત સામગ્રી હોઈ શકે તેવું હોવું જોઈએ જેમકે તેઓ શૈક્ષણિક હેતુઓ પૂરા કરે છે તેનો મતલબ એ છે કે તેઓ જે કામ કરે છે તે શક્ય બનાવે છે અને બાળકોને પણ તેવી તક આપવા માંગે છે. ઉદા. તરીકે જો આપણે બાળકોને કલ્પના વિકસાવવાની અને સંગઠિત રીતે તેમના વિચારો વ્યક્ત કરવા માંગીએ છીએ, તો એમને એક ચિત્ર પસંદ કરવાની જરૂર છે જે તેમને આ તક આપી શકે છે.
૨. બીજો સિદ્ધાંત - મટેરિયલ્સ વિવિધ હેતુઓ માટે ઉપયોગી હોવો જોઈએ. આપણે એવા મટેરિયલ્સની ખરીદી કરવી જોઈએ અને શિક્ષકોએ તેને તૈયાર કરવું જોઈએ. જેથી તેઓ સરળ રીતે તેનો ઉપયોગ કરી શકે.
૩. ત્રીજું એ છેકે મટેરિયલ્સ / સામગ્રી સરળતાથી ઉપલબ્ધ હોવી જોઈએ અને કોઈ વધારાના પ્રયાસની જરૂર નથી. તે પણ જરૂરી છે કે તેઓ પૂરતી માત્રામાં ઉપલબ્ધ હોય અને ખર્ચાળ ન હોય બાળકો તેનો ઉપયોગ કરી શકતા હોવા જોઈએ. થર્મોકોલ્સના મોડેલ કે જે ક્ષતિગ્રસ્ત થાય છે અને સ્પર્શ કરવાથી તૂટે છે તે સારું મટેરિયલ્સ નથી. આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે મોટાભાગના મટેરિયલ્સ બાળકોના ઉપયોગ માટે હોવા જોઈએ.

નોંધ

૪. ચોથું - જે સામગ્રીનો ઉપયોગ બાળકોને કરેલો હોવો જોઈએ તે એટલા જ હોવા જોઈએ કે તેને ખૂબ વિસ્તૃત સાવચેતીની જરૂર નથી. તે સુરક્ષા સંકટ ન હોવા જોઈએ.
૫. પાંચમો સિદ્ધાંત - તે જરૂરી છે કે શિક્ષકો અને બાળકો બંને મટેરિયલ્સ પસંદગીની પ્રક્રિયામાં અને વિકાસમાં સહભાગી બને. તે પૂર્વ-નિર્ણય માટે યોગ્ય નથી. પસંદ કરો અને પછી શાળા અને શિક્ષકોને તે મોકલો. આ બધામાં શિક્ષકો અને બાળકોની ભૂમિકા હોવી જોઈએ. મટેરિયલ્સ પસંદ કરવામાં તેમની ભાગીદારી આવશ્યક છે. તેઓ વર્ગખંડની સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવાના રસ્તાઓ વિશે શીખવા અને વિચારવાની તક પણ ધરાવતા હોવા જોઈએ.

અમે તમામ બાળકો માટે સામગ્રી બનાવવા અને પસંદગીમાં, શિક્ષકની ભાગીદારી વિશે શિક્ષણ પ્રણાલીમાંના સામાન્ય અભિપ્રાયોથી પરિચિત છીએ. પસંદગી કરવા, પ્રાપ્તિ, લેખન અને સામગ્રીના અન્ય સંબંધિત પાસાઓ, શિક્ષકો અને બાળકોને રમવાની કોઈ ભૂમિકા નથી બાળકો સાથે સામગ્રીઓને ઉપયોગ કરતી વખતે અનુભવી શિક્ષકોનો લાભ નવી અને નવીન સામગ્રી બનાવવા માટે સમૃદ્ધ ઈનપુટ બનશે તે સામાન્ય અભિપ્રાય છે કે શિક્ષકો વિશ્વાસપાત્ર ન હોઈ શકે અને કોઈ અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા મટેરિયલ્સ પસંદ કરવું જોઈએ. પણ હવે સામાન્ય વ્યવસ્થા સામગ્રી નક્કી કરવા અને તેમને શિક્ષકોને ઉપલબ્ધ કરાવવાની છે એ હકીકત હોવા છતાં કે કેન્દ્રિય સિસ્ટમ દ્વારા શાળાને સામગ્રી પૂરી પાડવાના ઘણા સારા અનુભવો નથી પરંતુ દૃશ્યો બદલાતાં નથી તે હજુ પણ એવું માનવામાં આવે છે કે શિક્ષકોને તેમની પોતાની સામગ્રીની પસંદગી અને પ્રાપ્તિની તકો આપવાનું યોગ્ય નથી.

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) પસંદગીના કેટલા સિદ્ધાંત ઉપર ચર્ચા કરવામાં આવી છે ?

- a) ૨ b) ૪ c) ૫ d) ૮

આમાંથી તમે સૌથી મહત્વપૂર્ણ અને શા માટે વિચારો છો ?

(૨) શા માટે શિક્ષકોની સામગ્રી તેમના વિકાસ અને તેનો ઉપયોગ કરવા માટે ભાગ લેવો જરૂરી છે ?

.....

.....

.....

(૩) સામગ્રી પસંદગીના બે મહત્વના સિદ્ધાંતનો ઉલ્લેખ કરો.

.....

.....

.....

નોંધ

શૈક્ષણિક સામગ્રી : કેટલાક નવા પરિણામ

૯.૧૨ સારાંશ

બાળકોને શીખવા માટે કેટલીક સામગ્રીઓ શાળામાં ઉપલબ્ધ હોવી જરૂરી છે. તેમાં મેટ્રસ, બેન્ચ, ખુરશી, શૌચાલય અને પીવાના સ્વચ્છ પાણી વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. અને તેને મૂળભૂત આવશ્યક સામગ્રી કહીએ છીએ. ત્યાં અન્ય પ્રકારની સામગ્રી પણ આવશ્યક છે. જેને શૈક્ષણિક સામગ્રી કહેવામાં આવે છે તેમાં ચાર્ટ, મોડેલ્સ, ભાષા, કાર્ટૂન વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. શૈક્ષણિક સામગ્રીએ એક એવું સાધન છે જે ભણાવવામાં શિક્ષકને અને શીખવવામાં બાળકોને મદદ કરે છે. તે એટલા માટે છેકે તેને શીખવવાની સામગ્રી અથવા TLM કહેવામાં આવે છે. શૈક્ષણિક સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવાના નવા સંજોગોમાં તેઓ બાળકો સુધી પહોંચે છે. આનો અર્થ એ કે બાળકો સામગ્રી સાથે પ્રવૃત્તિઓને સ્પર્શ, શોધ, પરીક્ષણ કરવા સક્ષમ હોવા જોઈએ નહિ. સારી શિક્ષણ સામગ્રી બાળકોના અનુભવને મજબૂત કરી તેમને શીખવામાં મદદ કરે છે. તે દરેક કાર્ય અને દરેક પ્રવૃત્તિ માટે સામગ્રી ધરાવે તે જરૂરી નથી. જો આપણે કાળજીપૂર્વક વિચારીએ તો એ એક સામગ્રી ઘણા હેતુ માટે વાપરી શકાય છે. ભાષા વર્ગમાં સામગ્રીઓનો ઉપયોગ કરવાનો હેતુ માત્ર બાળકોને વિવિધ ભાષાના લખાણોનાં ધૂપાવવા માટે નથી, પરંતુ તે ભાષામાં ઉપયોગ કરવાની તેમની ક્ષમતા વિકસાવી શકાય તે માટે છે. આ ઉપરાંત અમે એ પણ શીખ્યા કે માત્ર શિક્ષકો જ નહિ પણ બાળકોને સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવાના માર્ગો વિશે પસંદી, વિકાસ અને વિચારવાની પ્રક્રિયામાં પ્રતિભાગીઓ હોવા જોઈએ.

૯.૧૩ સંદર્ભ ગ્રંથ / કેટલાક ઉપયોગી પુસ્તકો

Devan, H.K 2008 T/L/M vs Teaching Aids. Buniyadi Shiksha 18: 7-11
(Published by Vidya Bhawan Society and Azim Premji University)

<http://jtmadhavanwordpress.com/2010/07/08/teaching-learning-materials-English/>

<http://www.teahcercreated.com/books/language-arts>

૯.૧૪ અંત્ય એકમ અભ્યાસ

- (૧) આવશ્યક મૂળભૂત સામગ્રી અને શિક્ષણ સામગ્રી વચ્ચે શું તફાવત છે ? ઉદાહરણ આપી વર્ણન કરો.
- (૨) શૈક્ષણિક સામગ્રી પર નવું વિશ્લેષણ શું છે ?
- (૩) સારી શૈક્ષણિક સામગ્રીની સૌથી વધુ મૂળભૂત સુવિધાઓ શું છે ?
- (૪) સામગ્રી પસંદ કરવાનો આધાર શું હોવો જોઈએ ?
- (૫) સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવાના સિદ્ધાંતો શું છે ?
- (૬) નિવેદન દ્વારા શું અર્થ થાય છે કે શૈક્ષણિક તંત્રમાં સામગ્રીના નુકશાન માટે ભથ્થું હોવું જોઈએ ?

એકમ ૧૦ મૂલ્યાંકન અને આકારણી

સંરચના

૧૦.૦ પરિચય

૧૦.૧ શીખવાના ઉદ્દેશ્ય

૧૦.૨ અત્યારે ચાલી રહેલી આકારણીની રીતો

૧૦.૩ આકરણી શા માટે ?

૧૦.૪ ભાષામાં આકારણીના મુદ્દાઓ

૧૦.૪.૧ સાંભળવું અને બોલવું

૧૦.૪.૨ લખવું

૧૦.૪.૩ અભિવ્યક્તિ

૧૦.૫ ભાષામાં આકારણીના માર્ગો

૧૦.૫.૧ મૌખિક પરીક્ષા

૧૦.૫.૨ નિરીક્ષણ

૧૦.૫.૩ લેખિત પરીક્ષા

૧૦.૬ ભાષામાં ગદ્ય, પદ્ય અને નાટકોની આકારણી કરવા માટેની પ્રવૃત્તિઓ

૧૦.૬.૧ પદ્ય

૧૦.૬.૨ ગદ્ય

૧૦.૬.૩ નાટક

૧૦.૭ સારાંશ

૧૦.૮ સંગર્ભ ગ્રંથ / કેટલાક ઉપયોગી પુસ્તકો

૧૦.૯ અંત્ય એકમ અભ્યાસ

૧૦.૦ પરિચય

આ એકમમાં, અમે ખરેખર સમજીએ છીએ કે ભાષા રૂમમાં કેવી રીતે મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે છે. ખરેખર મૂલ્યાંકન છે ? અને તેમાં બધું શું સામેલ છે ? ભાષાના શિક્ષણના સંદર્ભમાં કયા મુદ્દાઓ પર ભાર મૂકવો જોઈએ ? અમે આકરણીના વર્તમાનને જોશું અને પરીક્ષણ કરીશું કે શું તે

નોંધ

મૂલ્યાંકન અને આકારણી

મૂલ્યાંકનના હેતુઓને પૂર્ણ કરે છે. અમે આકારણીની કેટલીક વૈકલ્પિક રીતો પર વિચારણા કરીશું કે જે શીખવાની દિશામાં અનિશ્ચિતતાને પ્રેરતા નથી. મૂલ્યાંકન કરવાની પ્રક્રિયા બાળકને સ્વ-વિશ્વાસપાત્રતા અને ક્ષમતાઓના વિકાસને ઉત્તેજન આપવી જોઈએ. મૂલ્યાંકન બાળકો અને શિક્ષક બંનેને મદદ કરે છે. અમે ફરીથી સંભવિત રચનાત્મક મૂલ્યાંકન ધરાવતી પ્રવૃત્તિઓ અને પ્રશ્નની પણ તપાસ કરીશું.

૧૦.૧ શીખવાના ઉદ્દેશ્ય

આ યુનિટ વાંચ્યા પછી તમે સક્ષમ થશો :

- હાલની આકારણીની પ્રક્રિયાના પરિણામોને સમજવું.
- આકારણીની સમજ શા માટે જરૂરી છે.
- ભાષા ક્ષમતાઓ માટે આકારણીનું વિવિધ રીતે વિશ્લેષણ

૧૦.૨ અત્યારે ચાલી રહેલી આકારણીની રીતો

મૂલ્યાંકન વર્તમાન પ્રક્રિયા તેના હેતુઓને પૂર્ણ કરે છે કે કેમ તે પૂછવું જરૂરી છે શું તે ખરેખર મૂલ્યાંકન કરવાની જરૂર છે. તે આકારણી તરફ દોરી જાય છે ? વર્તમાન પ્રણાલી સમજવા માટે આપણે ભાષા વર્ગનું વિશ્લેષણ કરીએ.

ઉદાહરણ - ૧

પ્રાથમિક શાળા વર્ગ-૩ માં ભાષા શિક્ષકો એક પરીક્ષણ કર્યું. આ પરીક્ષણમાં વિદ્યાર્થીએ પુસ્તકમાંથી એક વાર્તા કહી હતી. મયંક સિવાય દરેક વિદ્યાર્થીએ વાર્તાને ફરી કહી હતી. ત્યાં વર્ગના ૩૦ વિદ્યાર્થીઓન છે. મોટાભાગના બાળકોને ૧૦ માંથી ૬ મળ્યા. પ્રકૃતિને મહત્તમ મળ્યા હતા. જે ૮ હતા પરંતુ મયંકને માત્ર ૨ જ મળ્યા. જ્યારે શિક્ષકે મયંકના માર્ક્સ વિશે બાળકોને કહ્યું, ત્યારે તેઓ તેની હસવા અને ઉડાવા લાગ્યા. મયંક સમજી શકતો ન હતો કે તેણે આટલા ઓછા માર્ક્સ કેમ મેળવ્યા. તેણે દરેક વ્યક્તિની જેમ જ વાર્તા કહી હતી. તે શાંતિથી બેઠો અને ખૂબ જ નાખુશ લાગ્યો. થોડા સમય પછી તેણે શિક્ષકને પૂછ્યું કે શા માટે મને બધા કરતાં ઓછા માર્ક્સ મળ્યા ? શિક્ષકે કહ્યું, “મેં તમને પુસ્તકમાંથી કોઈપણ વાર્તા કહેવા માટે કીધું હતું નહિ કે તમારા મગજમાં જે કંઈપણ આવે તે.” તે પછી મયંકે ઉત્સાહથી કોઈપણ પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લીધો ન હતો અને તે પછીના દિવસે તે સ્કૂલે પણ આવવા માંગતો ન હતો. તેના માતા-પિતા માટે તેને શાળાએ લાવવો એ એક મોટી મુશ્કેલી હતી.

નોંધ

ઉદાહરણ - ૨

આ વર્ગ-૩માં ભાષા સમયગાળાનું એક ઉદાહરણ છે. શિક્ષકે બાળકોને નોટબુકમાં ગાય પર ૫ વાક્યો લખવા / નકલ કરવા કહ્યું વાક્યો હતા :

૧. ગાય આપણી માતા છે.
૨. ગાયને ચાર પગ હોય છે.
૩. ગાય લીલું ઘાસ ખાય છે.
૪. ગામ દૂધ આપે છે.
૫. ગાયના છાણનો છાણાં બનાવવા માટે ઉપયોગ થાય છે.

શિક્ષકે બાળકોને ૫ વાક્યો યાદ રાખવા અને તેને પરીક્ષામાં લખવા કહ્યું. તેમણે કહ્યું હતું કે દરેક વાક્યનો ૧ માર્ક છે અને જો કોઈ ૫ વાક્યો સાચા લખશે તેને પૂરા માર્ક્સ મળશે.

શિક્ષકના કહ્યા પ્રમાણે સમગ્ર વર્ગે વાક્યો યાદ રાખવાનું શરૂ કર્યું. પરીક્ષામાં મોટાભાગના બાળકોએ શિક્ષક દ્વારા આપવામાં આવેલા વાક્યો લખ્યા હતા કારણ કે તે શિક્ષક મુજબના હતા. નિલમ પણ ૫ વાક્યો લખે છે, પરંતુ તે જાણે લખતી હોવાથી તેના વાક્યો અલગ અલગ હતા. વાક્યો હતા :

૧. ગાય આપણી માતા છે.
૨. ગાયને ચાર પગ હોય છે.
૩. આપણી પાસે ઘરમાં ઘણી ગાય હોય છે.
૪. ગાયના દૂધ દ્વારા આપણે પૈસા મળે છે.
૫. જીતુની ગાય પાસે વાછરડું છે.

મોટા ભાગના બાળકોને ૫ માંથી ૫ મળ્યા પરંતુ નીલમે અન્ય વ્યક્તિની જેમ જ વાક્યો લખ્યા હોવા છતાં તેને માત્ર ૨ જ મળ્યા. તેણે લખેલા વાક્યોમાં ભૂલ ન હતી તો પણ તે ઓછા માર્ક્સ મેળવે છે.

આ ફક્ત બે ઉદાહરણો છે પરંતુ તે સામાન્ય રીતે ધોરણનું પુનરાવર્તન છે જેનો આપણા દેશમાં મૂલ્યાંકનની રીતમાં ઉપયોગ થાય છે. આ પ્રકારના મૂલ્યાંકનથી તણાવ અને અસુરક્ષા ચિંતા અને અપમાની લાગણી થાય છે. પાઠ્ય પુસ્તક સામગ્રી અને વાણીનું વાંચન બાદ રાખવું ખરેખર ભાષા ક્ષમતાના મૂલ્યાંકનને કરી શકતું નથી. મૂલ્યાંકનમાં બાકળની કલ્પના અને સર્જનાત્મકતા માટે જગ્યા હોવી જોઈએ. મૂલ્યાંકનના સંદર્ભમાં જે થઈ રહ્યું છે તે ઔપચારિક રીતે પહેરાયેલું છે. તે ચોક્કસ અંતરાય માટે પૂર્વનિર્ધારિત સમયગાળા દરમિયાન થાય છે. મૌખિક પરીક્ષા એક દિવસ માટે જાહેર કરવામાં આવે છે. અને લેખિત પરીક્ષા બીજા દિવસે અલગથી નક્કી કરવામાં આવે છે. આ માત્ર બાળકોમાં ભય અને ચિંતા તરફ દોરી જાય છે. આ પ્રકારનું મૂલ્યાંકન એવી છાપ આપે છે કે તે શીખવાની પ્રક્રિયાની એકબીજાથી અલગ છે. પ્રશ્નપેપર બીજે ક્યાંક તૈયાર કરવામાં આવે છે અને તે વ્યક્તિનું શિક્ષણ બીજું કંઈક હોય છે જે વ્યક્તિ પેપર બનાવે છે તે સમજી શકતી નથી કે તેમનું પૃષ્ઠભૂમિ શું છે અને તેઓ શું શીખ્યા ભણ્યાં છે.

નોંધ

મૂલ્યાંકન અને આકારણી

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) હાલની આકારણીની પદ્ધતિમાં, આમાંથી કઈ સ્થિતિ બાળક માટે શક્ય નથી? ત

- a) તણાવની સ્થિતિ
- b) અસુરક્ષાની સ્થિતિ
- c) ચિંતા અને અપમાની સ્થિતિ
- d) આનંદની સ્થિતિ

(૨) જો તમે શિક્ષક હોવ તો, તમે મર્યાદા આપેલ જવાબનું મૂલ્યાંકન કઈ રીતે કર્યું હોત?

.....

.....

.....

(૩) તમને શું લાગે છે કે નિલમના ઓછા ગુણ મેળવવાના કારણો કયા હોઈ શકે છે? તે યોગ્ય છે? ઊંડાણપૂર્વક સમજાવો.

.....

.....

.....

૧૦.૩ આકારણી શા માટે ?

આકારણી એક એવું સાધન છે જે શિક્ષકો અને બાળકો બંને માટે ઉપયોગી છે. એક તરફ આકારણીએ સમજવામાં મદદ કરે છે કે બાળકની ક્ષમતા, વય, જરૂરીયાત અને શીખવાની ગતિ, તેના વર્તમાન શિક્ષણ સ્તર વગેરેને ધ્યાનમાં રાખીને બાળક શું કરી શકે છે અને બીજી તરફ તે શિક્ષકને સમજવા માટે મદદ કરે છે કે તેમણે દરેક સાથે કયા પ્રકારનું કાર્ય કરવું જોઈએ.

બાળકોને આકાર આપવાના ગુણ માટે માત્ર આકારણી કરવું જોઈએ નહિ તે નક્કી કરવું અગત્યનું નથી કે કોણે કેટલા વધુ માર્ક્સ મેળવ્યા. આકારણી ક્યારેય એવું લક્ષ્ય રાખતુ ન હોવું જોઈએ કે તે શરૂઆતથી સિદ્ધિ મેળવેલ બાળકથી કમજોર બાળકોને કમમા મૂકે (કમનસીબે, સામાન્ય રીતે આવું કરવામાં આવે છે.) આકારણીનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય શિક્ષકને તેના શિક્ષણમાં અંતર શોધવામાં મદદ કરે છે. અને તેના વર્ગમાના તેના પછીના પગલાઓ નક્કી કરવાનું કહે છે. આકારણી બાળકને સમજવું જોઈએ અને તે પરિવર્તન વિશે વાત કરવી જોઈએ કે તે પોતાને ક્યાંથી જોઈ શકે છે અને તેના તરફી ઓળખી કાઢે છે તે બાળકોની જરૂરિયાતો અને બાળકોના પ્રાણીણ્ય સ્તરને સુધારવા માટે જે પગલા લેવા જોઈએ તે શિક્ષક અને માતા-પિતાને કહી શકશે.

નોંધ

હાલમા આકારણી સામાન્ય રીતે બાળકોને પસાર કરવા અને નિષ્ફળ રહેવા માટે થાય છે. અથવા ગુણની સંખ્યા મેળવવા પર ભાર મૂકે છે પરંતુ તેનો અવકાશ એટલો મર્યાદિત નથી. બાળકની સિદ્ધિનું સ્તર માપવા કરતા મૂલ્યાંકનની પ્રક્રિયામાં શીખવાની પ્રક્રિયાને કેવી રીતે વધુ અસરકારક બનાવવી તે સમજવાની જરૂર છે. ઉદાહરણ તરીકે જ્યારે કોઈ ભાષા શિક્ષક મૂલ્યાંકન કરે છે ત્યારે તે જોવા માંગે છે કે બાળક કેવી રીતે વાંચશે? તેણી સ્પષ્ટ રીતે અથવા અચકાતા વાંચે છે? તેણી શું સાંભળે છે અને કેટલું મસજે છે? તેણી પોતાની જાતને કેવી રીતે વ્યક્ત કરી શકે છે? તેણી લેખિતમાં તેના વિચારો વ્યક્ત કરી શકે છે? તેના શબ્દ ભંડોળનું સ્તર અને વાક્યોના બંધારણ પરનું નિયંત્રણ કેટલું છે? મૂલ્યાંકનથી આપણને વિગતવાર શીખવાની ગતિ અને દિશા સમજવામાં મદદ મળે છે. ઉદાહરણ તરીકે જો બાળકો વાંચવામાં સમર્થ નથી તો તેનું કારણ શું છે? તે કેટલાક યંત્રોને ઓળખવામાં નબળી છે અથવા તેણીએ શબ્દો અને વાક્યોને અર્થપૂર્ણ એકમો તરીકે વાંચવાની ક્ષમતા વિકસાવી નથી? અથવા તે એવો કેસ છે કે પત્ર દ્વારા પત્ર વાંચવાની આદતથી તે / તેણી એ જે વાંચ્યું છે તે આનંદપૂર્વક સમજવા માટેની અસમર્થતા તરફ દોરી જાય છે. આ તમામ બાળકોને સમજવામાં મદદ કરવા માટે ખૂબ મહત્વની જાણકારી છે.

અમે હમણા જ બાળકની વાંચવાની ક્ષમતા અને તેની / તેણીની સમજ અને ભાષાના મૂલ્યાંકન વિશે વાત કરી છે અમારે આ ડેટાને કાળજીપૂર્વક નોંધ કરવી પડશે. મૂલ્યાંકન દરમિયાન અમે દરેક બાળક માટે ઉત્સુક ટિપ્પણી લખવી જોઈએ. તે આવશ્યક નથી કે આ ટિપ્પણીઓને વિગતવાર ગણવામાં આવે પરંતુ દરેક ટિપ્પણીનો આધાર સ્પષ્ટ હોવો જોઈએ. નિરીક્ષણ દરમિયાન જે દર્શાવવામાં આવ્યું હતું તેના વર્ણનથી દરેક ટિપ્પણી અલૌકિક થવી જોઈએ.

ઉદાહરણ તરીકે, નવા દાખલા વર્ગ-૧ ના બાળક વિશે નીચેની ટિપ્પણી અત્યંત મર્યાદિત અને અપૂર્ણ છે. જ્યાં પુસ્તકોમાં રસ બતાવે છે.

આ ટિપ્પણીનો આધાર પ્રસ્તુત કરવો જોઈએ. તે નીચેની રીતે લખી શકાય છે.

“જ્યાં પુસ્તકોમાં રસ બતાવે છે. તેમણે લાંબા અંતરાલ માટે વાંચન ખૂણામાં મૂકેલા પુસ્તકો મારફતે જોયું. પછી તેણીએ એક પુસ્તક ઉઠાવ્યું અને લાંબા સમય સુધી દરેક ચિત્રને વળગી રહેવું જોઈએ. આ પ્રાણીઓ પર આધારિત એક પુસ્તક હતું.”

આ આકારણી બાળકના વર્તનને બતાવે છે અને ખરેખર કંઈક થયું તે વર્ણવે છે. આ માત્ર અભિપ્રાય નથી. જ્યારે તમારી પાસે ૨ થી ૪ મહિનાના સમયગાળામાં બાળકના આ પ્રકારનાં ૭-૮ ટિપ્પણીઓ હોય, તો પછી તેમ કેટલીક વિગતવાર તેની ભાષા ક્ષમતાના વિકાસને સમજી શકો છો. મૂલ્યાંકન એવું હોવું જોઈએ કે તેઓ શિક્ષણ અને શિક્ષણની પ્રક્રિયામાં બાળકને જે શીખ્યા છે તે સ્પષ્ટ કરે છે. તે પરિસ્થિતિની વાસ્તવિકતાને ધ્યાનમાં રાખીને આગળ વધવાનું બતાવશે. અમને વાંચતા શીખવામાં મુશ્કેલીઓ પડી છે અને અમારે તેના ઉકેલ શોધવા પડશે. બાળકને વાંચવાનું શીખવા માટે આપણે તેની પ્રવૃત્તિઓ અને સ્વાધ્યાય અથવા અન્ય પદ્ધતિઓ તૈયાર કરવી પડશે. જેથી તેણીને શીખવા માટે મદદ મળે. મૂલ્યાંકનમાં આપણે બાળકના પ્રદર્શનને તેના અગાઉના પ્રદર્શન સાથે સરખાવવું જોઈએ. કોઈપણ અન્ય બાળકની કામગીરી અથવા પ્રગતિની કોઈ તુલના ઉપયોગી નથી દરેક બાળકની શીખવાની ગતિ અલગ હોય છે અને તે જાણવા માટેનો તેનો સમય અન્ય લોકોથી જુદો હોઈ શકે છે. આપણે જાણીએ છીએ, ઉદાહરણ તરીકે, કેટલાક બાળકો વાંચવાનું,

નોંધ

મૂલ્યાંકન અને આકારણી

અનિશ્ચિતતા અને સરળતાથી બોલતાં શીખે છે પરંતુ આ મુશ્કેલી માત્રનો ખ્યાલ પછીથી આવે છે તે ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ છે કે આપણે બધા બાળકોને પ્રોત્સાહન આપવાની જરૂરિયાતોને ઓળખીએ છીએ અને માત્ર તે જ નથી શીખતાં કે તેઓ ઝડપથી શીખે છે. મૂલ્યાંકન એ એક ટૂંકાગાળાનું કામ નથી અથવા તો દર ત્રણ મહિના કે તેથી કંઈક હાથ ધરવામાં આવે છે. તે જીવનની લાંબી પ્રક્રિયા છે.

પાઠના પ્રશ્ન

- (૧) મૂલ્યાંકન દરમિયાન આપણે શું ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ ? (કોઈ એક પસંદ કરો) :
- a) તેના અગાઉના સ્તરના શિક્ષણ સાથે બાળકની પ્રગતિની તુલના કરો.
- b) અન્ય બાળકો સાથે એક બાળકની પ્રગતિની તુલના કરો.
- c) જે લોકો ઝડપી શીખે છે અને વધુ શીખ્યા છે તેની સાથે બાળકની પ્રગતિની તુલના કરો.
- d) જે લોકો ઝડપથી વાત કરે છે તેમની સાથે પ્રગતિની તુલના કરો.
- (૨) શા માટે મૂલ્યાંકનની પ્રગતિ વિદ્યાર્થી પર કેન્દ્રિત હોવી જોઈએ ? આવી પ્રક્રિયાના ફાયદા શું છે ?
-
-
-
- (૩) મૂલ્યાંકન કેવી રીતે શિક્ષણ અને શિક્ષણ પ્રક્રિયા સાથે જોડાયેલું છે ? આના પર તમારા વિચારો લખો.
-
-
-
- (૪) તમે વાંચવા માટે બાળકની ક્ષમતા પર ટિપ્પણી લખી શકો છો. હવે આજ રીતે અવલોકન થયેલા બાળકની લેખન કરવાની ક્ષમતા વર્ણવતા એક ટિપ્પણી લખો અને તમારા આધારને સમજાવો.
-
-
-

નોંધ

૧૦.૪ ભાષામાં આકારણીના મુદ્દાઓ

યોગ્ય વ્યાકરણ અને યોગ્ય ઉચ્ચારણ અથવા યોગ્યતા સાથેના યોગ્ય શબ્દોના ઉપયોગને શુદ્ધ અને સચોટ ભાષા તરીકે ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે. બીજી બાજુ, એવી ક્ષમતા કે જે બાળકને બોલવાની વાંચવા અને પ્રસિદ્ધિ સાથે લખી અને પોતાની બોલવાની, વાંચવા અને પ્રસિદ્ધિ સાથે લખી અને પોતાની જાતને વ્યક્ત કરવાની ક્ષમતાને ઓળખાવે છે. આમાં વ્યાકરણની ભૂલોના બદલે અર્થ અને સંદર્ભ પર વધુ ભાર મૂકવામાં આવે છે.

પ્રાથમિક તબક્કે મૂલ્યાંકન માટે સંદર્ભો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂર છે. ચોકસાઈ અને શુદ્ધતા તો પછીથી આવી શકે છે. પ્રાથમિક તબક્કા પછી અમે ચોકસાઈ અને સંદર્ભ પર સંતુલિત કરી શકીએ. અને બંને તરફ ધ્યાન આપીએ.

અમે આકારણી દ્વારા બાળક દ્વારા હસ્તગત કરેલી ભાષા ક્ષમતાઓને જાણવા માંગીએ છીએ. શરૂ કરતા પહેલાં, શરૂ કરનારે વિચારવું પડે છે કે શું આ ક્ષમતાઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે શીખનારાઓને વારંવાર વિવિધ તક આપવામાં આવી છે. જ્યાં સુધી તેઓ આવી તકો ધરાવતાં ન હોય, તો આકારણી નિરર્થક છે. વિભાગમાં, અમે તેમને પોઈન્ટમાં વિભાજિત કરીને ક્ષમતાઓ સમજવવા પ્રયત્ન કરીશું. આ તમારા માટે વિચારોને સ્પષ્ટ કરવા માટે કરવામાં આવી રહ્યું છે. જો અમે પ્રવૃત્તિઓનો ઉપયોગ કરીને આકારણી કરતા હોઈએ તો દરેક કુશળતા માટે અલગ પ્રવૃત્તિ કરવી જરૂરી નથી. અમે એક પ્રવૃત્તિ કરી શકીએ છીએ જે ત્રણ, ચાર કે વધુ ક્ષમતાઓનું આકારણી કરે છે મુખ્ય ક્ષમતાઓ કે જેમાં આકારણીની રીતે કરી શકાય છે. તેમાં નીચેની બાબતોનો સમાવેશ થાય છે.

૧૦.૪.૧ સાંભળવું અને બોલવું

બાળકો ચિત્ર પર વર્ણન કરી શક્તા હોવા જોઈએ. તેઓ પોતાને મુક્તપણે વ્યક્ત કરતા હોવા જોઈએ અને તેઓએ જે સાંભળ્યું છે. તેના પર તેમના વિચારો આપવા જોઈએ. આ વાતચીત પ્રવચનો અથવા ચર્ચાઓ હોઈ શકે છે. તેઓ યોગ્ય શબ્દનો ઉપયોગ કરી શકે છે અને પ્રશ્નો પૂછવા માટે પ્રશ્નોના પુરા વાક્યમાં જવાબ આપી શકે છે. તેઓ જાણીતી વસ્તુઓ લોકો અને ઘટનાઓ વિશે વાત કરવા માટે સક્ષમ હોવા જોઈએ.

૧૦.૪.૨ વાચવું

અહીં મૂળભૂત મુદ્દાઓ સમજણ સાથે વાંચવા સુધીના હોય છે, પછી ભલે તે વ્યક્તિગત શબ્દો અને વાક્યો હોય. સંદર્ભમાં બધા વાંચનને જોડવું હંમેશા વધુ સારૂ છે. આપણે પ્રારંભમાં જાણીતા શબ્દોને ઓળખી કાઢવા અને ગ્રહણ શક્તિ સાથે શબ્દ વાંચવાની ક્ષમતાનું મૂલ્યાંકન કરી શકીએ છીએ. ત્યારબાદ, બાળક ચિત્રો, વાર્તાઓ સાથે લખાયેલા શબ્દો અને વાક્યો વાંચી શકશે અને સામગ્રી વાંચવાના મુખ્ય બિંદુઓને કહી શકશે તેણીએ શબ્દોની અર્થઘટન અને સંદર્ભ મુજબ તે વાંચવા માટે સક્ષમ હોવું જોઈએ.

નોંધ

મૂલ્યાંકન અને આકારણી

૧૦.૪.૩ લખવું

લેખનના આકારણી દરમિયાન પ્રયાસ કરો અને જુઓ કે શું શીખનારાઓ સરળ શબ્દોના પત્ર લખી શકશે. પાછળથી તેઓ જોયા વગર અક્ષરો અથવા શબ્દો લખવા પર મૂલ્યાંકન કરી શકે છે. ત્યારબાદ, તેમને એક શબ્દ અથવા એક વાક્યના પ્રશ્નોના જવાબ આપવાનું મૂલ્યાંકન કરી શકાય છે કે જે તેમને બહાર બોલાવામાં આવે છે અથવા તેમના દ્વારા વાંચવામાં આવે છે. આગળનો તબક્કો હશે : તેઓ બે-ત્રણ વાક્યોમાં વર્ણન લખી શકે છે. અને અજાણ્યા શબ્દો બોલી શકે શકે છે.

૧૦.૪.૪ અભિવ્યક્તિ

આમાં શીખનાર તે / તેણીએ શું જોયું છે તેના આધારે વસ્તુઓ અથવા ઘટનાનું ચિત્ર બનાવવા માટે સમર્થ હોવા જોઈએ. ત્યારબાદ તે / તેણીને મુક્ત રીતે ચિત્રો બનાવવા અને કવિતા, વાર્તા, અથવા ઘટનાની રચના, કરવાની અપેક્ષા રાખવી જોઈએ. તે / તેણીને મોટી અથવા અન્ય કોઈપણ સામગ્રી સાથે વસ્તુઓ બનાવવા પર આકારણી કરી શકાય છે. અમે તેમને કથાઓ વગેરે બનાવવા અથવા વિસ્તરે તેના માટે આકારણી કરવાનું પસંદ પણ કરી શકીએ છીએ.

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) પ્રવાહિતા એટલે શું ?

a) યોગ્ય રીતે વાક્યોનું ઉચ્ચારણ

b) ભુલ વગર લખવું.

c) ફેલિસિટી સાથે પોતાની જાતને વ્યક્ત કરવા માટે બોલો, વાંચો અને લખો.

d) વ્યાકરણના નિયમોની સ્પષ્ટતા

(૨) બાળક સમજણ સાથે વાંચવામાં સક્ષમ છે કે નહિ તે જાણવા માટે કઈ પ્રવૃત્તિઓનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.?

(૩) બોલવાની અને સાંભળવાની ક્ષમતાને મૂલ્યાંકન કરતી વખતે તમે શું ધ્યાનમાં રાખશો ?

નોંધ

૧૦.૫ ભાષામાં આકારણીના માર્ગો

ભાષા આકારણી મોટેભાગે લેખિત અને અથવા મૌખિક પરીક્ષા પર આધારિત છે. પ્રશ્ન પત્ર સામાન્ય રીતે ભાષાની ક્ષમતા અને સમજણને બદલે પાઠ્ય પુસ્તકો અને યાદશક્તિ પર આધારિત હોય છે. આકારણી મૌખિક અભિવ્યક્તિ, કલ્પના, નિરીક્ષણ વગેરે નવી પદ્ધતિમા જોવા મળે છે. રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ ફેમવર્ક ૨૦૦૫ પણ આકારણીની પદ્ધતિઓ બદલવાની જરૂરિયાત પર ભાર મૂકે છે. ભાષાના સંદર્ભમાં આકારણી માટેની પદ્ધતિઓ નીચે મુજબ હોઈ શકે છે.

૧૦.૫.૧ મૌખિક પરીક્ષા

મૌખિક પરિક્ષણ અપૌચારિક અને અનૌપચારિક બંને હોઈ શકે છે. જુદા-જુદા વિષયો પર બાળકો સાથે વાતચીત, પ્રશ્નો પૂછવા, જૂથ ચર્ચાઓનું આયોજન કરવું, અને તેમને કાર્ય કરવું અથવા શિક્ષણ પ્રક્રિયાનો ભાગ હોઈ શકે છે. આ દરમિયાન ભાષા ક્ષમતાનું આકારણી કરી શકાય છે. નીચેની ઔપચારિક પ્રવૃત્તિઓ હોઈ શકે છે જેનું આયોજન થઈ શકે છે.

● પ્રશ્ન - જવાબ

આમાં બાળકોમાં એક પ્રશ્ન જવાબ સત્ર દ્વારા લેવામાં આવે છે. પ્રારંભિક પ્રશ્નોએ એવા જવાબોની જરૂર છે કે જે તમામ બાળકો આપી શકે છે. આ પ્રશ્નો તેમના રોજિંદા જીવનની આસપાસ હોઈ શકે છે, તેમનો અનુભવ તેમની સચિની જરૂર છે આ પ્રવૃત્તિમાં શિક્ષક, વાપરનાર તરીકે, બાળકોને તેમના વિચારોને સ્પષ્ટ કરવાની ઘણી તક આપે છે. અલબત્ત, શિક્ષકો પાસે સારા પ્રશ્નો બનાવવા માટેની ક્ષમતા અને કલા હોવી આવશ્યક છે. આ પ્રશ્નોના જવાબ સત્ર બાળકોના શબ્દભંડોળ, ઉચ્ચારણ અને સજા રચવાની ક્ષમતાનું મૂલ્યાંકન કરી શકે છે.

● વાર્તાઓનું કથન

બાળકે તેણીને તેના પોતાના શબ્દોમાં વાંચ્યું છે અને સાંભળ્યું છે તે એક વાર્તા કહીને મૂલ્યાંકનનું મહત્વનું સ્વરૂપ પૂરું પાડે છે. વાર્તા એવી પણ હોઈ શકે છે કે જેણે પોતાની જાતે બનાવી છે. આપણે એવી પણ હોઈ શકે છે જેણે પોતાની જાતે બનાવી છે. આપણે ધ્યાનમાં રાખીને આ ઉદ્દેશ્યને ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ કે તે અભિવ્યક્તિ, રજૂઆત અને મૂલ્યાંકનના સૂચક તરીકે ઘટનાના હુકમને ધ્યાનમાં લે છે.

● મોટેથી વાંચન

જ્યારે અરથી સ્પષ્ટ કરવા માટે ચોક્કસ શબ્દો પર ભાર મૂકવા સહિત અર્થ મુજબ ઉચ્ચારણ અને લખવા-વાંચવા માટે ક્ષમતા ઉઠાવવાનું પણ મૂલ્યાંકન કરી શકાય છે. આ કસોટીમાં વિવિધ પ્રકારની લાગણીઓ, મોટા અને નાના વાતચિતના ભાગો, નાટકોના ભાગ અથવા પાઠ્ય પુસ્તકોના વ્યક્ત પાઠ, ગ્રંથોને મોટેથી વાંચવા માટે આપવામાં આવે છે.

જો કોઈ બાળક યોગ્ય રીતે ઉચ્ચાર કરી શકતો નથી અને પ્રશ્નાર્થ ચિન્હ અથવા ઉદગાર ચિન્હવાળા વાક્ય માટે યોગ્ય અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ કરી શકતો નથી, પછી પણ તેને વિક્ષેપ ન કરવો જોઈએ. આ શીખનારમાં ભય અને અસમંતિ પેદા કરશે. યોગ્ય ઉચ્ચારણો માટે અને યોગ્ય રીતે બોલવા માટે વિદ્યાર્થીઓને માર્ગદર્શન આપવું એ તમારા પર છે.

નોંધ

મૂલ્યાંકન અને આકારણી

- શું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, સાંભળ્યું છે અથવા વાંચ્યું છે.

ભાષા ક્ષમતામાં મૂલ્યાંકન, વર્ણન ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ પાસું છે. પ્રાથમિક વર્ગોની શરૂઆતમાં શિખનારને વસ્તુ ચિત્ર અથવા અજાણ્યા સંદર્ભમાં કેટલીક ક્રિયા બતાવી શકાય છે. અને તેને વર્ણવવા માટે કહેવામાં આવે છે. પ્રારંભિક તબક્કામાં વર્ણન ફક્ત એક વાક્ય સાથે શરૂ કરી શકાય છે.

પાઠના પ્રશ્નો

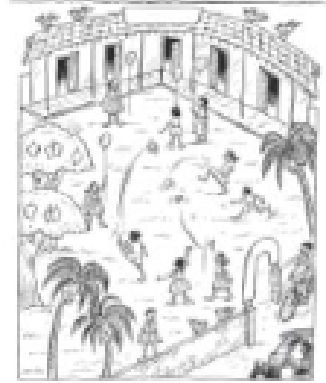
(૧) જો કોઈ બાળક ઉદભવતા પ્રશ્નાર્થ ચિન્હ અથવા નિશાની બહાર લાવવા સક્ષમ ન હોય અથવા તો સક્ષમ હોય, તો શિક્ષકે શું કરવું જોઈએ ?

- તરત જ ટકોર કરવી.
- ઉચ્ચારણ સાચું કરવું જોઈએ
- એક જ શબ્દો / અવાજ ઘણી વખત ઉચ્ચારણ કરાવવું જોઈએ.
- તરત જ ટકોર કરવી નહિ.

(૨) પ્રશ્નના જવાબ સત્રમાં પ્રશ્નનો જવાબ શું હોવો જોઈએ ?

.....
.....
.....

(૩) નીચે આપેલ ચિત્ર એક રમતનું મેદાન છે. આ ચિત્ર જુઓ અને લખો કે વર્ગ-૨ અને વર્ગ-૫ તે વિશે શું કહેશે ?

૧૦.૫.૨ નિરીક્ષણ

જ્યારે તમે કોઈ વર્ગમાં શિક્ષણ આપતા હોય ત્યારે તમે શીખનારાઓના પ્રત્યુત્તરને અનૌપચારિક રીતે નિરીક્ષણ કરી રહ્યા છો. આ અવલોકનની નોંધણી હોવી જોઈએ. આ નોંધણી ભાષામાં અભિવ્યક્તિ અને મુક્ત અભિવ્યક્તિની ક્ષમતાને આકાર આપવામાં મદદ કરશે. મૂલ્યાંકનમાં ગુણ અથવા ગ્રેડ આપવાને બદલે આપણે ૩ અથવા ૫ બિંદુ સ્કેલનો ઉપયોગ કરી શકીએ છીએ. કોષ્ટક નીચેના સ્વરૂપનું હોઈ શકે છે.

કોષ્ટક

વર્ણન	૧	૨	૩	૪	૫
શબ્દનું જ્ઞાન		✓			
પ્રવાહિતા				✓	
વાક્ય સંરચના			✓		
અભિવ્યક્તિ					✓

આ ટેબલ પમાં ઉત્તમ દેખાવ છે અને ૩ સરેરાશ છે. બે અને નીચેનું કંઈપણ તે સૂચવે છે કે બાળકને ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરવાની વધુ તક આપવાની જરૂર છે.

૧૦.૫.૩ લેખિત પરીક્ષા

આ પ્રકારના લખાણમાં પ્રશ્ન પેપર પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ છે. પ્રશ્નપત્ર એવા હોવા જોઈએ કે વાંચન, કલ્પના અને સર્જનાત્મક, મુક્ત અભિવ્યક્તિ, દલીલ કરવાની ક્ષમતા અને ચોક્કસપણે લખવાની ક્ષમતા, તુલના કરવાની ક્ષમતા, તફાવતો સમજવાની ક્ષમતા વગેરે પ્રશ્નપત્રમાં મેમરીની જગ્યાએ ક્ષમતા ચકાસવી આવશ્યક છે. તે વિદ્યાર્થીની જટિલ પ્રતિબંધિત ક્ષમતામાં ઉમેરવા માટે સક્ષમ હોવું જોઈએ. પ્રશ્નોએ શીખનારને તેના અનુભવો વ્યક્ત કરવાની તક આપવી જોઈએ. ત્યાં વિશ્લેષણ કરવાની ક્ષમતા વિકાસમાં મદદ કરનારા પ્રશ્નો હોવા જોઈએ. શીખનારાઓ પર તેમના પોતાના શબ્દોની મદદથી ભાર મૂકવો જોઈએ. અને પાઠ્ય પુસ્તકમાં ચોક્કસ ભાષાને ફરી સંભળાવવાની અપેક્ષા રાખવામાં નહિ આવે.

● શ્રુત લેખન

શ્રુત લેખન પણ ભાષાની ક્ષમતાના મૂલ્યાંકન માટે એક સાધન તરીકે હોઈ શકે છે. તે વાત કરવાની અને સાંભળવાની ક્ષમતાનું મૂલ્યાંકન કરવાની એક મહત્વપૂર્ણ પદ્ધતિ છે. આ કરવા માટે સમર્પણ માટે, તેમ છતાં, તે પરંપરાગત શ્રુતલેખન કરતાં અલગ હોવું જોઈએ. હાલમાં શ્રુતલેખન બાળકોની ક્ષમતા માટે એક પરીક્ષણ તરીકે જોવામાં આવ્યું નથી પરંતુ ભાષા શીખવાના સાધન તરીકે જોવામાં આવે છે. શ્રુતલેખન લેખનની ક્ષમતાનું મૂલ્યાંકન કરવામાં મદદ કરે છે અને શીખનારાઓના સ્તર પ્રમાણે ક્ષમતા નિર્માણ માટે યોજના તૈયાર કરવા માટે મદદ કરી શકે છે.

શ્રુત લેખનને પ્રાયોગિક ઉપકરણ તરીકે વર્ગ-૩ પછીથી વાપરી શકાય છે. તેના માટે ફકરો પસંદ કરવા માટે ઘણી બધી સંભાળ લેવામાં આવવી જોઈએ. આપણે એક ફકરો પસંદ કરવો જોઈએ. જે પોતે સંપૂર્ણ છે અને બાળકો માટે તેનો અર્થ છે. ફકરો બાળક ઉપર એક સ્તરની હોવો જોઈએ અને અર્થપૂર્ણ સંદર્ભથી સંબંધિત છે. આ દ્વારા અમે બાળકના પોતાના આધારે વર્ગખંડમાં શીખ્યા તે શીખી શકીશું.

શ્રુતલેખન આપવાની સંપૂર્ણ પ્રક્રિયા યોગ્ય રીતે ગોઠવવામાં આવે છે અને નિર્ધારિત સમય અંતરાલમાં થાય છે. આ પ્રક્રિયાને નીચેના પગલાઓમાં વિભાજિત કરી શકાય છે.

નોંધ

મૂલ્યાંકન અને આકારણી

પગલું - ૧

શિક્ષકને સામાન્ય ગતિએ યોગ્ય લખાણમાં અને અભિવ્યક્તિઓ સાથે પણ પ્રવાહમાં પસંદ કરેલા લખાણને વાંચવા જોઈએ. આ સમયગાળા દરમિયાન શીખનારાઓને ફક્ત તેને લખવાની જગ્યાએ વાંચવા માટેનું લખાણ જ સાંભળવું જોઈએ. આ તેમને ફકરાની સામગ્રી સમજવામાં મદદ કરશે અને તે સામાજિક રીતે તેના માટે તૈયાર થશે.

પગલું - ૨

આ રીતે વાંચ્યા પછી શિક્ષકે ફકરો પહેલા કરતાં થોડો ઝડપી અને સ્પષ્ટ વાંચવો જોઈએ જેથી તે સરળતાથી તેને લખી શકે.

પગલું - ૩

શિક્ષકે ફરી ધીમે ધીમે ફકરો વાંચવો જોઈએ. આ એવા બાળકોને મદદ કરશે કે જેમણે ભૂલો કરી છે. અથવા તેમની ભૂલો સુધારવા અથવા તેમના પોતાના પર અંતર ભરવા માટે આંતર છોડી દીધું છે.

દરેક વાંચન ૫-૮ મિનિટના અંતર પછી થવું જોઈએ.

આ પ્રકારનું શ્રુણ લેખન શીખનારને પોતાની ભૂલોને ઓળખવા અને સુધારવા માટે મદદ કરે છે. તેનાથી તેણીને પોતાની નિર્ણય કરવાની ક્ષમતા અને તેની ભૂલોમાંથી શીખવા માટે મદદ મળે છે. શીખનારાઓ તેમની / તેણીની પોતાની નોટબુકમાં ભૂલોને સુધારે છે, શિક્ષકને તેના / તેણીના સ્તરની સમજ અને તમામ બાળકોની રીતે શીખવે. શિક્ષકે, શ્રુતલેખનને સુધારતી વખતે મુખ્ય ભૂલો બાળકોની ઓળખીને ભવિષ્યના કાર્ય યોજના માટે તેના ઉપયોગ કરવો જોઈએ. તેથી, જો આપણે યોગ્ય રીતે સમર્પણ કરીએ તો તે માત્ર બાળકોને શીખવામાં મદદ કરશે નહિ પણ તે શિક્ષકોને પણ બાળકનાં સ્તરનું આકારણી કરવામાં મદદ કરશે અને તે સંદર્ભમાં ભાવિ યોજનાનો વિકાસ કરશે.

પાઠના પ્રશ્નો

(૧) સાંભળવું- બોલવું આકારણી કરવાની મહત્વપૂર્ણ રીત કઈ છે ?

- a) બોલવું
- b) સાંભળવું
- c) બોલવું- સાંભળવું બંને
- d) શ્રુત લેખન

(૨) મૌખિક પરીક્ષણ દરમિયાન કઈ ક્ષમતાઓનું મૂલ્યાંકન કરી શકાય છે.

.....

.....

.....

નોંધ

(૩) એક શિક્ષક કે જે તેના શિક્ષક મિત્ર સાથે વાતચીત કરે છે તે કહે છે કે “બાળકે શું લખ્યું છે તે એકદમ સાચું છે, પરંતુ મેં આપેલા યોગ્ય શબ્દોમાં નહીં, હું શું કરું, મારે ગુણ કાપવા જોઈએ? તમે આ શિક્ષકને શું કહો છો?”

.....

(૪) તમે ‘શ્રુણલેખન’ નો ઉપયોગ કરવા વિશે કંઈક નવું શીખ્યાં છે? ચર્ચા કરો.

.....

૧૦.૬ ભાષામાં ગદ્ય, પદ્ય અને નાટકોની આકારણી કરવા માટેની પ્રવૃત્તિઓ

અમે અત્યાર સુધીમાં ક્ષમતાઓને ઉપયોગ કરવાના રસ્તાઓ વિશે વાત કરી છે. હવે અને ગદ્ય, કવિતા અને નાટકના ઉદાહરણોને ધ્યાનમાં લઈશું કે મૌખિક અને લેખિત પ્રશ્નો કયા પ્રકારની રચના કરી શકાય છે અને તેમની સાથે કયા પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ કરી શકાય છે. કેટલાક ઉદાહરણો નીચે આપેલ છે.

૧૦.૬.૧ ગદ્ય

ક્લોઝ ટેસ્ટ

ભાષામાં પ્રાવીણ્યતાની મૂલ્યાંકન કરવા માટે ક્લોઝ ટેસ્ટ સારો છે તે તમામ પ્રકારની ભાષા ક્ષમતાઓમાં પ્રાણીવ્યના સ્તરને માપવા માટે વાપરી શકાય છે. આમાં, બાળકોને વારંવારના ઝડપી સમયાંતરે શબ્દો સાથે લેખન આપવામાં આવે છે અને તે સ્થાનમાં સામેલ જગ્યાઓ આપવામાં આવે છે.

ક્લોઝ ટેસ્ટ નિર્માણની પ્રક્રિયા

બધુ પરીક્ષા માટે પસંદ કરેલ ફકરાનો સ્પષ્ટ સંદર્ભ હોવો જોઈએ અને તે પોતાનામાં સંપૂર્ણ હોવો જોઈએ. પસંદ કરેલ લખાણ રસપ્રદ અને પડકારરૂપ હોવા આવશ્યક છે. લખાણની પ્રથમ લીટી તે પ્રમાણે જ જાળવી રાખવી જોઈએ અને બીજી લીટીમાંથી દરેક પમી / ફટ્ટી / ટમી નો શબ્દ દૂર કરવો જોઈએ. સામગ્રીની છેલ્લી સજ્જ અકબંધ રાખવામાં આવે છે. દરેક પરીક્ષણમાં ઓછામાં ઓછા ૨૦ ખાલી જગ્યાઓ હોવી જોઈએ. કાઢી નાખવા માટેના શબ્દો પસંદ કરવાની બીજી રીત સ્વાધ્યાય વર્ગના શબ્દો કાઢી નાખવાની છે ઉદાહરણ તરીકે માત્ર કેટલાક ક્રિયાપદો, સંજ્ઞાઓ, સંયોજકો અથવા વિશેષણો વગેરે કોઈ ફેરફાર કરેલ ક્લોઝ પ્રક્રિયામાં કાઢી શકાય છે. આ અમને તે ઘટક વિશે બાળકની ક્ષમતાને સમજવા મદદ કરશે અને આપણી શિક્ષણની વ્યૂહરચના બનાવશે.

બાળકોને પ્રથમવાર ફકરાને કાળજીપૂર્વક બે-ત્રણ વખત વાંચવા સલાહ આપવામાં આવે અને માત્ર પછીથી ખાલી જગ્યાઓ ભરવી જોઈએ. તેઓને દરેક ખાલી જગ્યામાં માત્ર શબ્દો ભરવા

નોંધ

મુલ્યાંકન અને આકારણી

માટેનું સૂચવવામાં આવવું જોઈએ. આ આ પરીક્ષા વર્ગ-૩થી શરૂ કરી શકાય છે. શિક્ષક બાળકોને આ ઘણી વખત પ્રેક્ટિસ કરાવી શકે છે અને પછી ધીમે ધીમે તે વધુ મુશ્કેલ બનાવે છે.

એક તળાવમાં એક કાચબો અને નજીકની ડેનમાં શિયાળ સારા મિત્રો હતા. એકવાર જ્યારે તેઓ આ વિશે તે તળાવમાં ગપસપ કરી રહ્યા હતા, ત્યારે તે દ્રશ્ય પર એક ચિત્તો આવી ગયો હતો. શિયાળ ગભરાટથી ભડકી ગયો. કાચબો, નબળી વસ્તુ, છુપાવી અથવા છટકી જવા માટે પૂરતા પ્રમાણમાં આગળ વધી શક્યો નહીં. એક ચિકિત્સા સાથે, ચિત્તાએ તેને મોઢાથી પકડીને એક ઝાડ નીચે સ્થાયી કરીને ભોજન આપ્યું. પરંતુ તેના દાંત ન હતો તેનો પંજો હવે કાચબાના સખત શેલમાં ખાડો બનાવી શકે તમ છે. શિયાળ તેની ડેનમાંથી ચિત્તાનો સંઘર્ષ જોતો હતો અને કાચબાને કઈ રીતે બચાવી શકાય તે વિચારતો હતો. તેથી તે બહાર આવ્યો, ચિત્તા પાસે ગયો, બધા સૌજન્ય અને નિર્દોષ ભાવ સાથે કહ્યું, “હું તે કાચબાના કવચને તોડવાની સરળ રીત જાણું છું. તેને પાણીમાં ફેંકી દો. તે તેમાં સૂકાશે અને પછી પાણી તેના કવચને નરમ પાડશે. પ્રયત્ન કરી જુઓ. મૂર્ખ ચિત્તાએ કહ્યું, તેણે એવો વિચાર ક્યારેય ન કર્યો.” કેટલો સારો વિચાર છે અને તળાવમાં કાચબાને ફેંકી દીધો. શું કાચબાને કોઈ વધુ ઈચ્છા છે ?

કલોઝ ટેસ્ટ

એક તળાવમાંનો કાચબો અને નજીકની ડેનમાંનું શિયાળ સારા મિત્રો હતા એકવાર જ્યારે તેઓ ગપસપ કરતા હતા (૧) અને તે તળાવ દ્વારા (૨) દ્રશ્ય પર પહોંચ્યા. શિયાળ (૩) ગભરાય છે. કાચબો નબળી વસ્તુ (૪) ઝડપથી ખસીને સંતાઈ જાય અથવા (૫) એક હાથે ચિત્તો (૬) તેના મોં એથી ગળીને ઉતારી દે. (૭) ઝાડ તેના (૮) ખોરાક બનાવે છે પણ ન તો તેના દાંત કે ન (૯) પંજો (૧૦) કાચબાના કઠણ કવચમાં ખાડો કરી શક્યા નહિ. (૧૧) ચિત્તાનો સંઘર્ષ (૧૨) જોઈ ખાડામાંથી જોઈ રહ્યો હતો અને ચિત્તો (૧૩) બચાવનો રસ્તો શોધતો હતો માટે તે આવ્યો (૧૪) ચિત્તાના સંપર્કમાં તમામના સહયોગ તથા (૧૫) તેમને કહ્યું હું કવચ તોડવાનો સહેલો (૧૬) રસ્તો જાણું છું જે (૧૭) તેને પાણીમાં નાંખી દેવો (૧૮) તેથી તેમા ખાડો પડશે અને (૧૯) કવચ નબળુ (૨૦) મિનિટમાં નરમ કરશે.

ફકરાનું મૂલ્યાંકન કરવા માટેની પ્રવૃત્તિઓ

- તમારી પોતાની ભાષામાં વાર્તા લખો. (માતૃભાષા / ઘરની ભાષા)
- વાર્તા માટે એક શીર્ષક નક્કી કરો.

આ પ્રવૃત્તિ દરમિયાન શિક્ષકે શીખનારાઓ સાથે વાત કરવી જોઈએ અને તેમને પૂછવું જોઈએ કે તેઓ શા માટે કોઈ એક શીર્ષકને પસંદ કરે છે અને કયા શીર્ષક વધુ યોગ્ય છે ?

નોંધ

● રચનાના પ્રશ્નો

આ જૂથ અથવા વ્યક્તિઓમાં કરી શકાય છે જો કાર્ય જૂથોમાં કરવામાં આવે તો એક જૂથ પ્રશ્ન કરી શકે છે. અને અન્ય તેનો જવાબ આપી શકે છે. નીચેના ઉદાહરણના પ્રશ્નો જે ટેસ્ટ વખતે કરી શકાય છે.

૧. શા માટે શિયાળ ગભરાટમાં નાસી ગયું ?
૨. શા માટે શિયાળે એવું સૂચવ્યું કે કાચબાને પાણીમાં ફેંકી દેવો જોઈએ ?
૩. શા માટે ચિત્તાએ કાચબાનું કવચ પકડ્યું ?
૪. લખાણમાં ચિત્તો મૂર્ખ શા માટે કહેવાય છે ?
૫. તમારા પોતાના શબ્દોમાં ચિત્તા અને શિયાળ વચ્ચેના સંપૂર્ણ સંવાદને લખો. ?
૬. વાર્તામાં કહેવતો અને રૂઢિપ્રયોગને ઓળખાવો અને નવા વાક્યોમાં તેનો ઉપયોગ કરો.
૭. વાર્તાને વાતચીતમાં બદલો.

બાળકોને વાર્તામાં જુદા જુદા દૃશ્યો વિશે લખવાનું કહેવામાં આવી શકે છે. આ જૂથમાં થઈ શકે છે.

મૂર્ખ ચિત્તો (૨૧) ક્યારેય આ વિશે વિચારશે નહિ શું (૨૨)વિચાર અને કાચબાને (૨૩)..... તળાવમાં ફેંક્યો. કાચબાને તેનાથી વધારે આશા પણ શું રાખી શકાય ?

૧૦.૬.૨ કવિતા

ખાસ મિત્ર

ઉઠ અને બેસ અને બધાની આસપાસ,
 આ જમીન પર મારો પડછાયો છે.
 હું જે કરી રહ્યો છું તે બધું કરું છું,
 એક જગ્યાએ, તે મને બે બનાવે છે.
 જ્યારે હું કિનારા સાથે ચાલુ છું,
 ત્યાં તે મારી પહોંચ અંદર છે.
 જ્યારે હું રેતીના ઢગલા બનાવું છું,
 ત્યાં તેના છે, આગળના સાચા અધિકાર
 જ્યારે હું વૃક્ષની ઊંચે ચઢું,
 હજી પણ તે મને અનુસરવાનો પ્રયત્ન કરે છે.
 પણ હું તેને એ છાયામાં ગુમાવીશ,
 હું તે ભયભીત હોઈ શકે છે ?

- May Pynchon

નોંધ

મુલ્યાંકન અને આકારણી

આ કવિતાનું મૂલ્યાંકન નીચેના પ્રશ્નોની મદદ વડે કરી શકાય છે.

- ૧) કોણ રાજેશનો ખાસ મિત્ર છે ?
- ૨) રાત્રિ દરમિયાન રાજેશનો મિત્ર કયા હોય છે ?
- ૩) શું તમારે આવો કોઈ મિત્ર છે ?
- ૪) શું તમારો પડછાયો તમે જે કરો છો તે કરે છે ?

સાચા જવાબ પર ખરું કરો.

(૧) રાજેશનો પડછાયો ક્યારે બને.....

a) વરસાદ તેમના પડે ત્યારે

b) પ્રકાશ તેના પર પડે ત્યારે

c) તે અંધારામાં હોય ત્યારે

d) ઉપર્યુક્ત કોઈ નહિ

(૨) જ્યારે તે પોતી છાયા ગુમાવે છે, ત્યારે.....

a) કિનારા પર

b) ક્ષેત્રમાં

c) બચીયામાં

d) છાયામાં

(૩) વર્ગમાં રહેવું

a) ચઢી જવું કે ઉપર ચઢવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે ? તમે ચડતા હોવ તો ?

b) જ્યારે ફરતા પ્રકાશ હોય ત્યારે છાયા કેવી રીતે વર્ષે તે કેવી રીતે અમલ કરે છે.

(૪) પડછાયો શું કરે છે વર્ષવવા માટે કવિતામાં વપરાત શબ્દો શું છે ?

(૫) પડછાયાની પ્રવૃત્તિઓ

શું તમે જાણો છો કે પડછાયો રચાય છે ?

પડછાયાને જ્યારે કોઈ વસ્તુના પ્રકાશ સાથે બ્લોક કરવામાં આવે ત્યારે બને છે. તમે તેને અજમાવી શકો છો.

૧. અંધારાના રૂમમાં દિવાલની સામે ઉભા રહો.

૨. કોઈકને તમારા પર એક ટોચ ચમકાવા માટે પૂછો.

૩. તમારી છાયા દિવાલ પર રચે છે.

૪. હવે કેટલાક રસપ્રદ છાયાની કઠપૂતળી બનાવવા માટે તમારા હાથનો ઉપયોગ કરો.

b શું તમે જાણવા માંગો છો કે તમારો પડછાયો કેવો દેખાય છે ? પણ તમે તમારા પડછાયાને દોરી શકો છો.

નોંધ

૧. કાગળની ખી શીટ લો અને તેને દિવાલ પર લગાડો.
૨. દિવાલની સામે ઉભા રહો.
૩. કોઈકને ટોચથી તમારા ઉપર પ્રકાશ પાડવા પૂછો.
૪. બીજા કોઈ વ્યક્તિને તમારા પડછાયાની રૂપરેખાને ખાલી પેપર પર દોરવા માટે પૂછો.

૧૦.૬.૩ નાટક

અમે કોઈપણ નાટક અથવા નાટક માટેની સ્ક્રિપ્ટ લખી શકો છો. તેના દ્વારા લખાયેલ સ્ક્રિપ્ટ પર વિદ્યાર્થી કયો ગ્રેડ મેળવશે, તેના આધારે તેના પર લખાયેલા સંવાદમાં વ્યક્ત થવું જોઈએ કે નહિ, તેના પર આધાર રાખે છે. અમને તપાસ કરવાની જરૂર છે કે શું વિદ્યાર્થી તેના વિચારો સમજવા સક્ષમ છે? તે નાટકના મૂળ લખાણમાં પહેલાથી વપરાતા શબ્દો કરતાં અન્ય શબ્દોનો ઉપયોગ કરવા સક્ષમ હોય છે. શું સંવાજો સરળ, ચપળ અને રસપ્રદ હોય છે? આ નાટક માટે મૂલ્યાંકન માટેના મુખ્ય મુદ્દાઓ પર વિશ્વાસ મૂકી શકે છે.

રામ, ગાયક

પાત્રો : a) રામ, ગાયક

b) મધુ, રામની પત્ની

c) પડોશીઓ

રામ : (તેમના હાર્મોનિયમ, અને ગાયનની પ્રેક્ટિસ સાથે બેસે છે)
ડો, રે મે, ફા, સો, લા, ટે, ડો

પહેલો પડોશી : (રામની પત્નીને) મધુ, ગાયન રોકવા તમારા પતિને પૂછો. તેનાથી મને માથાનો દુખાવો થાય છે.

બીજો પડોશી : તે પોતાની જાતને એક સારા ગાયક માને છે પરંતુ તે ભયાનક છે.

ત્રીજો પડોશી : તે ભાગ્યે જ ગાય છે તે દેડકાની જેમ કૂદે છે.

ચોથો પડોશી : તે ખરેખર ધૂણાસ્પદ છે.

નોંધ

મુલ્યાંકન અને આકારણી

(પડોશીઓ બહાર જાય છે)

રામ : (ગાવાનું ચાલુ રાખે છે) ટો, હરણ, માદા હરણ

કિરણ - સોનેરી સૂર્યની એક ડ્રોપ

હું - મને એક નામે હું મારી જાતને બોલાઉં છું.

પહેલો પડોશી : અમારી બધી ચિંતાઓ બહેરા કાન પર પડી ગઈ છે.

બીજો પડોશી: અમારે તેને એક પાઠ શીખવવો પડશે.

ત્રીજો પડોશી :તે ખચ્ચર જેવા હઠીલા છે.

ચોથો પડોશી : (અંતે તેમનું એક જૂતું ફેંકી દે છે.)

રામ : આ ગામમાં કોઈપણ મારી પ્રતિભાની પ્રશંસક નથી.

મધુ : (રસોડામાં આવે છે) ચિંતા ન કરો. તમે ગાવાનું ચાલું રાખો તે વ્યક્તિ બીજું જૂતું ફેંકી દેશે અને જૂતાની જોડી જશે.

- ૧) શું તમે આ નાટક માટે અન્ય શિર્ષક આપવા માંગો છો ?
- ૨) તમે આ નાટકમાં કોનાથી સૌથી વધારે પ્રશંસક છો ? શા માટે ?
- ૩) a) રામની પત્નીનું નામ શું છે ?
b) શું મધુ રામના ગાયનનો આનંદ માણે છે ?
- ૪) ચોથો પડોશી રામ પર જૂતા ફેંકી દે છે. ધારો કે જો તે તેના ચહેરા પર પડે છે. તો આગળ શું થશે ? ઉપર મુજબ (આ જ સંવાદમાં) નાટકને પૂર્ણ કરો.
- ૫) એકસાથે કેટલીક રમત રમવા વિશે તમારા અને તમારા મિત્ર વચ્ચેની વાતચીત લખો.
- ૬) કંઈક અથવા કોઈ વ્યક્તિ પર ફકરો લખો કે જે આજે તમારા જીવનમાં તમને ખલેલ પહોંચાડે છે. વર્ણન કરો કે તમે સમસ્યાને શાંતિપૂર્ણ કઈ રીતે હલ કરશો.
- ૭) આ નાટકને જૂથમાં કરો.

હોશિયાર ભોલા

પાત્રો - ભોલા - ગ્રામવાસી

ભોલાની પત્ની - દિયા

ભોલાના છોકરા

ડબ્બુ - લૂંટારો

એક દિવસ ભોલો નજીકના ગામમાં જતો હતો. તે ગાઢ જંગલ પાર કરતો હતો, કે અચાનક કોઈક અવાજે તેને રોક્યો.

ડબ્બુ : રોકાઈ જા, રોકાઈ જા મેં કહ્યું તેમ. જો તુ જઈશ તો હું તને મારીશ.

નોંધ

દિવ્યા : અમે ગરીબ લોકો છીએ. અમારી પાસે કંઈ નથી.

ડબ્બુ : અક્કલ વગરના ! બધા આવું જ કે છે. તમારી પાસે જે કંઈ છે તે મને આપી દો નહીંતર હું તમને બધાને મારી નાખીશ.

ભોલા : ના.... ના... અમને બધાંને છોડી દો હું તમને મારૂં પર્સ આપી દઈશ.

ડબ્બુ : હા ! હા ! હા ! જુઓ કે મેં તમને કેવી રીતે ખોટા પાડ્યાં. આ બંદૂકમાં કોઈ ગોળીઓ નથી. હા.....હા..... હા..... !

ભોલા : હા ! હા ! હા ! હા ! હા !

ડબ્બુ : તો શા માટે તમે હસી રહ્યાં છો ?

ભોલા : મેં પણ તને મૂર્ખ બનાવ્યો આ પર્સમાં તો પૈસા છે જ નહિ.

ડબ્બુ : શું ?

ભોલા : તું તારી જાતને બહું હોંશિયાર સમજે છે છે ? હા ! હા ! હા ! હા !

૧) આ નાટકને તમે બીજુ કયુ અન્ય શીર્ષક આપવા માંગો છો ?

૨) જો તમે ભોલો હોત તો આ જ પરિસ્થિતિમાં તમે શું કર્યું હોત ?

૩) a) ડબ્બુ તેની સાથે શું રાખે છે ? શા માટે ?

b) દિવ્યાએ શા માટે એમ કહ્યું કે તેઓ ખૂબ જ ગરીબ માણસો છે ?

૪) એવું માની લો કે ડબ્બુ કેટલીક ગોળીઓ લે છે ? ઉપર મુજબ સમાન (સંવાદમાં) નાટક પૂર્ણ કરો.

૫) આ નાટકને વાર્તા સ્વરૂપમાં લખો.

૬) આ નાટકને જૂથમાં ભજવો.

પાઠના પ્રશ્નો

૧) શીખનારની બધી ભાષાકીય ક્ષમતાઓને માપવાનો માર્ગ શું છે ?

a) સરળ લેખન

b) વાર્તા લેખન

c) કલોઝ ટેસ્ટ

d) શ્રુતલેખન

(૨) કલોઝ ટેસ્ટમાં તમે શું સમજો છો તે લખો.

.....

.....

.....

નોંધ

મૂલ્યાંકન અને આકારણી

(૩) કલોઝ ટેસ્ટ કરતી વખતે શું ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ ?

.....
.....
.....

(૪) વર્ગ-૫ માટે ફકરો અને લેખનને પસંદ કરો. કલોઝ ટેસ્ટ કરો અને ભાષા ક્ષમતામાં અવકાશ શોધવા વર્ગખંડનો ઉપયોગ કરો.

.....
.....
.....

(૫) એક નાટકના કેટલાક દ્રશ્યને રજૂ કરવા માટે જૂથોમાં બાળકોને પૂછો અને આત્મસન્માન, અભિવ્યક્તિ અને વર્ગોને આધારે તેમનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે રેટિંગ સ્કેલનો ઉપયોગ કરો.

.....
.....
.....

૧૦.૭ સારાંશ

આ પ્રકરણમાં આપણે શીખ્યા કે હાલની પ્રક્રિયા અને આકારણીના માર્ગો બદલવાની જરૂર છે. આકારણીનો અર્થ એ નથી કે ફક્ત લખાણની સામગ્રીની આકારણી કરવી જોઈએ પરંતુ અન્ય વિસ્તારોની સમજ પણ જરૂરી છે. તેને ક્ષમતાઓમાં સમજણ અને વિકાસમાં કદર અને ફેરફારનું આકારણી જરૂરી છે. આકારણી પ્રક્રિયા સમગ્ર સત્ર દરમિયાન ચાલુ રાખવી જોઈએ અને ઘણા વિવિધ તબક્કા હોઈ શકે છે. આકારણી પ્રક્રિયા યોગ્ય રીતે નોંધણી કરવી જોઈએ અને શીખનારાઓએ શીખવાની અને પૃષ્ઠભૂમિમાં અને વિવિધ જરૂરિયાતો અનુસાર વિવિધતા શીખવાની તક આપવામાં આવશે. આ એકમ પાસે ફક્ત થોડા સૂચનો છે જે નીચે આપેલ છે. તમે તમારા અનુભવ પર આધારિત ઘણા વધુ ઉમેરી શકો છો.

૧. મટીરિયલ્સની જગ્યાએ મગજની ક્ષમતાઓનું આકારણી કરવું જોઈએ.
૨. પ્રાથમિક સ્તરના પ્રવાહમાં ચોકસાઈ પર અગ્રતા લેવામાં આવે છે.
૩. જુદી જુદી ક્ષમતાઓનું આકારણી કરવા માટે તમારે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓની જરૂર નથી એક પ્રવૃત્તિનો પણ ઘણી ક્ષમતાના મૂલ્યાંકન માટે ઉપયોગ કરી શકાય છે.
૪. આકારણી બાળકોને તેમની જરૂરિયાતો અને તેમની વિવિધતા અનુસાર જાણવા માટેની તકો પૂરી પાડવામાં મદદ કરે છે.

૫. આકારણી સમગ્ર સત્રમાં ચાલુ રહે છે અને બાળકની કામગીરીના તમામ પાસાઓને આવરી લે છે તે જ ચાલુ રાખવાનો અમારો વ્યાપક આકારણી દ્વારા અર્થ છે.

૧૦.૮ સંદર્ભ ગ્રંથ / કેટલાક ઉપયોગી પુસ્તકો

૧. NCERT-2009 આકારણી માટેનું મેન્યુઅલ NCERT નવી દિલ્હી
૨. NCERT - 2008 વાંચનની સમજણ, NCERT નવી દિલ્હી
૩. વિદ્યાભવન સોસાયટી, ૨૦૦૮, કાઈટ ડિસીઝ : પુસ્તકો ક્લાસ ૧ થી ૮ નવી દિલ્હી મેકમિલન.

૧૦.૯ અંત્ય એકમ અભ્યાસ

૧. આકારણીની વર્તમાન પદ્ધતિને લીધે શીખનારાઓ, માતા-પિતા અને શિક્ષકની મુશ્કેલીઓને લખો.
૨. શિક્ષક કેવી રીતે તેના શિક્ષણ યોજનાના ઘડતરમાં મદદ કરે છે ? સ્પષ્ટતા કરો.
૩. શા માટે બાળકોની પ્રગતિને અન્ય બાળકો સાથે સરખાવામાં આવતી નથી ?
૪. પ્રાથમિક સ્તર પર તમે વધુ પ્રવાહિતા અને ચોક્કસાઈ પર ભાર શા માટે મૂકો છો ? શાથી ?
૫. ભાષા શીખવાની આકારણીના મુખ્ય મુદ્દાઓ શું છે ? કોઈપણ એક બિંદુની વિગત માટે પ્રક્રિયાને વર્ણવો.

અસાઈમેન્ટ :

એક ફકરો, એક કવિતા અને ક્લાસ-૩ પુસ્તકમાંથી એક નાટકનો ઉપયોગ કરો અને આકારણી માટેના યોગ્ય પ્રશ્નો બનાવો.

નોંધ